

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
TARİH ANABİLİM DALI**

BÂBÜRLERDE KADIN KİMLİĞİ VE ÇOCUK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA OBUZ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi H. Hilal ŞAHİN

GİRESUN 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bâbürlülerde Kadın Kimliği ve Çocuk” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29.12.2020

Esra OBUZ

ÖNSÖZ

Kadının ya da erkeğin tanımında, cinsiyete dayalı gerçekleştirilmesi beklenen roller ve atfedilen davranışlar belirleyicidir. Bu tanımlamalar insanların doğdukları kültürel ve toplumsal yapılanmanın içerisinde, kabul gören değer yargılarına göre cinsiyeti belli bir konuma yerleştirir. İlkçağlardan günümüze toplumun değişen dinamiğine paralel, kadın ve çocuğun konumunda önemli bir değişim görülür. Bu bağlamda her toplumda kadın ve çocuğa karşı olan değer yargılarında farklılıklar gözlemlenmektedir.

Kimi toplumlarda kadın doğurganlığıyla kutsallaştırılırken, kimi toplumlarda köle olarak çalıştırılır. Toplamların kadına ve çocuğa atfettiği konumun aksine, kadim devirlerden bugüne kadar Türklende kadın ve çocuk her zaman üstün konumda olmuştur. Türklende kadının, tarih boyunca sadece sosyal hayatta değil siyasi hayatta da önemli rol oynadığı bilinmekte olup kadınların rolünün dine, kültüre, toplum yapısına ve zamana göre değişiklikler gösterdiği görülmüştür. Aileyi oluşturan temel unsurlardan biri olan kadın, ailenin birlikteliğini sağlama konusunda toplum için önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü aile iyi olursa toplum, toplum iyi olursa da devlet uzun süre ayakta kalacaktır.

Türk tarihi boyunca kadın, sadece çocuklarıyla ilgilenen anne değil, erkeğin her türlü faaliyetlerinde yanında bulunan bireydir. Türk kadınının destanlardan efsanelere kadar, av ve savaşta, dini ve siyasi her alanda erkeklerle birlikte bulunduğu, kadının sosyal ve siyasi alanda erkeğiyle beraber omuz omuza mücadelesi tüm dünya kadınlarına da örnek teşkil ettiği malumdur. Genel yargı olarak şunu söyleyebiliriz ki Türklende kadın aile içerisinde hem anne hem de evinin direğidir. Türk tarihi üzerine yapılan araştırmalarda, eski Türk toplumlarında kadının toplum içindeki statüsünün ve erkeğe karşı konumunun, dönemin diğer dünya toplumlarına göre daha iyi bir yerde durduğu görülmektedir.

Türk kadınları sosyal yaşantılarında ava gitmek, törenler düzenlemek, dövüşmek ve ata binmek gibi gerekli gördükleri her etkinliği yapmakta özgürdü. Devlet yönetiminde bir anlık boşluğun dahi getireceği olumsuz sonuçların farkında

olan Türk yönetim anlayışı, hükümdarların yokluğunda tüm sorumluluğun hükümdar eşlerine bırakırdı. Kadınlar elçi kabul eder, resmî törenlere katılır ve siyasi kararlar olarak diplomatik vazifesini yerine getirirdi.

Türk kadını devlet idaresindeki yeteneğini çocuk yaşta aldıkları eğitime borçludur. Türkler çocuklarını, gerektiğinde yönetim kademesinde görev alacak ve konar-göçer hayatlarına uyum sağlayabilecek şekilde özenle yetiştirmiştir. Bozkırın göçebe yaşam tarzı ile yetişen Türk çocukları, hayvan bakıcılığından çadır işlerine, giysi üretiminden silah ve ev eşyası yapımı gibi günlük gereksinimleri öğrenirken, eğlencelerde yarışmalara katılma ve spor faaliyetleri gibi sosyal alanda yeteneklerini gösterirdi. Kadın ve çocuğun Türk devletlerindeki önemi bu kadar açıkken, Hindistan'da kurulan ve bir Türk Devleti olan Bâbürlü Devleti'nde de kadın ve çocuğa toplumun atfettiği önemin değişmediğini söylemek gerekir.

Bâbürlülerde Kadın Kimliği ve Çocuk başlıklı çalışmamızda Türklerin kadim devirlerden bugüne kadar kadın-çocuğa atfettikleri önem üzerinde durulacaktır. Söz konusu çalışmamızda hanedan mensubu ve diğer kesimde yer alan kadının sosyal-ekonomik ve politik hayatına dair unsurları tarihsel süreç içerisinde ele alırken; toplumun en küçük bireyi olan çocuğunda toplumdaki önemi hakkında bilgi sahibi olacağız. Ülkemizde kadın ve çocuk üzerine birçok çalışma yapılmışken, Bâbürlüler döneminde kadın kimliği ve çocuk konusunda yetkin bir çalışma bulunmamaktadır. Bu noktadan hareketle bir boşluğu doldurma gayreti içindeyiz.

Bâbürlülerde Kadın Kimliği ve Çocuk başlıklı tezimiz önsöz, giriş, üç bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Hindistan'ın coğrafi konumu, sosyo-ekonomik yapısına değinildikten sonra *Bâbürlüler Dönemi Hindistan* başlıklı Birinci Bölümde, devletin kuruluşuna kadar geçen tarihi olaylar hakkında bilgi vererek, Bâbürlülerin siyasi hayatını ve devletin sosyo-ekonomik yapısını ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalışacağız. Çalışmamızın İkinci Bölümünde kadın kimliği ve konumu üzerinde dururken, tezimizin ana konusundan olan *Bâbürlülerde Kadın Kimliği* ele alınır. Bâbürlülerde Kadın Kimliği konusunda genel olarak hanedan mensubu önemli kadınlardan söz ederek siyasi ve sosyal hayatlarını inceledik. Tezimizin diğer konusu olan *Bâbürlülerde Çocuk*, Üçüncü Bölümde dünyada ve diğer kıtalarda önemi üzerinde durulur ve Bâbürlüler çocuk ana hatlarıyla ele alınmış olacaktır.

Bâbürlülerde Kadın Kimliği ve Çocuk başlıklı çalışmamız Türkiye’de alanında bir ilke imza atacağından araştırma sürecinde gerek kaynak yetersizliği gerekse mevcut yabancı verilere ulaşma güçlüğü nedeniyle birçok zorluk yaşadık ve ulaşabildiğimiz yabancı dildeki eserleri tercüme yoluyla çalışmamızda kullandık.

Yüksek Lisans tez konumun belirlenmesi, şekillenmesi ve kaynak temini sürecinde evrensel görüşüyle bana yol gösteren, her zaman yanımda sabırla duran ve desteğini benden esirgemeyen; bazen bir anne bazen bir abla ve bazen de bir arkadaş olan Saygıdeğer Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi H. Hilal Şahin’e minnettarım. Bu zorlu süreçte beni yalnız bırakmayan Sevgili eşim ve Değerli aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

BÂBÜRLÜLERDE KADIN KİMLİĞİ VE ÇOCUK

ÖZET

Bâbürlüler döneminde kadının kimliği, konumu, önemi ve dönemin çocuğuna dair yaşanmışlıkları ayrıntılarıyla ele alıp gerek saray içi gerekse saray dışındaki halka dair hayatın pencerelerini aralayarak dönemin toplum yapısını incelemek çalışmamızın hedefini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmamız Türkistan (Orta Asya) Türk geleneklerinin izlerini süren Bâbürlü toplumunun Hint kültür ve medeniyeti ile kaynaşarak yeni bir kültür medeniyet tesis etmesinden itibaren geçen sürede kadının konumu ve çocuklara verilen öneme odaklanmaktadır.

Orta Çağ gibi karanlık bir dönemde Bâbürlüler Devleti'nin varlığını sürdürdüğü Hindistan topraklarında, kadın ve çocuklara verilen önemin diğer toplumların üzerinde olduğunu görülmektedir. Özellikle hanedan üyesi olan aile bireyleri, geleneksel kültür mirası ve aldıkları eğitimle yüksek seviyede bir yaşam sürerken, bu olgu dönemin kadınına ve çoğuna atfedilen önemi de imlemektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmamızda, Bâbürlü coğrafyasında kadın ve çocuğun yerini anlayabilmek adına siyasi ve sosyal hayata dair ayrıntılara değinilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bâbürlüler, Hindistan, Orta Çağ, Kadın Kimliği, Çocuk.

THE WOMEN'S IDENTITY AND CHILD IN THE PERIOD OF BABURIDS

ABSTRACT

The aim of this thesis is to examine the position of women and children both in the palaca and in the society in the period of Baburids State and to examine their roles in political and daily life in detail. Accordingly, our work is reconstructed by fusing with Indian culture and civilization of the sublime society and the Central Asian Turkish traditions, it focuses on the position of omen and children and their lives in the period until the collapse of the State of Baburids (1858).

In a dark period such as the Middle Ages, when the State of Baburids continued its existence, the rights that women and children acquired in the palace were far above the possibilities of the age they were in. Even if the society feels the reflection of these rights acquired by women and children, the focus in on vital needs rather than entitlement. While the women and children of the palace gave the freedom to express themselves in their political and social life with the education they received, they pioneered the change in the perspective of the period towards women and children. From its foundation until its collapse (1526-1858), the Babur State caused a positive change in the position of women and children in their geography with their respect and love towards women and children.

In our study, which consists of three speeches, in order to understand how women and children continue their lives in Baburids geography, all the details about their political and social lives have been addressed.

Key Words: Baburids, India, Middle Age, Women Identity, Child.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

BÂBÜRLÜLER DÖNEMİNDE HİNDİSTAN

1.Bâbürlüler Öncesi Hindistan.....	8
2.Bâbürlüler Döneminde Siyasi Hayat.....	13
2.1. Bâbür Şah Dönemi (1483-1530).....	13
2.2. Hümâyûn Şah Dönemi (1508-1556).....	17
2.3. Ekber Şah Dönemi (1542-1605).....	21
2.4. Cihangir (Selim) Şah Dönemi (1569-1627).....	27
2.5.Şah Cihan Dönemi (1592-1666).....	30
2.6. Evrengzîb Dönemi (1618-1707).....	34
2.7. Bahadur Şah Dönemi (1643-1712).....	39
2.8.Cihandar Şah Dönemi (1661-1713).....	41
2.9. Ferruh Siyer Dönemi (1683-1719).....	41
2.10.Ruşen Ahter Şah Dönemi (1702-1748).....	44
2.11. II. Âlemgîr Şah Dönemi (1699-1759).....	47
2.12. II. Bahadur Şah Dönemi (1775-1858).....	48
3.Bâbürlüler Döneminde Sosyo-Kültürel Hayat.....	48
3.1.Dönemin Sosyo-Kültürel Yapısı.....	48
3.2.Sosyo-Kültürel Reformlar.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

BÂBÜRLÜLERDE KADIN KİMLİĞİ

1.Kadın Kimliği.....	52
2.Kadının Konumu.....	54
2.1.Siyasi Hayatta Kadın.....	54
2.2.Sosyal Hayatta Kadın.....	56
2.3.Kültürel Çevrede Kadın.....	57
2.4.Ailede Kadın.....	58
2.5.Dünyada Kadın.....	60
2.5.1Avrupa’da Kadın.....	60
2.5.2.Türkistan'da (Orta Asya) Kadın.....	62
2.5.3. Hindistan’da Kadın.....	64
3. Bâbürlülerde Kadın.....	66
4. Önde Gelen Bâbürlü Kadınları.....	68
4.1.İsen Devlet Begüm.....	68
4.2.Kutluk Nigâr Begüm.....	69
4.3.Mâhım Begüm.....	69
4.4.Bibi Mübareke.....	69
4.5.Hanzade Begüm.....	70
4.6.Gülbeden Begüm.....	70
4.7.Hamide Banu Begüm.....	71
4.8.Mahım Enege.....	71
4.9.Meryem Zamani.....	71
4.10.Selime Sultan Begüm.....	72
4.11.Mihrünnisa Begüm.....	72

4.12.Ercümend Banu Begüm.....	73
4.13.Cihanârâ Begüm.....	73
4.14.Ruşenârâ Begüm.....	74
4.15.Dilras Banu Begüm.....	74
4.16.Evrenğabadi Begüm.....	75
4.17.Zebunnisa Begüm.....	75
4.18.Lâl Künver.....	75
5. Kadınların Siyasetteki Yeri.....	76
6. Kadınların Sosyal-Kültürel ve Eğitim Faaliyetleri.....	81
6.1. Kadınların Eğitim Hayatı.....	81
6.2. Kadınların Sanatsal Faaliyetleri.....	83
6.3. Kadınların Giyim Tarzı.....	86
6.4. Kadınların Harem Eğlenceleri.....	87
6.4.1. Düğünler.....	88
6.4.2. Sarayda Düzenlenen Festivaller.....	89
6.5. Kadınlara Takdim Edilen Hediyeler.....	89
6.6. Kadınlara Verilen Unvanlar.....	90
6.7. Kadınların İmar Faaliyetleri.....	90
6.8. Kadınların Seyahatleri.....	92
6.9. Kadınların Av Faaliyetleri.....	93
6.10.Seferlerde Kadınlar.....	94
6.11. Kadınların Ölüm ve Cenaze Uygulamaları.....	95
7. Toplumda Kadın.....	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÂBÜRLÜLERDE ÇOCUK

1. Dünyada Çocuk.....	102
1.1.Avrupa’da Çocuk	103
1.2.Asya’da Çocuk.....	106
1.3.Hindistan’da Çocuk.....	108
2. Bâbürlülerde Çocuk.....	109
3. Sarayda Çocuk.....	101
3.1. Çocukların Eğitimi.....	113
3.2. Çocukların Kıyafetleri.....	115
4. Toplumda Çocuk.....	115
4.1 Çocukların Eğitimi.....	116
4.2. Çocuk Kıyafetleri.....	117
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	120
EKLER.....	135
ÖZGEÇMİŞ.....	175

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DTCF:	Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
MÖ:	Milattan önce
MS:	Milattan sonra
s:	Sayfa
S:	Sayı
TTK:	Türk Tarih Kurumu
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
vb:	Ve benzeri
yy:	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanların sınıflandırılarak kategorize edilmesi her toplum ve her çağda görülmektedir. Bu sınıflandırma sonucunda cinsiyete dayalı roller atfedilirken, kabul gören roller her çağda değişim halinde olur. Bu rollerde kadın ve çocuk ilk çağlardan itibaren bulunduğu coğrafi konum ve kültürel yapılanma içerisinde farklı konumlarda yer alır. İlk çağ toplumlarında doğurganlığı ve dişiliği ile bereketin sembolü olan kadın, antik çağda kişisel hak ve özgürlükleri bulunsa dahi erkeklerin bir adım arkasında yer alır.¹ Orta çağa gelindiğinde ise batı toplumlarında cadı ve kötülüğün sembolü haline gelir.² Zaman içerisinde kadının konumunda görülen bu değişimler her toplumda farklı algılandığı görülmektedir.

Avrupa’da kadınlar bulundukları sosyal sınıflara göre değerlendirilirken, kadınlar arasında konumlarda dahi keskin farklar görülür. Orta Çağ’da toplumun üst tabakası olan soylu bir aileye mensup kadınlarla alt tabakadaki (selfler) kadınların sosyal hayatları birbirinden oldukça farklıdır. Soylu kadınlar kamusal alana girme konusunda faal olurken, alt tabakadan olan kadınlar erkekler karşısında hiçbir hakka sahip olamazlar. Avrupa’da kadının konumu Doğu dünyasına göre çok geridedir aslında. Bizans İmparatorluğu döneminde idarede aktif rol oynayan kadınlar, kimi zaman eşleri ile birlikte tahtı paylaştılar.³ Bizans hanedanına mensup kadınlar sayısız hizmetçileri ve sınırsız imkânlarıyla rahat bir yaşam sürerken, alt statüdeki kadınlar işçilik yaparak geçimlerini sağlamaya çalışır.⁴ Aynı dönem Avrupa’da; kadın, cadılık faaliyetleri ile suçlanırken; cadılık ile büyü yaptığına inanılan kadının, kötülüğün simgesi olduğu ve tanrıya karşı geldiği düşünülür.⁵ Ancak Yeni Çağ’da başlayan Rönesans ve Reform ile 18. yüzyılda kadınlar toplumdaki konumlarını savunur, kadınların hak arayışları Fransız Devrimi (1787-1799) ile devam eder ve 17-18.

¹ Mehmet Ali Kaya, Kevser Taşdöner, “İlkçağda Kadın: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakımından Helenistik Çağ Öncesi İlkçağ Tarihine Genel Bakış”, **Türk Bilim Dergisi**, C.IV, S.XXI, Temmuz 2017, s.2.

² Seher Parlak, “Orta Çağ’da Kadın Olmak”, **Doç. Dr. Numan Durak AKSOY Anısına**, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Matbaa ve Basımevi, 2017, s.9.

³ Tuğba Tarakçı, **Bizans Toplumunda Kadın**, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı “Yüksek Lisans Tezi”, Giresun 2019, s.82.

⁴ T. Tarakçı, **Bizans Toplumunda...** s.18.

⁵ Yücel Aksan, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.XXVIII, 2013, s.359.

yüzyılda kurulan Parlamenter Sistem kadınları umutlandırırsa da bu sistem bir değişime öncülük etmeyerek -ilerlemelerin beşiği olarak görülen- Avrupa’da kadın ve erkek eşitliği ancak 19. yüzyılda sağlanır.

Öte yandan Türkistan’da kadının konumunun Batı’ya kıyasla çok daha üstün durumda olduğu görülür. Türkistan coğrafyasında kadınların, cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmadan, dönemin diğer toplumlarına göre hakları gözetilerek özgürce yaşadıklarını söylemek mümkün.

Bâbürlülerin asırlarca hükmettiği Hindistan, bünyesinde barındırdığı birçok din ve etnik kökenin birbirine olan etkisiyle kadının konumunu şekillendirir. Bu bağlamda mevcut dinlerde kadının önemi ve kimliğinin çeşitlilik arz ettiği bilinmektedir. Örneğin, Hindistan nüfusunun çoğunluğunun benimsediği Hinduizm’e göre ana tanrılar erkek olurken, tanrıçalar iyiyi ya da kötüyü temsil eder. Hinduizm’de tanrıçalar olsa da dinî etkinliklerde kadınların görev alamadığı, Budizm’de ise cenaze törenlerinde dahi kadınların bulunmadığı görülmektedir. Semavi dinlerden olan İslamiyet’e göre; kadın, bulunduğu konumdan yüceltilip erkekler ile eşit konuma getirilir.⁶ Hristiyanlık’ta aynı anlayış benimser ve Hz. İsa İncil’i yayma işini erkekler gibi görevlendirdiği kadınlara yaptırır.⁷ Dini inanışların toplumsal davranışlara yön verdiği gerçeği Hindistan’da benimsenen bu dört inanış toplumu kutuplaştırdığına işaret eder.

Günümüzde dahi Hindistan’da evliliğe de boşanmaya da aile karar verirken, kadınlar çocuk yaşta iradeleri dışında evlendirilir. Hint toplumunda evlilik masraflarını kız çocuğunun ailesinin karşılaması beklenir. Bu yüzden kız çocukları aileler tarafından yük olarak görülür ve istenmez. Hindistan kadın ve çocukların yaşamı için en zor coğrafya olur. Ancak sadece Hindistan’da değil dünyada kadın, toplumsallaşma ile kendisinin ve ailesinin refah seviyesi için çabalıyor olsa da hala erkeklerin bir adım gerisinde kalmaya zorlanır.

Hint geleneklerine göre zayıf görülen kadın, Manu Kanunu’na⁸ göre çocukluğunda babasına evlendiğinde kocasına, kocasının ölümünde çocuklarına ya da eşinin akrabalarına bağlı bir hayat sürmelidir. Ancak Manu Kanunu dışında

⁶ Süleyman Ateş, “İslâm’ın Kadına Getirdiği Haklar”, **İslami Araştırmalar**, C.X, S.IV, 1997, s.305.

⁷ Ömer Faruk Harman, “Kadın”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, İstanbul 2001, s.85.

⁸ Manu, Hinduizm’de mitolojik bir kral ve insanoğlunun atası olarak görülür. Manu Kanunu, başkalarının yazdığı derlemeler ile dini bilgilerin verildiği kitaptır. Bkz. Emine Ersöz, **Manu Kanunnamesi’ne Göre Hinduizm**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Yüksekisans Tezi”, İzmir 2007, s.XX.

Hinduizm inancında olan Sati geleneği⁹ kadınların yüzleştiği en ağır durum yahut acı bir sondur. Burada şu açıklamayı yapmak gerekir ki Sati geleneği ilk kez Bâbürlü hükümdarlarından Ekber Şah döneminde yasaklanmış ve ondan sonra da diğer Bâbürlü Sultanların en çok mücadele ettiği gelenek olmuştur. Bu durum bize Bâbürlüler döneminde kadına ve kadın haklarına verilen önemi gösteren bir örnektir. Sati geleneği, son olarak 1828’de çıkarılan bir kanun ile yasaklansa da günümüzde kırsal bölgelerde hâlâ uygulandığı bilinmektedir.¹⁰

Peki, Bâbürlüler kimdir? Bâbürlüler, 1700’lü yıllarda 150 milyonluk nüfusa ulaşan ve Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Afganistan’a kadar hüküm süren, ana dili Çağatay Türkçesi olan bir Türk-Hint İmparatorluğu’dur. Umman Denizi’yle Bengal Körfezi arasında, kuzeyinde Himalaya Dağları, güneyinde Hint Okyanusu bulunan Hindistan’da¹¹, Bâbür Şah (1483-1530) ve oğlu Hümayûn Şah (1508-1556) tamamen Türk yöneticilerin bulunduğu kadro ile devlet yönetimini sağlarken, Ekber Şah (1542-1605) döneminden sonra Hintliler ordu ve yönetimde etkin rol oynamaya başlar. Cihangir Şah (1569-1627) döneminde ise yönetimde İngiliz etkisi görülür. İngiliz döneminde başlayan iç huzursuzluk ve taht kavgaları Bâbürlü Devleti’nin sonunu hazırlayan unsurlardır. Hindistan’da yaklaşık 350 yıl (1526-1856) hüküm süren Bâbürlü Devleti, İngiliz yönetiminin ardından “Mugal-Mughal-Mogul” olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Batı kaynaklarında Mughal Empire-Mogul Empire olarak zikredilir. Tüm bu adlandırmalar Farsça’da Moğolistan ve Moğollar için kullanılırken, Bâbür Şah’ın soyunun Moğollara dayandırılmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Ancak Bâbür Şah, Cengiz Han’ın oğlu Çağatay’ın kurduğu Çağatay Hanlığı’nın İslamiyet’i kabul ettiği ve Türkleştiği ayrıca soyu Barlaslara dayanan Bâbür Şah’ın atası olan Timur da Müslüman ve Türk olarak bilinir.¹² Bâbür Şah’ın kurduğu devletin adı belli olmadığından, bazı tarihçiler “Devlet-i Küreganiye”, “Devlet-i Aliye-i Küreganiye” şeklinde benimserler.¹³ Yusuf Hikmet

⁹ Sanskritçe’de iyi, dürüst, iffetli anlamına gelen Sati, kocası öldükten sonra kadının kendisini eşiyle birlikte diri diri yakması geleneğidir. Bkz. H. Hilal Şahin, “Hindistan’da Dul Olmak, Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Kadın Özel Sayısı, C.IX, 2017, s.63.

¹⁰ H. Hilal Şahin, “Hindistan’da Dul Olmak, Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Kadın Özel Sayısı, C.IX, Sonbahar 2017, s.71.

¹¹ Hindistan fiziki ve beşeri coğrafyası için Bkz. Sırrı Erinc, “Hindistan”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul 1998, s.69.

¹² H. Hilal Şahin, “Bâbürlülerin Etnik Menşei Hakkında Bir Mülahaza”, **Hacettepe Üniversitesi, II. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 2015, s. 5.

¹³ H. Hilal Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Yüksek Lisans Tezi”, Ankara 2005, s.XXVII.

Bayur “Küregen” hanedanı adını “Gurkanlı” diye okur ve eserlerinde böyle zikreder. Bâbüür Şah’ın teyzesinin oğlu Haydar Mirza Duğlat, *Tarihi Reşidi*’sinde “Çağatai-Çağataylı” diye yazar. Fuat Köprülü tercüme yolu ile Bâbürlüler yerine “Büyük Moğollar, Timurlular, Bâbürlüler, Türk-Moğol İmparatorluğu, Hind-Türk İmparatorluğu” isimlerini kullanır.¹⁴ Biz de devletin kurucusuna atfen Bâbürlü Devleti yahut Bâbürlüler adını kullanmanın doğru olacağına kanaat getirerek bu şekilde kullandık.

Bilindiği üzere, Bâbürlü Devleti, Hindistan’da Türk-İslam kültürünün yerleşmesinde büyük rol oynar. Şehirciliğe önem veren Bâbürlü hükümdarları bahçe mimarisinden, cami ve kamu binalarına kadar büyük yatırımlar yapar. Şehirciliğe önem veren Bâbürlü hükümdarları bahçe mimarisinden, cami ve kamu binalarına kadar büyük yatırımlar yapar. İnşaa edilen mimari eserler Bâbürlü ihtişamını gözler önüne serer. Hindistan gibi çeşitli halkları ve dinleri barındıran bir ülkede birliği sağlamak amacıyla çalışmalar yürüten Bâbürlü Sultanı Ekber Şah, ülkenin hem kültürel hem de ekonomik açıdan refahı için çaba sarf eder. Şah Cihan (1592-1666) döneminde mimari ve sanatta altın çağını yaşayan Bâbürlü Devleti, Tac Mahal ve Agra Kalesi ile UNESCO Dünya Miraslar Listesi’ne ölümsüz eserler bırakmıştır.

Bâbürlü Devleti’nde siyasi ve sosyal alanda kadınların perde arkasından yönetimdeki etkilerinin açıkça görülmesi, Hindistan coğrafyasında kendisinden önce kurulan Türk Devletleri tarafından kadına atfedilen değeri miras olarak devam ettirdiğine bir kanıttır. Bâbürlü Devleti’nde kadının devlet bekâsı için söz söyleme ve karar verme hakkına sahip olduğu bilinmektedir.

¹⁴ H. Hilal Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde...** s.XXVII.

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Hindistan tarihi ile ilgili en kapsamlı çalışma, Yusuf Hikmet Bayur'un 3 ciltlik *Hindistan Tarihi* adlı eseridir.¹⁵ Yüksek Lisans tezimin her aşamasında Y. Hikmet Bayur'un eserinin üç cildinden de faydalandım. Özellikle "Bâbürlüler Döneminde Siyasi Hayat" başlığının yer aldığı II. Bölüm'de bu üç ciltten ve "Bâbürlüler Dönemi Kadının Konumu" başlığında ise yine Y. Hükmet Bayur'un Belleten Dergisi'nde yazmış olduğu makalesinden istifade ettim.¹⁶

"Bâbürlülerde Kadın Kimliği ve Çocuk" başlıklı çalışmamıza Babür Şah'ın yazdığı *Bâbüurname* ve Gülbeden Begüm'ün kaleme aldığı *Hümâyûnname* ana kaynak olarak ışık tutmaktadır. Bâbü Şah tarafından kaleme alınan ve Reşit Rahmeti Arat'ın Türkiye Türkçesine kazandırdığı *Bâbüurname*¹⁷ ve Gülbeden Begüm'ün yazdığı ve Abdürrab Yelgar tarafından Türkçeye tercümesi yapılan *Hümâyûnname*,¹⁸ sosyal tarih açısından Babürlüler dönemini ayrıntılı bir şekilde ele alarak bu yönüyle tarihin birçok meselesine tanıklık etmiş ve kadının konumunu hem ait olduğu dönem hem de günümüz açısından net bir şekilde bizlere göstermektedir. Bâbü Şah ve Hümâyûn Şah'ın dönemlerini ayrıntılı bir şekilde ele alan bu kaynaklar siyasi hayat anlatılırken de bize yol göstermiştir.

Bâbürlü Devleti döneminde yazılan kaynaklar kadın ve çocuğun o dönemdeki yaşayış biçimleri hakkında bizlere açıkça ipuçları verirken, Bâbürlü Devleti'nin dördüncü hükümdarı olan Cihângîr Şah'ın yazdığı hatıratı "*Cihângîr-nâme*" veya "*Tüzük-i Cihângîr-i*" Nevres-i Kadim tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilen nüshasının *Cihangir Şah Hatıratı*¹⁹ olarak günümüz Türkçesine aktarılmış şekliyle ve Babür Şah'ın teyzesinin oğlu Mirza Haydar Duğlat'ın yazdığı *Tarih-i Reşidi* isimli eser, Bâbürlüler dönemini yakından tanımak ve bilinmeyenleri öğrenmek adına çalışmamızda oldukça önemli bir yer tutmaktadır.²⁰ Cihangir Şah'ın eşi için sarf

¹⁵ Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, II, III, Ankara 1987.

¹⁶ Y. Hikmet Bayur, "Orta ve Yeni Kurunda Orta Asya ve Hindistan Türklerinde Kadınların Mevkii", *Belleten*, TTK Basımevi, Ankara 1995.

¹⁷ Gazi Zahirreddin Muhammed Bâbü, *Babürnâme*, (Çev: R. Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006. Gazi Zahirreddin Muhammed Bâbü, *Babürnâme*, (Çev: R. Rahmeti Arat), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

¹⁸ Gülbeden, *Hümâyûnnâme*, (Çev: Abdürrab Yelgar), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1897.

¹⁹ Nevres-i Kadim, *Tarih-i Selim Şah IV. Bâbürlü Hükümdarı Cihangir Şah'ın Hatıratı*, (Haz: Fahri Unan), TTK Yayınları, Ankara 2013.

²⁰ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi Geride Bıraktıklarımızın Hikâyesi*, (Çev: Osman Karatay), Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

ettiği sözler, o dönemin kadına bakış açısını hükümdar gözüyle bizlere yansıtmaları bakımından örnek teşkil etmektedir.

Jean-Poul Roux'un *Büyük Moğolların Tarihi Bâbü*r isimli eser de yine döneme ait önemli bilgileri barındırmaktadır.²¹

Bâbürlü hükümdarlarından Ekber Şah dönemini teferruatlı bir şekilde ele alan Ebul-Fadl Allami tarafından yazılan *Akbarnama* ve *Aini Akbarî* hem siyasi hem de sosyal konularda bize ışık tutan ana kaynaklardır. Ekber Şah'ın en yakın adamı olan Ebul-Fadl Allami, üç ciltten oluşan eserinde ayrıca Ekber Şah'ın düşünce ve amaçlarından bahseder. Çalışmamızda, Farsça metni Asiatic Society of Bengal tarafından yayınlanan eserin H. Beveridge tarafından üç cilt halinde yayınlanan İngilizce çevrisinin ikinci²² ve üçüncü²³ cildinden faydalandık. Ayrıca yine söz konusu dönem için önemli kaynaklar arasında ilk sıralarda yer alan Khwajah Nizamuddin Ahmad'ın yazdığı *The Tabaqat-ı Akbarî*²⁴ bize yol göstermiştir.

J.Allan-T. W.Haig-H. H. Dodwel'in *The Cambridge Shorter History of India*²⁵ eseri Bâbürlü Devleti'nin ekonomik ve sosyal bilgilerin yanı sıra mimari ve sanat hakkında bilgi içermesi bakımından tezde gerekli durumlarda istifade edilmiştir.

Bâbü Şah dönemini anlatan başka bir eser olarak Fernand Grenard'ın *Barber First of The Moguls'tan*²⁶ bilhassa siyasi tarih konusunda faydalanılmıştır.

Ekber Şah ve Cihangir Şah döneminde Hindistan'ın kuzey ve batı kesimlerine seyahat eden İngilizleri konu alan William Foster'ın *Early Travels in India (1583-1619)*²⁷ isimli eser, İngilizler ile Bâbürlü Devleti'nin temasları açısından önem arz etmektedir.

Bâbürlü Devleti ile ilgili faydalandığımız diğer eserler şöyle sıralanabilir: Abraham Early, *The Last Spring Great Mughals*²⁸; H. M. Elliot, *Shah Jahan*²⁹; Beni

²¹ Jean Poul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi Babur*, (Çev: Lale Aslan Özcan), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2008.

²² Ebul-Fadl Allami, *The Akbarnama*, (Çev: H.Beveridge), The Asiatic Society, C.II, Calcutta 2000.

²³ Ebul-Fadl Allami, *The Akbarnama*, (Çev: H.Beveridge), The Asiatic Society, C.III, Calcutta 2000.

²⁴ Khwajah Nizamuddin Ahmad, *The Tabaqat-ı Akbarî*, (Çev: Brajendrannath De), The Asiatic Society, C.II, Calcutta 1996.

²⁵ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, *The Cambridge Shorter History of India*, Cambridge at The University Press, London 1934.

²⁶ Fernand Grenard, *Barber First of The Moguls*, Thornton Butterworth Limited, London 1931.

²⁷ William Foster, *Early Travels in India (1583-1619)*, Oxford University Press, England 1921.

²⁸ Abraham Early, *The Last Spring Great Mughals*, Viking, India 1997.

²⁹ H. M. Elliot, *Shah Jahan*, Cornell University Library, ABD 1875.

Prasad *History of Jahangir*³⁰ ; Harold Lamb, *Babur The Tiger*³¹; Ishwari Prasad *A Short History of Muslim Rule In India*³², William Irvine, *Later Mughals (1707-1720)*³³; Pringle Kennedy, *History of The Great Moghuls From 1605 to 1739 AD*³⁴; Stanley Lane, *History of India (III-IV.Cilt)*³⁵; Stanley Lane, *Ruler of India Aurangzib*³⁶; Annemaria Schimmel, *The Empire of The Great Mughals History, Art and Culture*³⁷; C. M. Villiers Stuart, *Gardens of The Great Mughal*.³⁸

Hindistan tarihi ve İngilizlerin Hindistan hâkimiyeti konusunda bilgi edinmek için, Ramesh Chandra Majundar'ın *An Advanced History of India (II)*³⁹ ve çevirisini William Irvine'nin yaptığı *Niccolao Manucci Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708 (II)*⁴⁰; Hugg Murray, *Story of British India*⁴¹ isimli eserleri inceleme fırsatı bulduk.

“Bâbürlülerde Kadın Kimliği ve Çocuk” konusu için Rekha Misra'nın *Women in Mughal India (1526-1748 AD)*⁴² kitabı birçok alanda bize yol gösterici oldu. Türkçe materyallerin yetersiz olması nedeniyle çalışmamız süresince ulaşabildiğimiz yabancı eserlerin, makalele vb. materyallerin bir kısmının Türkçe çevirisi tarafımızdan yapılmıştır.

³⁰ Beni Prasad, **History of Jahangir**, The India Press, Allahabad 1930.

³¹ Harold Lamb, **Babur The Tiger**, Garden City, New York 1961.

³² Ishwari Prasad, **A Short History of Muslim Rule in India**, The Indian Press, Allahabad 1930.

³³ William Irvine, **Later Mughals**, M. C. Sarkar Sons. C.I, Calcutta 1992.

³⁴ Pringle Kennedy, **History of The Great Moghuls From 1605 to 1739 A.D.**, Thacker Spink Co, Calcutta 1911.

³⁵ Stanley Lane, **History of India**, The Grolier Society, C.III- IV, London 1906.

³⁶ Stanley Lane-B. A. Poole, **Ruler of India Aurangzib**, Oxford Clarendon Press, England 1893.

³⁷ Annemaria Schimmel, **The Empire of The Great Mughals History, Art and Culture**, Reaktion Books LTD, London 2004.

³⁸ C. M. Villiers Stuart, **Gardens of The Great Mughal**, Adam And Charles Black Soho Square, London 1913.

³⁹ Ramesh Chandra Majundar, **An Advanced History of India**, Macmillian Press, C.II, New York 1978.

⁴⁰ Niccolao Manucci, **Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708**, çev, William Irvine, John Murray Albemarle Street Published For The Government Of India, C.II. London 1907,

⁴¹ Hugg Murray, **Story of British India**, T. Nelson And Sons, London 1854.

⁴² Rekha Misra, **Women in Mughal India (1526-1748 A. D.)**, Munshiram Manoharlal Oriental Publishers, Delhi 1967.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÂBÜRLÜLER DÖNEMİNDE HİNDİSTAN

1.Bâbürlüler Öncesi Hindistan

Türklerin Hindistan'daki varlığından önce birçok istilaya tanıklık eden coğrafya, Sind medeniyetinin oluşumuyla başlayan devletleşme süreci, ilk Hint seferini yapan Makedonyalı İskender (MÖ. 327)⁴³ ile başlarken, Sakalar (İskitler) (MÖ. 94-22) ile devam eder. Tanrı Dağları'nın batısında bulunan Sakalar, Hun akınları karşısında tutunamayınca (MÖ. II. yüzyılın başlarında) bir kısmı Ceyhun üzerinden Kuzey Hindistan'a yerleşir ve daha sonra Part Devleti (MÖ.18-MS.50.yy)'ne bağlanırlar.⁴⁴

Kuşanlar (I-IV.yy) ise Hindistan'a Makedonyalı İskender'in kurduğu Baktria Helen Devleti'nin ortadan kalkmasından bir yüzyıl sonra girer.⁴⁵ Kuşanların en parlak dönemi Kanişka devri (I-II.yy) olurken, Hindistan ve Türkistan'a aynı anda hükmetiği düşünülmektedir. Kuşan Hükümdarı Kanişka, Hinduizm'i benimsemiş olsa da günümüze kadar ulaşan Hint-Kuşan sanatı, Türk motiflerinden uzaklaşmadığını gösterir. Ancak bu coğrafyadaki Kuşan hâkimiyetine Ak Hunların saldırıları ile son verilir (455). Ak Hunlar, Bengal Körfezi ve Sind Irmağı arasında varlık gösteren Gurluları ortadan kaldırarak Kuzey Hindistan'ı tamamen ele geçirir (V.yy). Daha sonra Afganistan'da güç kaybeden Ak Hunlar (557), Hindu Racalar

⁴³ Cuma Ali Yılmaz, "Büyük İskender Hindistan'da", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.LIII, 2016, s.503.

⁴⁴ Salim Cöhece, "Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2002, s.816.

⁴⁵ Awadh K. Narain, "Kuşan Devleti", *Türkler Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2002, s.821.

tarafından ortadan kaldırılır (563-567).⁴⁶ Saka, Kuşan ve Ak Hunlardan kalan Türk kitleleri Afganistan'a çekilirken, Gazneli Mahmud'un Hindistan Seferinde yardımcı olurlar.

Hindistan'a İslâm'ın yayılması Gazneli Mahmud ile olsa da (1001), İslâmın gelişi Emevîler zamanında Muhammed bin Kâsım idaresindeki Arap ordusunun Sind Racasını mağlup etmesiyle başlar (712-713). Ancak Hint Yarımadasıyla Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler çok eskiye dayanır. Arap ticaret gemilerinin Hindistan'ı geçerek Çin'e kadar gitmesi İslâmın doğuşundan çok önceki zamanlarda gerçekleşir. Ticaret amacıyla Hindistan'a yerleşen Arapların varlığını, Konkan, Malabar ve Gucerat şehirlerinde eski Arap köylerinin varlığı kanıtlar. Hindistan'a yerleşen Arap kabileleri bölgeye Müslüman Türk askerî birlikleri getirir.⁴⁷

Bildiğimiz üzere Müslüman Türklerin bu coğrafyaya yayılması Gazneli Devleti (Yeminiler ve Sevükteginiler) ile olur.⁴⁸ Gazneli Devleti, Hindistan'a ilk Sevüktegin (986-987) zamanında yönelir. O sırada Pencap'ın bir kısmı ile Sind Irmağı'nın yukarı bölgelerine hâkim olan Hinduşahiler (850-1026) Hükümdarı Caypal, Sevüktegin'i engellemek istese de kış dolayısıyla Gaznelilerle anlaşmak zorunda kalır.⁴⁹ Anlaşmaya göre Caypal, 50 fil ile para ödemeyi ve birkaç şehri Sevüktegin'e bırakmayı kabul eder. Ancak Caypal'ın sözünde durmayışı üzerine Sevüktegin, Kâbil'in 100 km. kadar doğusunda bulunan Lamgan'a kadar ilerler. Sevüktegin'in ilerleyişini durdurmak için birçok Hindu racasıyla birleşen Caypal, büyük bir orduyla Gazne'nin güneyinde Sevüktegin ordusuyla karşı karşıya gelir. Hinduşahiler'i büyük bir yenilgiye uğratan Sevüktegin, Kâbil, Lamgan, Celalabad'ı alır (911).⁵⁰ Daha sonra Hindukuş Dağları'nın güneyinde yaşayan Kalaç Türkleriyle Afganlar da Sevüktegin idaresine girer. Sevüktegin zamanında bugünkü Afganistan ve Belucistan'ın önemli yerleri ele geçirilir. Sevüktegin'in ölümünün ardından (997) oğlu Mahmud'un tahta oturmasının ardından Hindistan'a ilk seferini düzenler (1001). Daha sonra Sultan Mahmud'un⁵¹ Hindistan'a yaptığı 17 sefer ile (1001-

⁴⁶ Enver Konukçu, "Akhunlar", **Türkler Ansiklopedisi**, C.I, Ankara 2002, s.829.

⁴⁷ H. H. Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde Hindistan...** s.XXI.

⁴⁸ Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.34.

⁴⁹ Enver Konukçu, "Hinduşahiler", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul 1998, s.117.

⁵⁰ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, Ankara 1987, s.472-477.

⁵¹ Gazneli Mahmud, Sultan ünvanını kullanan ilk Türk hükümdar olur. Yaptığı 17 Hindistan Seferi'nin en önemlisi Samnat Seferi'dir (1025-1026). Samnat zaferinin yankıları tüm Sünni İslam dünyasında duyulur.

1030) Hindu Racalar ağır darbe alır.⁵² Sultan Mahmud saltanatı boyunca birçok sefer yaparak devleti her yönden genişletir. Türkmenler, Karahanlılar, Büveyhler, Gurlular gibi devletler mücadele ederek Hindistan’a İslam’ın yayılmasını sağlar. Ancak Gazneli Mahmud’un ölümüyle (1413) başlayan taht kavgaları Gazneli Devleti’nin sonunu getirir.

Gazneli Devleti’nin güç kaybetmesiyle kuzeyde güçlenen Gurlular Hanedanı, Lahor’un alınmasıyla Gazneli Devleti’ne son verir (1186).⁵³ Gurlu Hükümdarı Muizzeddin Muhammed adına Kutbüddin Aybeg⁵⁴, Ganj Ovası’nı ele geçirerek Delhi’de tüm Hindistan’a hükmedecek büyük bir devlet kurar. Gazne’de hükümdar olan Muizzeddin Muhammed, Ganj Ovası’nda iktidarını genişletirken, Horasan’da bulunmak zorunda olduğunda Türk komutanlarından Kutbüddin Aybeg’i Hindistan fetihlerini idareyle görevlendirir. Muizzeddin Muhammed’in ölümüyle (1206) Hindistan’ın yönetimi Kutbüddin Aybeg’e kalır.⁵⁵ Böylece Delhi Türk Memlukluları Devleti’nin temellerini Kuzey Hindistan’da atar. Ancak Kutbüddin Aybeg ile Hindistan’daki Müslüman hâkimiyeti birbirine rakip hükümdarlar arasında dağılır.

Sultan Aybeg’in ölümünün ardından tahta damadı Şemseddin İltutmuş geçer (1210-1236). Şemseddin İltutmuş, tahtta kaldığı 25 yıllık sürede Delhi Sultanlığı, Hint topraklarında genişlemeye devam etmiştir. Şemseddin İltutmuş ile Kuzey Hindistan’daki Türk İslam hâkimiyeti yeniden birleşmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Ancak İltutmuş’un ölümünden sonra (30 Nisan 1236) 30 yıl süren kargaşa dönemi başlar. Şemseddin İltutmuş, *“Benim oğullarım işret ve gençlik zevkleriyle meşguldürler. Hiçbirisinde memleket idare edecek kabiliyet yoktur. Dolayısıyla ülkedeki düzeni muhafaza edemezler. Biliriz ki, benim ölümünden sonra veliahdlığa hiç birisi Raziye’den daha layık değildir. Zira Raziye her yönden erkek kardeşlerinden üstündür. Gerçi şeklen kadındır ama zekâ ve basireti erkekten fazlasıdır.”*⁵⁶ sözleriyle ölmeden önce tahta kızının geçmesini vasiyet eder. Şemseddin İltutmuş’un bu kararından dört yıl sonra yakalandığı hastalıktan dolayı

⁵² M. Hanefi Palabıyık, “Hindistan Tarihinde Gazneli Türk Hâkimiyeti”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2008, s.99.

⁵³ İktidar Husain Siddiqui, “Gurlular”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XIV, İstanbul 1996, s.209.

⁵⁴ Muizzeddin Muhammed Horasan’da iken, Hindistan yönetimini Sâmâne ve Kuhrâm valisi Aybeg’i “*Naib*” olarak bırakır. Bkz. Enver Konukçu, “Kutbüddin Aybeg”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.231.

⁵⁵ Naimur Rahman Farooqi, “Delhi Sultanlığı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IX, İstanbul 1994, s.130.

⁵⁶ Aynur Durmuş, “Türk-Osmanlı Tarihinde İlk Kadın Sultan ‘Raziye Hatun’”, **Türkiye’de ve Dünyada Kadın Araştırmaları**, Çukurova Üniversitesi, Adana 2015, s.31.

ölür.⁵⁷ Ancak emir ve melikler vasiyeti uygulamayarak oğlu Firûz Şah'ı tahta çıkarır. Devlet yönetiminde zevk ve sefaya dalan Firûz Şah, halkın ayaklanmasıyla tahtı kız kardeşi Raziye Sultan'a⁵⁸ (1236-1240) bırakır. Devlet idaresindeki ciddiyetiyle harem entrikalarına karışmak yerine ülke sorunlarına çözüm arayan Raziye Sultan, askerî ve idari kabiliyetinin yanı sıra *Şirin-i Dihlevi* ve *Şirin-i Guri* mahlaslarıyla şiirler kaleme alır.⁵⁹

Raziye Sultan'ın dört yıllık yönetiminin ardından tahta sırasıyla Behram Şah, İzzüddin Balaban, Alaüddin Mesud Şah ve Nasirüddin Mahmud geçer. Ancak Türk beylerinin ülkede karışıklıklar çıkarmaya devam etmesiyle, hanedanlık yıkılır ve Balabanlılar dönemi başlar.⁶⁰ Gıyaseddin Balaban'ın tahta oturması ile (1266) devlette düzen sağlanır. Gıyaseddin Balaban, Türk beylerinin ayaklanmaları ve Moğol istilalarına karşı başarıyla mücadele eder. Pencap'a giren Moğol ordusu ile savaşıırken ölen Gıyaseddin Balaban'ın (1285) ardından yönetim Halaci hanedanına (1202-1531) geçerek tahta Celaleddin Firûz Şah otursa da çok geçmeden yeğeni Alâeddîn Muhammed tarafından öldürülür.⁶¹ Alâeddîn Muhammed'in tahta oturmasıyla (1296) devlet büyümeye devam ederken vergi sistemini düzenleyip Moğol tehdidi bertaraf edilir.

Sultan Alâeddîn Muhammed "bütün Hindistan'ın fethi" düşüncesiyle Hindu racalarına yoğun akınlar yapar.⁶² Yaptığı seferlerle bütün Hindistan ilk kez tek yönetim altında toplanarak Delhi Sultanlığı en geniş sınırlarına ulaşır. Sultan Alâeddîn Muhammed'in ölümüyle (1316) başlayan taht mücadelesinin sonucunda üçüncü oğlu Mübarek Halaci tahta "Kutbeddin" unvanıyla çıkar. Babasının sert idaresinin aksine halk tarafından sevilse de daha sonra saray darbesiyle öldürülerek yerine "Nâsireddîn" lakabıyla Hindu asıllı Hüsrev Han geçer (1320). Ancak Hindu asıllı saltanatı kabul etmeyen Dipalpur Valisi Gazi Melik Tuğluk, sefer düzenleyerek tahta "Gıyâseddîn" unvanıyla çıkar (1320).⁶³ Gazi Melik Tuğluk, Bengal Seferi

⁵⁷ Muallâ Uydu Yücel, **Bozkırın Asenaları**, Çoban Yayınları, İstanbul 2019, s.119.

⁵⁸ Bâbürlülerde Kadının Konumu başlığı altında ayrıntılı ele alınacaktır.

⁵⁹ Bahriye Üçok, **İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar**, TTK Basımevi, Ankara 1965, s.36.

⁶⁰ H. Hilal Şahin, "Müslüman Türk Devletinin Tek Kadın Sultanı 'Belkıs-i Cihan Raziye Begüm'", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 5 (16), 2018, s.373.

⁶¹ Fuat Köprülü, "Balaban Han", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1992, s.3.

⁶² Salim Cöğçe, "Kalaç Sultanlığı", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.83.

⁶³ N. R. Farooqi, "Delhi Sultanlığı... s.130.

dönüşü törende ölünce (1324), tahta oğlu Cavna Han “Sultan Muhammed” unvanıyla oturur.

Sultan Muhammed, yapılan yeni fetihler sebebiyle başkent Delhi’yi Ahmedabad’a taşıyıp halkı göçe zorlasa da uyum sağlanamadığından geri dönülür. Sultan Muhammed döneminde ekonomik ve askerî kayıplar olurken, Dekken idaresi Behmeni Devleti’nin⁶⁴ eline geçer. Sultan Muhammed’in ölümünün ardından (1351) amcasının oğlu Kemâleddin “Sultan Firuz Şah” unvanıyla tahta oturur. Sultan Muhammed döneminde elden çıkan Bengal için iki kez sefer düzenlese de başarılı sonuçlanmaz. Sultan Firûz Şah’ın tahtta kaldığı süre hayır işlerinin yapıldığı ve mali düzenlemelerin getirildiği bir dönem olur. Ancak Sultan Firûz Şah’ın ölümünden sonra 6 kez taht değişikliği olurken (1388-1389), Delhi Sultanlığı çöküş aşamasına gelir. Daha sonra tahta oturan Nâsireddîn Mahmud Şah, Hindistan’a sefer düzenleyen Timur’a karşı koyamaz ve Delhi’den kaçmak zorunda kalır (1398).⁶⁵ Nâsireddîn Mahmud Şah’ın bu geri çekilmesiyle bağımsız devletler oluşmaya başlarken, ölümünün ardından Delhi Sultanlığı son bulur (1413).

Muhammed Tuğluk Han’ın atadığı Mültan Valisi Seyyid Hızır Han, Nâsireddîn Mahmud Şah’ın ölümünün ardından Delhi’yi zaptedince (1413) Seyyidler hânedanı dönemi başlar. Ancak Seyyidler Delhi’de güçlü bir varlık gösteremedi, Tuğluklar zamanında Serhind’e Vali atanan Behlul Ludi’nin işgaliyle Ludiler Hanedanı dönemi başlar (1451).

Afgan asıllı aileye mensup olan Behlul Ludi, Afgan kabilelerin desteğini alarak Orta ve Doğu Hindistan isyanlarını bastırır. Behlul Ludi’den sonra tahta oturan oğlu İskender Ludi (1489) toprakları genişleterek başkenti Delhi’den Agra’ya taşır.⁶⁶ İskender Ludi’den sonra ise İbrahim Ludi (1517) tahta çıkarken kardeşleri ve komutanlarına karşı sergilediği kötü tutumdan dolayı İbrahim Ludi’den kurtulmak istenir. Bu amaçla İbrahim Ludi’nin amcası Âlem Han, Kâbil’de oturan Bâbü Şah’tan yardım ister. Bunun üzerine Bâbü Şah Delhi’ye yürüyerek İbrahim Ludi ile yapılan Panipat Savaşı (21 Nisan 1526) sonunda İbrahim Ludi’nin ölümüyle Delhi Sultanlığı dönemi son bulur. Ancak Türk ve Afgan hükümdarları Hindistan’a

⁶⁴ Alâeddin Hasan Behmen Şah’ın Dekken merkezli, Delhi dışında kurulan ilk Müslüman devlettir (1347-1527). Bkz. Enver Konukçu, “Behmeniler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1992, s.353.

⁶⁵ S. Haluk Kortel, **Delhi Türk Sultanlığı’nda Teşkilat (1206-1414)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s.15.

⁶⁶ İqtidar Husain Siddiqui, “Lûdîler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 2003, s.218.

ölümsüz eserler bırakır. Saltanat merkezi kabul ettikleri Delhi, doğunun en zengin şehirlerinden olur. Bâbürlü Devleti öncesi Hindistan'da sırasıyla; Delhi Sultanları yani Muizziler (Memlûklüler), Halaciler, Tuğluklular, Adilşahlar, Kutupşahiler, Beridşahiler, Malva Halaci Sultanları hâkimiyet kurar.⁶⁷

13. yy'da Moğol akınları ile Asya'nın siyasi görünüşü tamamen değişerek Türk kabileleri, Hindistan ve Anadolu'ya dağılır. Afganistan, Türk kabilelerinin yığılma noktası haline gelirken, aralarında Hindistan'ın zenginlikleri için mücadeleler başlar.

2.Bâbürlüler Döneminde Siyasi Hayat

2.1. Bâbür Şah Dönemi (1483-1530)

Zahîrüddîn Muhammed Bâbür Şah 14 Şubat 1483 Fergana'da doğdu.⁶⁸ Babası Emir Timur'un torunlarından Fergana hâkimi Ömer Şeyh Mirza, annesi Cengiz Han'ın torunlarından Yûnus Han'ın kızı Kutluğ Nigâr Hanım'dır.⁶⁹ Ömer Şeyh Mirza o dönemde yaygın olan güvercin beslemek ile meşgul olduğu rivayet edilir. Bazı eserlerde, Şeyh Mirza'nın, 9 Haziran 1494'te uçurum kenarına kurulu olan Ahsi Hisarı'nda güvercin beslerken uçurumdan düşerek öldüğü yazmaktadır. Ömer Şeyh Mirza öldüğünde büyük oğlu Bâbür Şah Endican, Cihangir Mirza Aksî, küçük oğlu Nasır Mirza ise Kasan'da validir. Bâbür Şah 12 yaşında Fergana'da tahta çıkar.⁷⁰

Bâbür Şah 17 yaşında iken amcası Sultan Ahmet Mirza'nın kızı Ayşe Begüm ile siyaseten evlenir⁷¹ ancak bunun dışında yaptığı 9 evlilikten⁷² 9 erkek, 8 kız çocuğu olur.

⁶⁷ H. H. Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde Hindistan...** s.XXVI.

⁶⁸ Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidi Geride Bıraktıklarımızın Hikâyesi**, (Çev: Osman Karatay), Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s.343.

⁶⁹ Enver Konukçu, "Zahîrüddîn Muhammed Bâbür (ö. 937/1530)", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.395.

⁷⁰ Bâbür, **Babürnâme...** (1970), s.3.

⁷¹ Başta ona karşı hisleri varken, daha sonra onu üç hafta da bir görmeye giden Bâbür Şah'ın Ayşe Begüm'den bir kız çocukları oldu ancak kısa süre sonra bebekleri ölür. Evlilikleri sadece beş yıl sürer. Bkz. Fernand Grenard, **Baber First of The Moguls**, Thornton Butterworth Limited, London 1931, s.39.

Bâbü Şah'ın çocuk yaşta tahta çıkmasını fırsat bilen amcası Sultan Ahmet Semerkant'tan; devlet adamlarından Moğol Mahmut Han da Taşkent'ten saldırır. Bâbü Şah'ın saldırıları başarılı bir şekilde püskürtmesi halkın güvenini artırır.⁷³

Bâbü Şah Fergana'daki hâkimiyetini daha geniş topraklara yaymak istediğinden ilk hedefi Semerkant olur. 1496'da Semerkant'ı kuşatır ancak başarısızlıkla sonuçlanır. Bir yıl sonra uzun uğraşlarla Semerkant'ı ele geçirir. Ancak uzun süren savaşlar yüzünden Semerkant artık yağma edilemez hale gelmişti. Bu sebeple ganimet toplamak için beylerden Sultan Ahmet Tenbel ve Uzun Hasan'ın askerleri yönlendirmesiyle Endican ve Ahşi alınır. Ele geçirilen iki şehir Bâbü Şah'ın kardeşi Cihangir Mirza'ya verirler.⁷⁴ Bâbü Şah, Endican için mücadele ederken Semerkant hâkimiyetini dayısı Sultan Mahmut Han'ın komutanlarından Şaybak Han (Şeybani Han)'ın istilası ile kaybeder. Kısa bir süre sonra Semerkant'ın hâkimiyetini tekrar sağlayan Bâbü Şah, yine kıtlık, asker sayısının azalması gibi birtakım sorunlarla karşı karşıya kalır.⁷⁵ 1501'de Şaybak Han ile giriştikleri Seri Pül Savaşı'nda⁷⁶ Bâbü Şah ablası Hanzade'yi anlaşma gereği Şaybak Han ile evlenmesi için orada bırakır.⁷⁷ Bâbü Şah az bir askerle birlikte dayısı Mahmut Han'a sığınır. 1503-1504 yıllarında Fergana ve Semerkant'ı almak için mücadele etse de ağır yenilgi alarak maiyetindeki birkaç adamıyla birlikte dağlara kaçar.⁷⁸

Şii yöneticilerle anlaşmak üzere Horasan'a yönelen Bâbü Şah aynı zamanda asker sayısını artırmakla meşguldür.⁷⁹ Bu sırada Şeybani Han ve Hüsrev Şah arasında gerçekleşen savaş sonunda saf değiştiren askerlerin bir kısmının Şeybani Han'a bir kısmının da Bâbü Şah'ın ordusuna katıldığı görülür. Ordusu güçlenen

⁷² Eşlerinden en çok ikinci evliliği olan Mâhım Begim'i sevdiğini Bâbünamedeki ifadelerinden rahatça anlayabiliriz. Ona olan sevgisini göstermekte tereddüt etmez, geldiğinde karşılamaya giderken çamurlu yollarda koştuğunu görürüz. Bkz. İsmail Pırlanta, "Bâbü Şah'ın Hayatı ve Kişiliği", **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10 (10/2016), s.222.

⁷³ Davut Şahbaz, "Hindistan'da Bâbü İmparatorluğunun Kuruluş Dönemi: Zahirüddin Muhammed Bâbü", **DTCF Dergisi** 57. 1, 2017, s.586.

⁷⁴ Bâbü, **Babürnâme...** (1970), s.79.

⁷⁵ Reşit Rahmeti Arat, "Timuroğulları ve Bâbur Hakkında Tarihi Özet", **Baburnâme Vekayi**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s.74.

⁷⁶ Enver Konukçu, "Bâbü", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.395.

⁷⁷ M. H. Duğlat, **Tarih-i Reşidi Geride...** s.367.

⁷⁸ Ferit Ragıp Tuncor- Salahattin Arıkan, **Babur-Ahmet Rasim-Bach Marconi**, Türk ve Dünya Büyükleri Serisi:17, İstanbul Matbaası, Ankara 1959, s.7.

⁷⁹ William Erskink, **History of India Under The Two First Sovereigns of The House of Taimur, Baber and Humayun**, S.I, London 1854, s.203. Bâbü, **Babürnâme...** (2006), s.275.

Bâbüş Şah Kâbil'i fetheder ve Mukim Bey Argun da (Kâbil yöneticisi) Bâbüş Şah'a sadakatini sunar.⁸⁰

Şeybani Han'ın 1507'de Bâbüş Şah yönetimindeki Kandahar'ı ele geçirmesiyle Bâbüş Şah Kâbil'i terk etmek zorunda kalır ve 20 bin askerden oluşan ordusuyla Hindistan'a yönelir.⁸¹ Bâbüş Şah mağlubiyetine rağmen belirli aralıklarla Kandahar'a seferler düzenler.⁸² Şeybani Han'ın Kandahar'da tutunamadığını duyunca Bâbüş Şah Kâbil'e geri döner. 1510'da Şeybani Han, Safevi Devleti ile giriştiğı mücadeleyi kaybeder ve savaş meydanında ölür.⁸³ Safevi Devleti Hükümdarı Şah İsmail, Şeybani Han'a esir düşen Bâbüş Şah'ın kız kardeşi Hanzade Begüm'ü Bâbüş Şah'a teslim eder.⁸⁴ Safevilerin desteğıyle Semerkant ve Buhara'yı ele geçiren Bâbüş Şah karşılığında Şii mezhebinin yayılmasına yardım etmek,⁸⁵ Şah İsmail ve 12 ehlibeyt imamının isimlerinin bulunduğu parayı bastırmak zorunda kalır.⁸⁶

İlk başlarda Bâbüş Şah'ı destekleyen Sünni Türkmenler, söz konusu Şii politikası yüzünden ordudan ayrılırlar. Asker sayısının azalmasıyla güçsüzleşen Bâbüş Şah'ın bu durumundan faydalanan Özbekler O'nun Türkistan (Orta Asya)'dan çıkmasını sağlar.⁸⁷

Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Çaldıran Savaşı (1514)'ndan sonra Şah İsmail'in Türkistan'a yaymaya çalıştığı Şiilik son bulur.⁸⁸ Bâbüş Şah Safevi Devleti'nin bu başarısızlığından sonra Kâbil'e geri döner.⁸⁹ Ancak Kâbil'de Özbeklerle baş edemeyeceğini anlayan Bâbüş Şah, artık Hindistan'ın fethine karar verir.⁹⁰ Hindistan'ın fethi için daha geniş topraklara ve zenginliklere ihtiyaç duyan Bâbüş Şah, stratejik açıdan oldukça önemli olan Kandahar'ı almak ister.⁹¹ Ancak ilk Kandahar seferi (1517) başarısızlıkla sonuçlanır. Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı ordusunun kullandığı ateşli silah ve topları Bâbüş Şah, Kandahar

⁸⁰ Bâbüş, **Babürnâme...** (2006), s.283.

⁸¹ M. H. Duğlat, **Tarih-i Reşidi Geride...** s.373.

⁸² Abdulkadir Macit, **Şeybani Hanlığı (1500-1599)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Doktora Tezi", İstanbul 2015, s.116.

⁸³ A. Macit, **Şeybani Hanlığı...** s.121. M. H. Duğlat, **Tarih-i Reşidi Geride...** s.410.

⁸⁴ M. H. Duğlat, **Tarih-i Reşidi Geride...** s.412.

⁸⁵ Enver Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletlerinin Kuruluş ve Yıkılışları", **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirimleri (5-6 Kasım 2007)**, Sakarya 2008, s.144.

⁸⁶ Şahbaz, "Hindistan'da Bâbüş İmparatorluğunun..." s.590.

⁸⁷ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.II, Ankara 1987, s.15.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.II, Ankara 2011, s.265.

⁸⁹ Jean Poul Roux, **Büyük Moğolların Tarihi Babur**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, s.291.

⁹⁰ Harold Lamb, **Babur The Tiger**, Garden City, New York 1961, s.197.

⁹¹ J. P. Roux, **Büyük Moğolların...** s.297.

kuşatmasında kullanmak ister. Bu durum karşısında Kandahar hâkimi Şah Şüca Bey Argun şehri Bâbü Şah'a teslim eder (1522).⁹² Bâbü Şah'ta şehrin yönetimini oğlu Kâmrân'a bırakır.

1524'te Bâbü Şah'ın Hindistan'a düzenlediği seferde, beylerinden Devlet Han askeri desteğini geri çektiğinden Afgan İbrahim Lodi'ye karşı başarılı olsa da geri döner.⁹³ Bunun üzerine Pencap, İbrahim Lodi'nin eline geçer. Şah İsmail'in yerine tahta küçük yaşta geçen Şah Tahmasb Özbeklere karşı başarısız olur ve Belh şehri Özbeklerin eline geçer.⁹⁴ Bâbü Şah Belh'i tekrar geri alır ve Özbekleri ağır bir şekilde cezalandırır.⁹⁵

Bâbü Şah belirli aralıklarla (1519-1520-1524) Hindistan'ı ele geçirmeye çalışır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Bâbü Şah, (10 bin kişilik ordusu) 21 Nisan 1526'da Afgan hükümdar İbrahim Ludi (100 bin askerden oluşan ordusu) ile Panipat'ta mağlup eder. Bâbü Şah'ın Osmanlı savaş taktiğini ve ateşli silahları kullanması Afgan ordusunu yenmeye yeter.⁹⁶ Panipat zaferinden sonra Delhi ve Agra'ya küçük bir grup gönderip Agra'nın idaresini büyük oğlu Hümâyûn Şah'a verir.⁹⁷ Bu zaferin ardından Bâbürlüler Devleti 1526'da resmen kurulur ve Hindistan'ın kapısı Türklere bir kez daha açılmış olur.⁹⁸

Hindistan'ı Bâbü Şah'a kaptıran Afganlar, İbrahim Lodi yerine tahta kardeşi Mahmud Lodi'yi geçirerek Hindistan'da küçük isyanlarla karışıklıklar çıkarırlar. Bâbü Şah'ın oğlu Hümâyûn Şah isyanları bastırmaya çalışırken Bâbü Şah da daha büyük sorun olan Racput Racası Rana Sagna ile uğraşmak durumunda kalır.⁹⁹ Racputlara karşı 100 bin asker ve 500 filden oluşan bir ordu hazırlayan Bâbü Şah,¹⁰⁰ 17 Mart 1527'de Agra yakınlarındaki Kanva'da Rana Sagna'nın ordusunu yener.¹⁰¹ Bu savaş sonunda Bâbü Şah *Gazi* unvanı alır.¹⁰² Daha sonra (1529) Afgan ordusunu

⁹² Bâbü, **Babürnâme...** (2006), s.101.

⁹³ Bâbü, **Babürnâme...** (2006), s.462.

⁹⁴ Tufan Gündüz, "Safeviler", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXV, İstanbul 2008, s.453.

⁹⁵ J. P. Roux, **Büyük Moğolların...** s.320.

⁹⁶ Stanley Lane, **History of India**, The Grolier Society, C.III, London 1906, s.205.

⁹⁷ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter History of India**, Cambridge At The Universty Press, London 1934, s.324.

⁹⁸ Panipat zaferini hazmedemeyen İbrahim Lodi'nin annesinin Hindu bir aşçı aracılığıyla Bâbü Şah'a zehirletmeye çalıştığı ancak başarısız olduğu rivayet edilir. Bkz. Bâbü, **Babürnâme...** (2006), s.522.

⁹⁹ Bâbü, **Babürnâme...** (2006), s.525.

¹⁰⁰ Ramesh Chandra Majundar, **An Advanced History of India**, Macmillan, C.II, New York 1978, s.428.

¹⁰¹ J. P. Roux, **Büyük Moğolların...** s.352.

¹⁰² Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.130.

tekrar yenilgiye uğratan Bâbü Şah hâkimiyet alanını Bengal'den Racastan ve Malva dâhil tüm Kuzey Hindistan'a kadar genişletir.¹⁰³

Bu tarihten sonra (1529) Bâbü Şah'ın önemli bir seferi olmamakla birlikte birtakım sağlık sorunları¹⁰⁴ nedeniyle hastalandığı ve 25 Aralık 1530'da 48 yaşında öldüğü bilinmektedir. Bâbü Şah'ın ölümünün ardından vasiyeti üzerine Hindistan tahtı büyük oğlu Hümâyûn Şah'a kalır (1530).¹⁰⁵

2.2. Hümâyûn Şah Dönemi (1508-1556)

Nasîrüddîn Muhammed Hümâyûn Şah 6 Mart 1508'de Kâbil'de doğar.¹⁰⁶ Annesi Mâhım Begüm'dür. Kâbil ve Bedahşan idaresini elinde bulundururken, babası Bâbü Şah'ın ölümünün ardından üç gün sonra tahta çıkar.¹⁰⁷ Tahta çıktıktan sonra babasının yönetim şeklini aynen devam ettirir ve devlet adamlarının mevkilerinde değişiklik yapmaz. Tecrübeli ve cesur bir asker olmasının yanı sıra kazandığı zaferlerin ardından uzun süre eğlenceler yaptığı, devlet işleriyle aylarca ilgilenmediği rivayet edilir.¹⁰⁸

Hümâyûn Şah'ın kazandığı zaferlerin yanı sıra içte ve dışta devlet idaresini zor durumda bırakacak olaylar da mevcuttur. Bunlardan biri Hümâyûn Şah'ı belli bir dönem (1539-1555) Hindistan tahtından edecek olan Afgan Şah'ı Şir Han Sur'dur.¹⁰⁹ Şir Han Sur'un yanı sıra Hümâyûn Şah'ı bu süreçte başarısızlığa iten bir diğer unsur da kardeşleridir.¹¹⁰

Diğer taraftan Gucerat padişahı Bahadur Han da Delhi'ye kadar hâkimiyet alanını genişletince Hümâyûn Şah için tehdit olmaya başlar (1526).¹¹¹ Hümâyûn

¹⁰³ Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.27.

¹⁰⁴ Daha önce belirttiğimiz üzere İbrahim Lodi'nin annesi tarafından zehirlendiği ve ölümüne bu zehrin neden olduğu rivayet edilir.

¹⁰⁵ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.138.

¹⁰⁶ Bâbü, **Babürnâme...** (2006), s.405.

¹⁰⁷ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.138.

¹⁰⁸ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.329.

¹⁰⁹ Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.35.

¹¹⁰ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.330.

¹¹¹ S. Lane, **History of India...** s.228.

Şah'ın hapsedtiği isyancı mirzanın kaçarak Bahadur Han'a sığınması, iki ordunun savaşı için bir bahane oluşturur.¹¹² İki taraf arasında ki savaşta (1534) Bahadur Han'ın, -Osmanlı savaş taktiğini uygulamasına rağmen- başarılı olamaması neticesinde Diu'ya kaçması, Gucerat'ın Hümâyûn Şah'ın eline geçmesine neden olur.¹¹³ Bahadur Han, Diu'da Osmanlı Devleti ve Portekizliler ile Hümâyûn Şah'a karşı anlaşır. Bu arada Hümâyûn Şah Malva'yı ve Handeş yönetimini ele geçirir.

1535 yılı Bâbürlü Devleti için çok parlak geçerken, Hümâyûn Şah bir süre devlet idaresiyle ilgilenmeyince kardeşi Askeri Gucerat'ı iyi idare edemez ve bazı bölgeler Bahadur Han'ın eline geçer.¹¹⁴ Askeri abisi Hümâyûn Şah'ın saraydaki sessiz hayatı karşısında kendini Bâbürlü hükümdarı ilan eder ve Agra'ya doğru yola çıkar. İki kardeş Çitor yakınlarında anlaşsa da aralarındaki mücadele Gucerat ve Malva'yı da kaybetmelerine neden olur.¹¹⁵

1537'de Portekizlilerin, Bahadur Han'ı Portekiz Valisi'nin gemisinde öldürmesi üzerine Bahadur Han'ın müttefiki olan Osmanlı Devleti, Hadım Süleyman Paşa'yı Hindistan'a gönderir. Portekizlilerin desteğiyle tahta Bahadur Han'ın kardeşi III. Mahmud geçer.¹¹⁶ Diu Adası'na saldıran Süleyman Paşa, Portekizliler ve III. Mahmud tarafından hezimete uğratılır.¹¹⁷

Hümâyûn Şah karışıklıktan istifade ederek Gucerat için tekrar hazırlık yapsa da, Şir Han'ın Bengal Padişahı'na karşı yola çıktığını öğrenince yardım için Bengal'e yönelir. Fakat Hümâyûn Şah, yol üzerinde olan ve 7 yıl önce kuşatıp alamadığı Çunar'ı alınca,¹¹⁸ Şir Han yardım bekleyen Bengal'i alır. Hümâyûn Şah'ın yanına kaçan Bengal Padişahı, Şir Han'ın Hümâyûn Şah'tan barış istemesine karşı çıkar. Bengal'in Hümâyûn Şah tarafından ele geçirilmesiyle Şir Han ordusunu geri çeker.

Hümâyûn Şah'ın Bengal'de dokuz ay kalması,¹¹⁹ bir taraftan Şir Han'ın Doğu'da güçlenmesi, diğer taraftan da Hümâyûn Şah'ın küçük kardeşi Hindal'ın abisinin boşluğundan faydalanarak kendini hükümdar ilan etmesi ve Delhi'yi

¹¹² Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.39.

¹¹³ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.153.

¹¹⁴ Majundar, **An Advanced History...** s.434.

¹¹⁵ Enver Konukçu, "Hümâyûn", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul 1998, s.481.

¹¹⁶ Erhan Afyoncu, "Hadım Süleyman Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVIII, İstanbul 2010, s.97.

¹¹⁷ İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi...** s.394.

¹¹⁸ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.331.

¹¹⁹ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.157.

kuşatmasına neden olur.¹²⁰ Ancak Kâmrân'ın Kâbil'den gelmesiyle Hindal geri çekilmek zorunda kalır.

Hümâyûn Şah, kardeşleri arasındaki olaylar üzerine geri dönmeye karar verir ancak ordusu bu dokuz aylık boşlukta güçsüzleşmiştir. Şir Han bundan faydalanarak orduya baskın düzenler.¹²¹ Fakat bu durumda dahi Hümâyûn Şah, kardeşleri Kâmrân ve Hindal'dan yardım görmez. Şir Han bir taraftan Hümâyûn Şah ile barış görüşmeleri yaparken, diğer taraftan bazı hilelerle Hümâyûn Şah'ı kandırmaya çalışır. Şir Han, kendisine inanan Hümâyûn Şah'ın ordusuna bir gece saldırısı daha düzenler.¹²² Saldırı da Hümâyûn Şah 8000 askerini kaybeder ve sadece 300 asker ile yoluna devam eder. Bu olaydan 13 gün sonra Hümâyûn Şah Agra'ya ulaşır.¹²³ Bu arada Şir Han'ın daha da güçlenerek Sur Devletini kurması üzerine, Hümâyûn Şah da Agra'da kardeşleriyle anlaşır. Buna rağmen Hümâyûn Şah ve Şir Han arasındaki Gence'de yapılan son savaşta Hümâyûn Şah yenilir¹²⁴ ve Hindistan tahtını kaybeder (26 Haziran 1539).¹²⁵

Tahtı kaybeden Hümâyûn Şah, kardeşleri ve hanedan üyelerinden oluşan 200 bin kişiyle Lahor'da görüşür.¹²⁶ Bu görüşmede Hindistan'ı tekrar ele geçirme planları yapılır ve elçiler aracılığıyla Şir Han ile anlaşmaya çalışılır.¹²⁷

Hümâyûn Şah için artık gidilebilecek tek yer Sint'tir. Ancak Sint Şah'ı Hüseyin Argun, Hümâyûn Şah'ın kendisini tahtından edeceğini düşünür. Hümâyûn Şah amacının Sint yoluyla Gucerat'a ulaşmak olduğunu söyler.¹²⁸ Kızı Hamide Banu Begüm'ü Kâmrân ile evlendirmeyi planlayan Hüseyin Argun bu durum üzerine Hümâyûn Şah ile kızının siyasi bir evlilik yapmasını zorunlu kılar.¹²⁹

O sırada Racastan'daki Maldev Racası, Delhi ve Agra'yı almak için Hümâyûn Şah'tan yardım ister. Hümâyûn Şah başta bu teklifi kabul etmese de bir yıl sonra (1542) Sint'te zor duruma düşünce teklifi kabul eder. Hümâyûn Şah'ın

¹²⁰ S. K. Banerji, **Humayun Badshah**, Humphrey Milford Oxford Universty, London 1938, s.218

¹²¹ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.159.

¹²² Şir Han Hümâyûn Şah'a bir Hindu racasının kendisini zor durumda bıraktığını söyleyerek O'ndan yardım ister. Bkz. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.46.

¹²³ Enver Konukçu, "Bâbürlüler Hindistan'daki Temürlüler", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınevi, C.VIII, Ankara 2002, s.750.

¹²⁴ Hümâyûn Şah'ın ordusu hizmetçi ve kölelerden oluştuğundan orduda korkup kaçmaların olabileceğini bilen Hümâyûn Şah savaş meydanında arkasına Gence Irmağı'nı alır ve orduyu savaşmak zorunda bırakır. Ancak savaş başladığında köleler ağır zırhları ile Gence Irmağı'nda boğuldular. Bkz. S. Lane, **History of India...** s.237.

¹²⁵ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.164.

¹²⁶ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.164.

¹²⁷ M. H. Duğlat, **Tarih-i Reşidi Geride...** s.648.

¹²⁸ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.50.

¹²⁹ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.172.

Maldev'e gideceğini duyan Şir Han, Şah'ın teslim edilmesini ister ancak O, yolunu değiştirir ve Ömerkut Racası'na sığınır. Orada Hümâyûn Şah çok yardım görür, hizmetine 10 bin kişi katılır ve kendisinden sonra tahta geçecek olan şehzade Ekber Şah doğar (1542).¹³⁰

Hümâyûn Şah Kandahar'a yöneldiğinde kardeşi Askeri'nin düzenlediği baskın üzerine Şehzade Ekber Şah Askeri'nin eline geçer. Hümâyûn Şah ise karısı Hamide Banu Begüm ile İran'da Şah Tahmasb'a sığınmak zorunda kalır.¹³¹ İran Şah'ı, bu durum karşısında Hindistan'da Şiiliği yaymak ve 12 imam adına hutbe okutmak karşılığında O'na 12 bin asker vererek yardım eder.¹³²

Güçlenen Hümâyûn Şah, Askeri'den Kandahar'ı almak için sefer düzenler (1545). Bu seferde ordunun başına Şah Tahmasb'ın oğlu Murad'ı getirir. Ancak Murad seferde ölünce onun yerine alınan Kandahar şehri Budak Han'a verilir. Şii olan Budak Han, Sünni halk tarafından istenmez ve yanındaki adamlarla öldürülür. Şah Tahmasb'a durum elçiler ile açıklanır ve iyi ilişkiler tekrar sağlanır.¹³³ Hümâyûn Şah tekrar güçlenmesiyle Kandahar Hümâyûn Şah'a verilir ve Kâbil'i de kardeşi Kâmrân'dan (1545) ve Badahşan'ı amcasının oğlu Süleyman Mirza'dan alır (1546). Burada Hümâyûn Şah rahatsızlanınca kardeşi Kâmrân da istifade ederek Kâbil'i tekrar ele geçirerek, Şehzade Ekber Şah ve çoğu beyi aileleriyle birlikte esir alır.¹³⁴ Ancak Hümâyûn Şah sağlığına kavuşur kavuşmaz Kâmrân'ın ele geçirdiği yerleri ve esirleri geri alır (1547).

Bu arada Osmanlı Devleti ile İran arasında çıkan savaşı fırsata çevirmek isteyen Hümâyûn Şah Osmanlı Hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a mektup yazar (1548-49). Hümâyûn Şah mektubunda Osmanlı Hükümdarına İran'ı ortadan kaldıracak olduğunu ve sadece Horasan'ı istediğini bildirir.¹³⁵ Ancak Hümâyûn Şah, Kanuni Sultan Süleyman'dan bir cevap alamaz.

Kâmrân da Hümâyûn Şah'tan kaçıp Özbeklere sığınarak Hümâyûn Şah'ın kendisini affetmesini ister (1547). Hümâyûn Şah Özbeklere saldırır ancak Kâmrân'ın

¹³⁰ Gülbeden, *Hümâyûnname*... s.178.

¹³¹ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, *The Cambridge Shorter*... s.333.

¹³² Cihan Oruç, Mehmet Dağlar, "Tahmasb-Hümâyûn İttifakında Şiiliğin Rolü", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Ordu 2016, s.666.

¹³³ Tuba Tombuloğlu, Eralp Erdoğan, "Şah I. Tahmasb (1524-1576) Döneminde İran-Hindistan İlişkileri", *Türk Tarihine Dair Yazılar III*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s.72.

¹³⁴ H. Bayur, *Hindistan Tarihi*... s.59.

¹³⁵ H.Hilal Şahin, "Orta Çağ Hindistan'ında Yönetim: Bayram Han'ın Ekber Şah'a Etkisi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C.XVIII, S.3, s.1196.

ihametinden korktuğu için iki kardeş arasında anlaşma sağlanır (1549). Hümâyûn Şah yeniden Kâbil'i alır (1550). Ancak Hümâyûn Şah artık Kâmrân'a güvenmediğinden, O'nu hacca yollar.¹³⁶ 1554'lü yıllara gelindiğinde Hümâyûn Şah Bâbü Şah'ın bıraktığı sınırlara ulaşır ve Hindistan'a yerleşir.

Bu sırada Sur Devleti kardeş kavgalarıyla meşguldür. Bu nedenle Hümâyûn Şah Sirhind dolaylarında 80 bin kişilik Sur ordusunu bozguna uğratar (1555). Hümâyûn Şah'ın bu başarısı ile Delhi yeniden Bâbürlülere geçer.¹³⁷ Her zaferinin ardından olduğu gibi Hümâyûn Şah sarayına çekilince Sur Devleti yeniden toparlanır ve Delhi üzerine yürür (1556) ancak bu defa başarı sağlayamazlar. Hümâyûn Şah Delhi tahtında geçtikten altı ay sonra kütüphanesinin merdivenlerinden düşerek vefat eder (20 Ocak 1556).¹³⁸ Hümâyûn Şah'ın vefatı oğlu Ekber Şah tahta oturana kadar bir ay gizli kalır.¹³⁹

2.3. Ekber Şah Dönemi (1542-1605)

Gâzî Celâlüddîn Muhammed Ekber Şah 14 Ekim 1542'de Sint'te doğar. Annesi Hamide Banu Begüm'dür. Babası gibi büyük bir komutan olacağı henüz çocuk yaşta kanıtlayan Ekber Şah, 13 yaşındayken Sirhind Kalesi'ni ele geçiren Sur Devleti Sultanı İskender'e karşı zafer kazanır.¹⁴⁰ Ekber Şah'ın küçük kardeşi Abdül-Hâkim, Hindukuş'la Sint arasındaki ülkelerin amcasının torunu Süleyman Mirza Badahşan'ın, Hümâyûn Şah'ın komutanlarından olan atalığı Bayram Han Kandahar idaresinde bulunmaktadır.¹⁴¹ Ekber Şah 14 Şubat 1556'da padişah ilan edilirken, Bayram Han vekillik görevine getirilir.¹⁴²

Ekber Şah'ın amcasının torunu olan Süleyman Mirza, mirza savaşlarını yeniden başlatmak amacıyla Kâbil üzerine yürür ancak başarılı olamaz.¹⁴³ Aynı zamanda Afgan Veziri Himu da Delhi önüne büyük bir orduyla gelir (7 Ekim 1556). Ekber Şah'ın komutanlarından Tardi Bey az bir kuvvetle Delhi'yi savunsa da başarılı

¹³⁶ S. Lane, **History of India...** s.238.

¹³⁷ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.61.

¹³⁸ S. Lane, **History of India...** s.241.

¹³⁹ E. Konukçu, "Bâbürlüler Hindistan'daki..." s.751.

¹⁴⁰ Richard Von Garbe, **Akbar Emperor of India**, The Open Court Publishing Company, Chicago 1909, s.6.

¹⁴¹ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.62.

¹⁴² Enver Konukçu, "Ekber", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.X, İstanbul 1994, s.542.

¹⁴³ K. N. Ahmad, **The Tabaqat-ı-Akbari...** s.213.

olamaz ve Delhi yeniden Afganların eline geçer. Himu, Delhi'yi alınca kendini bağımsız Delhi padişahı ilan etse de Afgan padişahı Sultan Adli'ye bağlı kalacağını temin eder.¹⁴⁴ Tardi Bey'in savaştan kaçmasını gerekçe gösteren Bayram Han, Ekber Şah'a danışmadan Tardi Bey'i öldürür.¹⁴⁵ Bayram Han'ın böyle bir karar vermesinin ardında onun Sünni olması kendisinin de Şii olması sonucu aralarında çıkan gerginlikler gerekçe gösterilir.

Ekber Şah ile Himu'nun ordusu 5 Kasım 1556'da Panipat'ta karşı karşıya gelir, ancak Himu yaralanınca ordusu dağılır.¹⁴⁶ İkinci Panipat Savaşı ile Ekber Şah *Gazi* unvanı alır. Sayısız zenginliklerin yanında Kuzey Hindistan'da yeniden Türk egemenliği tesis edilir.

Bundan sonra Ekber Şah için asıl sorunun, Delhi'nin ikinci kez fethi ile Bâbürlülerin gerçek kurucusu olarak görülen ve dönemin en güçlü devlet adamlarından biri olan Bayram Han olduğu rivayet edilir.¹⁴⁷ Ekber Şah başkent Agra'dan av için amcasının oğlu Ebul Kasım ile Aligarh'a geçerek (19 Mart 1560), Bayram Han'ı yönetimden uzaklaştırmak amacıyla O'nu Mekke'ye göndermeye karar verir.¹⁴⁸

Bayram Han, Bâbürlü Devletine uzun yıllar iyi hizmetlerde bulunmuş devlete bağlı bir siyasetçi olduğundan¹⁴⁹ devlet işleri kötüleştiğinde onu tekrar çağıracaklarına dair inancından dolayı isyancı konumuna düşmek istemez ve Mekke'ye gitmeyi kabul edip¹⁵⁰ yanında bulunan önemli beyleri Ekber Şah'a gönderir. Ancak hac yolculuğunda Afgan asıllı bir asker tarafından öldürülür.¹⁵¹ Bayram Han'ın ölümünün ardından vekillik için Malva fethine giden Bahadur Han

¹⁴⁴ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.338.

¹⁴⁵ Ebul-Fadl Allami, **The Akbarnama**, (Çev: H. Beveridge), The Asiatic Society, C.II, Calcutta 2000, s.51

¹⁴⁶ Khwajah Nizamuddin Ahmad, **The Tabaqat-ı Akbari**, (Çev: DE. B. A. M, S.I.C.), The Asiatic Society, C.II, Calcutta 1936, s.219.

¹⁴⁷ Ekber Şah, 17 yaşına geldiğinde artık Bayram Han'ın idaresi dışında devleti bağımsız olarak yönetmek ister. Sütanesi Mâhim Enege'ye bu fikrini açar ve ondan destek alır. Bkz. Richard Von Garbe, **Akbar Emperor of India 'A Picture of Life And Customs From The Sixteenth Century'**, The Monist, Oxford Universty Press, C.2, S.19, 1909, s.167.

¹⁴⁸ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s. 68.

¹⁴⁹ Bayram Han'ın ordusu ile Delhi'ye geleceği haberini alan beyler Ekber Şah'a, Lahor'a çekilmesini öğütlerler. Ancak Ekber Şah çekilmez ve Bayram Han'a Delhi'ye gelmesini yasak eder. Bayram Han, Ekber Şah'ın bu emrine uyar. Bkz. H. H. Çağlayan, "Ekber Şah Döneminde Hindistan..." s.20.

¹⁵⁰ Bayram Han önce hac için Batı'ya yönelse de daha sonra fikrini değiştirir ve Pencap'a doğru yol alır. Pencap'ta başarı elde eder ve yoldaşları çoğalır. Ancak Celender dolaylarında padişah ordusu ile karşılaşınca başta iyi dirense de fili bataklığa saplanınca ordu dağılır ve Bayram Han bir süre dağlara kaçar. Ekber Şah atalığı Bayram Han'ı affedilince hacca yollar. Bkz. R. V. Garbe, **Akbar Emperor of India...** s.7.

¹⁵¹ Burton Stein, **Hindistan Tarihi**, (Çev: Müfit Günay), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2015, s.171.

çağırılır.¹⁵² Bahadur Han'a verilen vekillik göreviyle idarede Ekber Şah'tan sonra en yetkili kişi olur. 1561'de Malva'nın Afganların elinden alınması için sütkardeşi Edhem Han gönderilir. Edhem Han Malva'yı ele geçirir ancak Ekber Şah'ın yetkisini etkisiz kılar. Aynı yıl doğudaki Afganlar Cevnpur üzerine yürür. Ali Kulu Özbek, Afgan tehlikesini bertaraf edince tıpkı Edhem Han gibi Ekber Şah'ı önemsemez ve elde ettiği ganimetlerde O'na göndermez. Ekber Şah'a karşı sergilenen bu tutum O'nu diğer devlet adamları karşısında pasif duruma düşürür.¹⁵³ Ekber Şah da gücünün gereği Edhem Han ve Ali Kulu Han karşı mücadele eder ve ancak kısmen başarılı olur. Daha sonra Malva'nın yeniden Afganların eline geçmesi üzerine Ekber Şah bu kez Abdullah Han Özbek'i Malva'ya gönderir.¹⁵⁴ Malva alındıktan sonra avlıklara bölünür.

Bahadur Han'dan sonra Ekber Şah'ın Şemsüddin Eteke'yi vekil tayin etmesi (1561) Mâhım Enege'nin tepkisine neden olur ve oğlu Edhem Han Şemsüddin Eteke'yi öldürür.¹⁵⁵ Ekber Şah ile Edhem Han arasında yaşanan kavga sonucu Ethem Han ölür (16 Mayıs 1562).¹⁵⁶ Bu sırada 19 yaşında olan Ekber Şah artık devleti doğrudan kendisi yönetme yetisine erişir.¹⁵⁷ Ekber Şah halkının refahı için yönetimi boyunca "halkın devlet için değil; devletin halk için var olduğu" anlayışını benimser ve nüfus açısından çoğunlukta olan Hinduları da devlet yönetimine dâhil etmek ister. Bu anlayışının yanı sıra devlet işlerini dinin özellikle de hocaların etkisinden kurtarmak ister. Müslümanların lideri olmak amacıyla olduğu söylenen Ekber Şah'ın, Müslüman ve Hinduların kaynaşması için tek din çatısı altında birleşmesi yolunda ciddi reformlar yaptığı bilinir.¹⁵⁸

Ekber Şah'ın halka olan hoşgörölü politikası tüm Hindistan'a yayılır ve bundan dolayı Amber Racası Bihar Mal kızını Ekber Şah'a vermek ister.¹⁵⁹ Siyasi anlamda yapılan bu evlilik¹⁶⁰ Ekber Şah'ın dinlere verdiği değerin de göstergesidir.

¹⁵² E.F. Allami, *The Akbarnama...* s.147.

¹⁵³ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, *The Cambridge Shorter...* s.342.

¹⁵⁴ K. N. Ahmad, *The Tabaqat-ı Akbari...* 1936, s.254.

¹⁵⁵ K. N. Ahmad, *The Tabaqat-ı Akbari...* 1936, s.257.

¹⁵⁶ Andre Wink, *Akbar*, Oneworld Oxford, England 2009, s.20.

¹⁵⁷ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, C.1, Ankara 2005, s.866.

¹⁵⁸ H. Hilal Şahin, *Hindistan'da Türk Rönesansı Ekber Şah ve Dîn-i İlâhî'si*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, s.155.

¹⁵⁹ E. F. Allami, *The Akbarnama...* s.242.

¹⁶⁰ Ekber Şah'tan sonra tahta o geçecek olan Cihangir Şah, Hindu Bihar Mal'ın kızı Meryem Zamani'nin oğludur.

Ekber Şah'ın hoşgörölü politikası savaşlarda esir alınan çocukların tutsak edilmesini yasaklamasıyla da kendini gösterir. 1563'te Hindular için kutsal olan Matura yakınlarında avda iken Hindularla sohbet eder ve daha sonra hacılardan alınan vergiyi kaldırır.¹⁶¹

Hindistan'da Ekber Şah döneminde refah seviyesi arttığından çok göç almaya ve sınırları hızlı bir şekilde genişlemeye başlar.

Ekber Şah fethedilen yerlerin merkezden bağımsız yönetilmesinden rahatsız olur. Bu sebeple, önce Malva Valisi Abdullah Han Özbek'e sefer düzenler. Ancak Vali Gucerat'a kaçar. O sırada Bihar'ı alan Ali Kulu Han hutbeyi Ekber'in kardeşi Abdulhakim Mirza adına okutmasıyla Mirza Süleyman, Kâbil'e yürür.¹⁶² Abdulhakim Mirza kaçarak Pencap'a sığınır ve burada aldığı destek ile Lahor'u ele geçirir. Ekber Şah kış şartları dolayısıyla müdahale etmeyince Abdülhakim Mirza'da Kâbil'e yerleşir (1566).

Aynı yıl Ekber Şah Racastan'da Çittor Kalesi'ni ele geçirir. Çittor Racası Udai Singh kaçınca Racput yöneticileri Ekber Şah ile iyi ilişkiler kurarlar.¹⁶³ Ekber Şah'ın komutan ve valilerinden yana tehlikesi kalmayınca artık yüzünü iç işleri karışık Gucerat'a çevirir. Doğudaki genel Vali Mün'im Han 4 Temmuz'da Gucerat'a hareket ederken Bengal'i alır.¹⁶⁴ Ekber Şah Gucerat Seferi'nde (Kasım 1572) Venediklilerde gördüğü Avrupai eşyalardan etkilenir ve oraya bir heyet gönderir. Gucerat Seferi Fetihpûr Sikri'de¹⁶⁵ halk tarafından büyük şenliklerle kutlanır.

Ekber Şah dinî ve felsefi tartışmaları sevdiğinden, Fetihpûr Sikri'de İbadethane adında her dinden din adamının tartışabileceği bir mekân yaptırır. "Sulh-i Küll"¹⁶⁶ adı verilen herkesin dinine saygı siyasetini benimser böylece dini kaynaklı düşmanlığı bitirmek ister. Diğer din âlimleri gibi Goa'dan Hristiyanlığı anlatması için rahiplerin gelmesini isteyerek onları da bu dinî tartışmalara dâhil eder.¹⁶⁷ Bu

¹⁶¹ Stanley Lane, **History of India**, The Grolier Society, C.IV, London 1906, s.16.

¹⁶² K. N.Ahmad, **The Tabaqat-ı Akbari**...1936, s.278.

¹⁶³ H. H. Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde**... s.30.

¹⁶⁴ E. F. Allami, **The Akbarnama**... s.538.

¹⁶⁵ Ekber Şah, Çişti tarikatı şeyhi Selim Çişti'ye çok düşkün olduğu bilinir. Onun yaşadığı Sikri köyüne sık sık ziyaret ettiğı için, Selim Çişti'nin yanına kendisi için kalacak yer ve büyük bir cami inşa ettirir. Daha sonra bir çarşı, hamam yaptırır. Böylece Fetihpûr Sikri adında yeni bir şehir ortaya çıkar. Bkz. S. Lane, **History of India**... s.34.

¹⁶⁶ H. Hilal Şahin, "Evrensel Barış-Sulh-i Küll 'Sonsuz Tolerans'", **Genel Türk Tarihi Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na 75. Yaş Armağanı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017, s.106.

¹⁶⁷ Edward MacLagan, **The Jesuits And The Great Mogul**, The Holy, London 1932, s.26.

araştırmalar halk tarafından farklı yorumlansa da hem dini hem de siyasi önderliği sadece kendinde toplamak ister (1579).¹⁶⁸

Ekber Şah, Portekiz limanlarını ele geçirmek ister ancak Bihar ve Bengal ayaklanmaları yüzünden sefer yapılamaz (1580). Bu ayaklanmaların altında yatan en büyük neden zeametın kaldırılması ve dini toplantıların yapılması olur.¹⁶⁹ Cevnpur kadısının çıkardığı ayaklanma fetvası Bihar ve Bengal'e kadar yayılarak Patna yağmalanır. İki şehir de yeni alındığı için ayaklanma çıktığında askeri güçleri açısından çok güçlü konumdaydılar. Bengal Valisi öldürölür ve hutbe Abdulhakim Mirza adına okutulur. Ekber Şah, Han Azam Aziz Kökeldaş komutasında ordu göndererek isyan bastırılır.¹⁷⁰

Abdulhakim Mirza Pencap'a saldırınca, Ekber Şah onunla anlaşmak istese de Abdulhakim bağılılığını bildirmeden geri çekilir (1581). Ancak anlaşmaya uymayan Abdulhakim Mirza ile Kâbil'de yapılan vuruşma da Abdulhakim Mirza yenilse de Ekber Şah affeder ve şehri Abdulhakim Mirza'ya bırakır. Kâbil'den döndükten sonra tüm vilayetler için tek dini görevli kuralını kaldırır ve tüm vilayetlere gücü az yetkililer atar.¹⁷¹ Böylece merkeze tehditler azalır.

Ekber Şah, dul kalan Hindu kadınların ölen eşleriyle birlikte diri diri yakılması geleneğini kaldırarak evlenme ve doğum işleri, ordunun ve silahların denetlenmesi, yolların bakımı, miras işleri, değerli madenlerin alım satımı, dilekçe işleriyle yakından ilgilenilmesi için çeşitli kurumlar açtırır. Kendinden önceki hükümdarların yapmadığı damga usulünü geliştirerek askerlere zimmetli atların sayısı kayıt altına alınır.¹⁷²

Ekber Şah çıkan Safevi-Osmanlı Devleti savaşında kendisi için tehdit olabilecek Özbek Devleti'ne karşı Safevi Devletini destekler.¹⁷³ Ekber Şah'a bağılı Mutan Valisi Sind'e sefer düzenleyince, Sind hükümdarı Ekber Şah'ın egemenliğini kabul eder (1586).¹⁷⁴ Ancak bizzat gidip Ekber Şah'a biat etmediğı için Sind alınır (1590).

¹⁶⁸ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.116.

¹⁶⁹ H. H. Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde...** s.34.

¹⁷⁰ K. N.Ahmad, **The Tabaqat-ı Akbari...**1936, s.554.

¹⁷¹ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.366.

¹⁷² H. H. Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde...** s.99.

¹⁷³ H. Hilal Şahin, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış (XV-XVIII. Yüzyıl)", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.2, S.6, Ağustos 2015, s.68.

¹⁷⁴ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.148.

Kandahar, Safevi Devletinin elindeyken Sultan Hüseyin ölünce, ülke dört oğluna kalır (1576).¹⁷⁵ Safevi Devletinde kardeş kavgası başlayınca Özbek Hanı Abdullah Han, Horasan'ı alır. Toprak kaybına rağmen kardeş kavgası bitmeyince, Ekber Şah'a sığınır. Böylece Kandahar Ekber Şah'a geçer (1595).¹⁷⁶ Ekber Şah Zemindaver'i de alınca Özbekler iki devlet arasında elçiler aracılığıyla iyi ilişkiler kurulur. Özbek Hanı'nın ölümü (Şubat 1598) ile yerine Abdül Mü'min geçer ancak tahtta fazla kalamadan öldürülür. Özbek Devleti'nde Seyhun ve Ceyhun Nehri arasında kalan topraklar küçük beyliklere bölünür.

Ekber Şah'ın kız kardeşinin oğlu Bediüzzaman Badahşan'ı alır ve Ekber adına hutbe okutur (1602). Ancak Özbek Devleti'ni toparlayan Baki Han, Bedi-üz-Zaman'ı öldürür ve Badahşan'ı geri alır.¹⁷⁷ Ekber Şah Turan karışıklığı yüzünden Baki Han'a müdahale edemez.

Ahmadnagar padişahı Bürhan'ın ölümüyle taht kavgası başlayınca (1595) Turan ve İran işleriyle meşgul olan Ekber Şah'tan yardım istenir. Yardım için Ahmadnagar'a giden Ekber Şah'ın komutanı başarılı olamasa da çocuk yaşta olan Bahadur'un halası şehri Bâbürlülere teslim eder. Şehir yönetimi Bahadur'a ve halası Çand Bibi'ye bırakılır. Çand Bibi halk tarafından öldürülünce (1599), Ekber Şah'ın orduları Dekken'i alır ve Bahadur tutsak edilir.¹⁷⁸ Ekber Şah Ahmednagar'ın kalan kısmını da almak istese de büyük oğlu Selim Allahabat'ta ayaklanınca Agra'ya geri döner.

Selim, Kuzey Hindistan padişahı gibi davranır kendi adına hutbe okutur ve para bastırır.¹⁷⁹ Ekber Şah oğluna Bengal ve Orisa'yı iktâ olarak verse de Selim merkezden uzaklaşmaz. Ekber Şah Ebul Fadl Allami'yi yanına çağırınca, Selim O'nu yola öldürür. Ekber Şah'ın annesi Hamide Banu Begüm ve halası Gülbeden Begüm'ün ısrarıyla Selim babasının huzuruna çıkar. Ekber Şah oğlunu affeder ve sarığını ona giydirir. Ekim 1605'te Ekber amele tutularak 22 gün sonra ölür.¹⁸⁰ Oğlu Selim ondan sonra Cihangir unvanıyla tahta oturur.

¹⁷⁵ Ebul-Fadl Allami, **The Akbarnama**, (Çev: H.Beveridge), The Asiatic Society, C.III, Calcutta 2000, s.1030.

¹⁷⁶ H. H. Şahin, **Ekber Şah Döneminde Hindistan**, s.36.

¹⁷⁷ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.153.

¹⁷⁸ S. Lane, **History of India...** C.IV, s.49.

¹⁷⁹ B. Stein, **Hindistan Tarihi...** s.178.

¹⁸⁰ S. Lane, **History of India...** C.IV, s.50.

2.4. Cihangir (Selim) Şah Dönemi (1569-1627)

Nurüddin Muhammed Cihangir Şah 30 Ağustos 1569'da Agra Fetihpûr Sikri'de doğdu. Annesi Meryem Zamani'dir. Babası Ekber Şah'ın ölümünün ardından 21 Ekim 1605'te Agra'da tahta çıkar ve tahta çıktığında 12 hüküm verir. Bunlar:

- 1) Tımar sahiplerine halktan vergi alma hakkını kaldırır.
- 2) Eşkıyanın çok olduğu yerlere kervansaray yaptırır ve adamlar yerleştirir.
- 3) Yolda ölen tüccarların mallarının yağmalanmasını engeller ve mirasçılara ulaştırır. Eğer mirasçısı yoksa malları devlet için yol köprü çeşme gibi ihtiyaçlarda kullanılır.
- 4) Şarap yasağı getirir. Cihangir kendisi çok tüketiyor olmasına rağmen bu yasak ile şeyhlerin takdirini almayı planlar.
- 5) Zorla misafir konaklamaları kaldırır. Kimsenin evinde zorla misafir olunamaz.¹⁸¹
- 6) Suçluların uzuvlarını kesme yasağı getirir.
- 7) Varlıklı devlet adamlarının halkın toprağına zorla el koyması yasaklanır.
- 8) Beylerin ve komutanların zorla beğendikleri kızı almaları yasaklanır.
- 9) Babası Ekber'in de yaptığı gibi, doğum günlerinde kurban kesmelerini yasaklar.
- 10) Babasının beylerinin oldukları yerde kalmalarını emreder.
- 11) Halise geliriyle büyük kentlere hastanelerin açılıp doktor atanması emredilir.
- 12) Genel bağışları artırır."¹⁸²

Cihangir Şah'ın karısı Mihrünnisa'yı üvey annesi Selime Sultan Begüm'ün sarayında görerek evlenir (1611). Mihrünnisa'nın çok iyi yürekli, av düşkünü ve devlet idaresinde sözü geçen bir kadın olduğu söylenir.¹⁸³ O'na Nur Mahal veya Nur Cihan diye hitap edilir.

¹⁸¹ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s. 167.

¹⁸² H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.168.

¹⁸³ Nevres-i Kadim, **Tarih-i Selim Şah IV. Babürlü Hükümdarı Cihangir Şah'ın Hatıratı** (Haz: Fahri Unan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.75.

Cihangir Şah tahta oturur oturmaz oğlu Hüsrev Şah isyan eder. Ancak Hüsrev Şah başarılı olamayınca önce Pencap'a, sonra Sihlere sığınır.¹⁸⁴ Sihler ona askeri yardımda bulunsa da Hüsrev Şah babasına karşı mağlup olur ve gözlerine mil çekilir.

Cihangir Şah'ın oğlu Hurrem Şah, Nur Cihan'ın kardeşinin kızıERCÜMEND Banu (Mümtaz Mahal) ile evlendirilir (1612).¹⁸⁵ Nur Cihan'ın babası ve kardeşi yönetimde etkili isimler olur. Cihangir Şah'ın sağlık sorunları yaşaması, büyük oğlu Hüsrev Şah ve Hurrem Şah arasında taht mücadelelerini başlatır.¹⁸⁶ Ancak Hüsrev Şah ameleden ölünce (1622) kimilerine göre Hurrem Şah'ın suçu olarak görülür.

Ahmednagar Devleti'nin başındaki Melik Amber, Dekken'deki Türk birliklerini yıpratmak için Maratalar ile anlaşır.¹⁸⁷ Cihangir Şah Dekken'deki karışıklıklarla ilgilenmek istese de komutanları arasındaki anlaşmazlıklar buna engel olunca oğlu Hurrem Şah'ı gönderir (1616). Hurrem Dekken'de Adilşahlar'ın desteği ile başarılı olur. II. İbrahim Adilşah,1615'te devlete saygısını sunmuş ve hizmet etmekte hazır olduklarını bildirmişlerdi. Dekken işleri düzeliş merkez geri döndüklerinde Nizamşahlar, Hurrem Şah için öyle övgülerde bulunurlar ki, Cihangir Şah oğlu Hurrem'e *Şah Cihan* adını verir ve yanında bir sandalyede oturtturur (1617). Cihangir Şah Adilşahlara yaptıkları hizmetlerden dolayı aldıkları yerleri yönetme haklarını verirler (1618).

Melik Amber, Adilşahlar ve Kutupşahlarla anlaşarak ve Marataları kendilerine bağlayarak Ahmednagar kentini almak için kuşatırlar (1619). Şah Cihan Dekken'e gider ve iki yıllık uğraşından sonra düzen sağlar.¹⁸⁸ Nizamşahlar affedilir ve Melik Amber ile vergi ödemesi karşılığında anlaşma sağlanır (1621).

Cihangir Şah, Şah Abbas ile olan dostluktan dolayı Kandahar'da az asker bulundurur. 1620-22 yılları arasında Dekken ile uğraşılırken, Safevi Devleti Osmanlı Devleti ile barış sağlar. Safevi Devleti Sultanı Şah Abbas bu barış döneminde Kandahar'a yürüyünce Cihangir Şah oğlu Şah Cihan'ı o bölgeye yönlendirdi.¹⁸⁹ Cihangir Şah birliklerini toparlama telaşına girmişken Şah Abbas 10 gün içinde Kandahar'ı ele geçirir. Şah Cihan babasından, Şah Abbas'a karşı savaşmasına

¹⁸⁴ Enver Konukçu, "Cihangir", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, s.538.

¹⁸⁵ Hurrem Şah eşine çok sever ve ondan sonra başkasıyla evlenmez, eşi öldükten sonra da Tac Mahal'i onun için yaptırır. Bkz. Beni Prasad, **History of Jahangir**, The Indian Press, Allahabad 1930, s.191.

¹⁸⁶ Nevres-i Kadim, **Tarih-i Selim Şah...** s.21.

¹⁸⁷ Majundar, **An Advanced History...** s.467.

¹⁸⁸ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.172.

¹⁸⁹ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.394.

karşılık önce Pencap yönetiminin kendisine verilmesini ister. Cihangir Şah oğlunun bu isteğine karşı çıkıp Pencap'tan sadece ikta arazi vererek, askerleri ona yollamasını söyler. Şah Cihan babasına kızıp Agra üzerine yürüse de başarısız olur (1623).¹⁹⁰

Cihangir Şah siyasi anlamda zor bir döneme girer. Şah Abbas Kandahar'ı ele geçirir ve Şah Cihan babasına karşı Melik Amber ile müttefik olur.¹⁹¹ Ancak Şah Cihan babası tarafından affedilir ve Melik Amber mağlup edilerek öldürülür (1625).¹⁹²

Şah Abbas ve Cihangir Şah arasında dostluk yeniden elçiler aracılığıyla sağlanır. Safevi Devleti ve Osmanlı Devleti tekrar savaş halindeyken Özbek Hanı Ali Kulu Han, Safevilerin elinden Kandahar'ı almak ister (1627).¹⁹³ Bu sebeple Özbek Hanı Ali Kulu Han, Cihangir Şah'tan yardım ister. Ancak o dönem Cihangir Şah'ın hastalığından dolayı devleti yöneten Nur Cihan yardım isteklerini geri çevirir. Çünkü Cihangir Şah'tan sonra tahta küçük oğlu Şehriyar Şah'ı getirme planı yaparken, merkez ordusunun başına taht için tehdit olan Şah Cihan'ı geçirmeyi göze alamaz.

Cihangir Şah döneminde ilk kez İngilizler Hindistan'a gelerek Surat limanında ticaret yapmak isterler (1608). İngiliz komutanı Hawkins, Agra'ya gider ve Cihangir Şah ile bizzat görüşerek izin alır.¹⁹⁴ Ancak o dönem Surat Limanı'nda ticaret yapan Portekizliler bu anlaşmaya karşı gelir.¹⁹⁵ Ancak İngilizler, daha sonra üstünlük sağlayınca Portekizliler geri çekilir ve Bâbürlü Devleti'nden ticaret hakları geri alınır (1613). Bunun üzerine Portekizliler saray için gelen Gucerat gemisini alıkoyması ile Cihangir Şah, Portekizlilere karşı savaş başlatır. Savaş uzadığı ve işleri aksattığı için Portekizliler ile anlaşma yapılır (1615) fakat bir kazanım elde edemezler ve İngilizler ticaret yapmaya devam eder.¹⁹⁶

Portekizliler ve İngilizler arasındaki gerginlikten dolayı, İngiltere'de kurulan Doğu Hindistan şirketi Sir Thomas Roe'yi elçi olarak yollar.¹⁹⁷ İngiliz elçisi Şah Cihan'dan iki ferman ile başka limanları da kullanma ayrıcalığına erişir (1616). Buna

¹⁹⁰ Majundar, **An Advanced History...** s.468.

¹⁹¹ Halis Bıyıktaç, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.88.

¹⁹² Pringle Kennedy, **History of The Great Moghuls From 1605 to 1739 A.D.**, Thacker Spink Co, Calcutta 1911, s.25.

¹⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Cilt: III, Kısım: I, Ankara 2011, s.162.

¹⁹⁴ William Foster, **Early Travels In India (1583-1619)**, Oxford University Press, England 1921, s.82.

¹⁹⁵ Hawkins Türkçe bildiği için Cihangir Şah ile dostluk kurarlar. Cihangir Şah ona kendi sarayından Ermeni bir kız verir. Bkz: Suat Vural, "Hindistan'da İngiliz Hâkimiyetinin Kurulması", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2008, s.132.

¹⁹⁶ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.182.

¹⁹⁷ S. Lane, **History of India...** C.IV, s.67.

rağmen İngilizler Portekizlilerden rahatsız olurlar ve Bâbürlüler Portekizliler ile savaşa girerlerse İngiltere Kralı'nın destek olacağını söyler. Ancak Şah Cihan, “her türlü hakkınız elinizde var daha ne istiyorsunuz?” diyerek bu taleplerini reddeder.¹⁹⁸

Cihangir Şah, Ekim 1627’de Keşmir’den Lahor’a dönerken yolda ölür ve iki oğlu arasında taht kavgaları başlar.¹⁹⁹ Cihangir Şah’ın 22 yıllık saltanatında devlet, hastalığından dolayı yönetim boşluğu ve oğlu Şah Cihan’ın isyanlarından dolayı kötü duruma düşmüştür. Nur Cihan’ın kardeşi Asaf Han, Şah Cihan’ı desteklediğinden tahta oturana kadar Cihangir Şah’ın ölen oğlu Hüsrev’in oğullarından birini tahta oturtur. Nur Cihan’ın kışkırtmasıyla Şehriyar ordu toplar ve merkeze yürür. Asaf Han ve Şehriyar orduları karşı karşıya gelince, Şehriyar’ın ordusu dağılır ve Şehriyar yakalanarak gözlerine mil çekilir.

Şah Cihan taht hakkının sadece kendisinde olması için Asaf Han’a taht için tehdit olacak herkesi öldürmesini söyler.²⁰⁰ Böylece Bâbürlülerde devletin bekası için ilk kez kardeş katli yapılır.

2.5.Şah Cihan Dönemi (1592-1666)

Şah Cihan 5 Ocak 1592’de Lahor’da doğdu. Annesi Racput Prensesi Manmati’dir. Babası Cihangir Şah’ın ölümünün ardından 1628’de tahta oturur. Cihangir Şah’ın ölümünün ardından kardeş kavgaları başlayınca Turan Padişahı İmam Kulu’nun küçük kardeşi Nezir Muhammed, Kâbil’e saldırır. Ancak Nezir Muhammed, Bâbürlü ordusuna karşı başarısız olunca Nezir Muhammed affedilir ve dostane ilişkiler kurulur.²⁰¹

Şah Abbas Cihangir Şah’tan bir yıl sonra ölünce yerine, 18 yaşındaki torunu Sam Mirza (Şah Safi) geçmiştir. Şah Cihan tahta oturduğunda Safevi Devleti ile dostça ilişkilere devam eder.²⁰² Şah Cihan kuzey ve batı komşularıyla iyi ilişkiler kurup, babasından kötü durumda devraldığı devleti düzenlemek ister.

¹⁹⁸ Beni Prasad, **History of Jahangir...** s.249.

¹⁹⁹ B. Stein, **Hindistan Tarihi...** s.180.

²⁰⁰ H. Bıyktay, **Timurlular Zamanında Hindistan...** s.90.

²⁰¹ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.194.

²⁰² Cihan Oruç, “Şah Cihan Döneminde Bâbürlü-Safevi Diplomatik İlişkileri”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl:2, No:2, Güz 2017, s.289.

Melik Amber öldükten sonra tahtın varisleri aralarında mücadele devam ederken, Sultan II. Murtaza Nizamşah tahta geçer. Afgan beylerinden olan Han Cihan Ludi, Agra'dan kaçıp Nizamşahlara sığınır. Nizamşahlar Marataları tekrar saflarına çekmek isterler ancak Marataların başkanı Cadu Bey'i öldürdükleri için Bâbürlülerin yanında olurlar. Bâbürlüler, Nizamşahları Devletabad'a sıkıştırırsalar da Han Cihan Ludi kuzeye kaçarken öldürülür (1630).²⁰³

Nizamşahlarda başlayan taht karışıklığı yüzünden Bâbürlüler ile barış yapılır. Şah Cihan Nizamşahlardan sonra yüzünü Adilşahlara döner ve Bicapur'a Asaf Han'ı gönderir. Asaf Han'ın ordusu kıtlık yüzünden başarılı olamayınca merkeze geri döner. Şah Cihan bu sefer Asaf Han yerine ordunun başına Mahabet Han'ı atar.²⁰⁴ Marataların başında olan Şahci'ye Nizamşahlara ait topraklardan verilmişti (1632). Ancak Şah Cihan, Nizamşahlar ile anlaşınca toprakları sahiplerine iade eder. Buna kızan Şahci, Nizamşahlara Devletabad'ı almayı teklif etse de Mahabet Han Devletabad'ı alır ve Nizamşahlar dağılır (1633).²⁰⁵

Şah Cihan'ın büyük bir ordu ile Dekken'i almasıyla uzun bir süreliğine Dekken meselesini kapatmış olur.²⁰⁶ Şah Cihan bu başarısını İran Şahı'na yazdığı mektupta anlatır. "Devletabad kurganı İran'a yakın olsaydı şehri size bırakırdım", diye yazar.

Portekizlilerin Hugli'ye yerleşip korsanlık yapmaları üzerine Bengal valisi Kasım Han Portekizlileri bertaraf edip uzaklaştırırlar (1632).

Büldekent Racalığına karşı Şah Cihan'ın üçüncü oğlu Evrengzîb 16 yaşında sefer düzenleyip idarenin başına geçer (1634). Tibet'te bulunan beyler Keşmir'de karışıklık çıkarınca Şah Cihan, Zafer Han komutasındaki orduları Tibet'e gönderip olaylara son verir (1637).²⁰⁷

Şah Cihan döneminde Osmanlı Devleti ile olumlu ilişkiler tesis edilmeye çalışılır. 1636 sonlarında Şah Cihan, elçileri aracılığıyla Osmanlı Sultanı IV. Murad'a değerli taşlarla süslenmiş bir kemer gönderir. IV. Murad bu hediyeden ve

²⁰³ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.400.

²⁰⁴ Majundar, **An Advanced History...** s.471.

²⁰⁵ Banarsi Prasad Saksena, **History of Shahjahan of Dihli**, Central Book Depot, Allahabad 1958, s.83.

²⁰⁶ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.202.

²⁰⁷ H. M. Elliot, **Shah Jahan**, Cornell University Library, ABD 1875, s.69.

gelen elçiden çok memnun olunca Şah Cihan için Arap atı ve türlü hediyeler gönderir.²⁰⁸ IV. Murad gelen elçiden Hindistan coğrafyasıyla ilgili bilgiler alır.

Kandahar Valisi Ali Merdan Han'ın, Safevi Devleti ile arası bozulduğundan İran'dan Ali Merdan Han'ı almak için bir heyetin geldiğini duyunca, Bâbürlüleri Kandahar'a kendisini korumak için içeri alır.²⁰⁹ Safevi Devleti ve Osmanlı Devleti arasında o dönemde Kasr-ı Şirin Antlaması imzalanınca, Şah Safi, Kandahar ile ilgilenemez.²¹⁰ Ancak daha sonra Şah Safi Kandahar için büyük bir ordu toplasa da ölünce yerine çocuk yaşta II. Abbas geçer. Şah Cihan, Şah Safi'nin hazırlığını duyunca ordunun başına büyük oğlu Dârâ Şükûh'u geçirir. Dârâ Şükûh, Şah Safi'nin ölümünü duyunca fırsatı değerlendirip Horasan'a kadar gitme izni istese de Şah Cihan yas içinde olan II. Abbas'a bunun yapılmasının uygun olmadığını söyler.

Turan Devleti tahtında oturan İmam Kulu çok yaşlandığı için devlet yönetimini kardeşine bırakıp Mekke'ye gider. İmam Kulu'nun kardeşi Nezir Muhammed ise tahta geçince devlet yönetiminde beylere danışmadan karar alınca, Turan Devleti'ni zor duruma düşürür. Nezir Muhammed 4 yıllık yönetiminden sonra, başlayan karışıklıklara dayanamayıp Belh'e kaçar (1645). Şah Cihan'ın oğlu Muradbahş'ın ordusu Badahşan'a gelince (1646) Nezir Muhammed'in oğlu Hüsrev şehri Bâbürlülere teslim eder.²¹¹ Badahşan yönetimi devralan Muradbahş çete ayaklanmalarını bastıramadan merkeze geri dönünce, Şah Cihan Evrengzîb'i Belh ve Badahşan'a gönderir. Bu sırada toparlanan Özbekler ile Bâbürlüler arasında savaş başlasa da Özbek ordusu Bâbürlülere karşı başarılı olamayacaklarını anlarlar ve Ceyhun'a çekilirler. Belh şehrinin ayaklanmaları bastırılınca Nezir Muhammed idareyi geri alır ve Evrengzîb Kâbil'e gelir (1647).²¹²

Safevi Devleti Sultanı II. Abbas yeterince büyüdüğünü ispatlamak için Kandahar'a yürür. Şah Cihan bunu duyunca ordusunu hazırlamak istese de yanındaki beyler "Kış ayı geldiğinden tutunamaz, Abbas Kandahar'ı almadan geri döner" derler.²¹³ Kandahar II. Abbas'ın eline geçer. Şah Cihan, Kandahar'ın düştüğünü

²⁰⁸ Azmi Özcan, "Osmanlı-Hindistan Münasebetleri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, 18, İstanbul 1998, s.82.

²⁰⁹ Azmi Özcan, "Şah Cihan", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s.251.

²¹⁰ İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi...** C.III, Kısım.I, s.205.

²¹¹ S. Lane, **History of India...** C.IV, s.108.

²¹² Ishwari Prasad, **A Short History of Muslim Rule in India**, The Indian Press, Allahabad 1930, s.565.

²¹³ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.408.

öğrenince Evrengzîb'i savaşa yollar.²¹⁴ Şehzade meydan savaşı için hazırlıklı gittiğinden, şehrin çoktan alındığını gördüğünde yanında toplar olmadığı için geri döner. Şah Cihan Kandahar için 3 yıl hazırlık yapar. Bizzat kendisi ordusuna komutanlık yapsa da şehrin surlarında delik açamayınca Eylül ayında geri dönmek zorunda kalır.²¹⁵ Dârâ Şükûh üçüncü ve son Kandahar seferini düzenlese de başarılı olamayınca (1653) Şah Cihan bir daha savaş hazırlığı yapmaz.

Şah Cihan Osmanlı Devleti'ne elçi göndererek (1656) üç istekte bulunur: Kandahar'ı almak için yardımcı olunmasını, Hintli Müslümanlar için Mekke'de ayrı bir namaz yeri, Mümtaz Mahal'in mezarı Tac Mahal²¹⁶ için mimar ister. Osmanlı Devleti bu üç istekten sadece sonuncusunu yapar ve Üstat İsa Efendi mimar olarak görevlendirilir.²¹⁷

Evrengzîb Şah yönetiminden sorumlu olduğu Dekken'de yönetim bozukluklarını ve ayaklanmaları bastırırken getirdiği düzenlemeler için babasından izin aldığı anda, istediği olumlu karşılığı alamaz. Evrengzîb Şah, Kutupşahlara karşı yürüyünce (1655) bu sefer için bahane olarak 1636'da yapılan anlaşma gereğince ödenmesi gereken parayla ilgili anlaşmazlık olduğunu öne sürer.²¹⁸ Kutupşahlar, Evrengzîb Şah'ın ordusundan çekinerek Şah Cihan'dan anlaşma isteseler de Evrengzîb Haydarabad'ı alır.²¹⁹ Evrengzîb Şah Kutupşahlara ait tüm toprakları alıp Bâbürlü Devletine katmak istese de, Şah Cihan'ın Kutupşahlar ile görüşmesinin ardından Evrengzîb Şah'ı durdurur ve antlaşma sağlanır.

1657 yılında Şah Cihan hastalanır ve oğlu Dârâ Şükûh²²⁰ O'nu yalnız bırakmaz, babasının hastalığını gizler.²²¹ Dârâ Şükûh tecrübeli beylerin Evrengzîb'i desteklediklerinden dolayı onları hapseder ve kardeşi Evrengzîb'e ordunun önemli bir kısmını merkeze göndermesini söyler. Şah Cihan'ın ikinci oğlu Bengal Valisi olan Şuca, babasının haberini alınca doğudan harekete geçerek bu haberin

²¹⁴ Stanley Lane, B. A. Poole, **The Coins of The Moghul Emperors of Hindustan in The British Museum**, London, 1892, s.xxiv.

²¹⁵ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.216.

²¹⁶ Tac Mahal inşa edilirken Mimar Sinan'ın Osmanlı'daki eserlerinden esinlenilmiş, yapıda cenneti andıran yeşilliğini ve taş simgeleri kullanmıştır. Bkz. Mujib Alam, **Turkish Influence On India Culture, Art And Architecture**, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yaynevi, Ankara 2008, s.48.

²¹⁷ Engin Bektaş, "Tac Mahal", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXIX, İstanbul 2010, s.337.

²¹⁸ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.219.

²¹⁹ H. M. Elliot, **Shah Jahan...** s.116.

²²⁰ Dârâ Şükûh'un sufilik yolunda çalışan, yönetim ve savaş işlerinde tecrübesi olmayan bir şehzade olduğu söylenir. Bkz. Berna Karagözoğlu, **Hinduizm ve İslam Tasavvufuna Yaklaşımı ile Hindistan'ın Ünlü Türk Bilgini Şehzade Dârâ Şükûh**, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C.IV, S.XIII, Aralık 2017, s.101.

²²¹ H. M. Elliot, **Shah Jahan...** s.155.

doğruluğunu görmek babası sağ ise yanına varmak istediğini bildirir. Dârâ Şükûh, kardeşi Şuca ile savaşıması için oğlu Süleyman Şükûh'u doğuya gönderir. O sırada Evrengzîb, Gucerat Valisi olan küçük kardeşi Muradbahş ile birlik olarak güney batıdan yola çıkarlar. Dârâ Şükûh, Evrengzîb ile ilk karşılaşma için ordu komutanlığına Racput Racası Cesvent Sing'i geçirse de merkez ordusu Evrengzîb'e yenilir (Nisan 1658).²²² İkinci karşılaşma için haziran ayında Dârâ Şükûh komutasındaki ordu Agra yakınlarında Evrengzîb ve Muradbahş orduları ile karşı karşıya gelir. Evrengzîb abisine karşı kesin bir zafer kazanınca Dârâ Şükûh kaçar. Muradbahş ise savaş meydanında yaralanır.

Evrengzîb, Şah Cihan'ı 1666'ya kadar Agra sarayında hapseder. Şah Cihan babası Cihangir'den devraldığı Bâbürlü Devletini yeniden eski ihtişamına kavuşturmuştur.

2.6.Evrengzîb Dönemi (1618-1707)

Gâzî Âlemgîr Evrengzîb, 3 Kasım 1618'de Malva'da doğmuş, annesi Mümtaz Mahal babası Şah Cihan'dır.²²³ Evrengzîb tahta oturduğunda devlet sınırlarını genişletmeyi ve yönetimdeki aksaklıkları gidermeyi kendine görev edinir.²²⁴

Dârâ Şükûh, Evrengzîb'e Agra'da yenilip Delhi'ye kaçınca, Evrengzîb Agra'da babası ile elçiler aracılığıyla görüşür. Ancak anlaşmaya varamadıklarından, Evrengzîb ve Muradbahş şehri kuşatır.²²⁵ Şah Cihan oğlu Dârâ Şükûh'a gönderdiği mektupta gelip savaşıması için cesaret verirken, mektup Evrengzîb'in eline geçince Dârâ Şükûh'a karşı sefere çıkar. Evrengzîb, Delhi yolunda iken kardeşi Muradbahş ile anlaşamadığından kardeşini Gvalyar Kurganı'na hapseder.²²⁶ Dârâ Şükûh Gucerat'a kaçınca, Evrengzîb Âlemgîr unvanı ile Delhi'de tahta çıkar. Âlemgîr Şah diğer kardeşi Şuca ile mücadele etmesi için ordunun başına oğlu Sultan Muhammed'i

²²² J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.413.

²²³ Evrengzîb, iyi eğitilmiş bir âlim ve tüm alan savaşlarında başarılı olmuş çok iyi bir komutan olduğu bilinir. Daha çok Âlemgîr Şah unvanıyla anılır. Bkz. Khaliq Ahmad Nizami, "Evrengzîb", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XI, İstanbul 1995, s.537.

²²⁴ Stanley Lane, B.A. Poole, **Ruler of India Aurangzib**, Oxford Clarendon Press, England 1893, s.27.

²²⁵ K. A. Nizami, "Evrengzîb"... s.537.

²²⁶ Muradbahş 1661 sonlarına kadar Glavyar Kurganı'nda hapsedilir, kaçmaya çalıştığında öldürülür. Bkz. Jadunath Sarkar, **A Short History of Aurangzib 1618-1707**, M. C. Sarkar, Calcutta 1930, s.74.

verirken, kendisi Dârâ Şükûh için batıya yönelir. Dârâ Şükûh, Kandahar’a kaçarken yakalanır ve Delhi’ye getirilip idam edilir.²²⁷

Evrengzîb’in kardeşi Şüca, şehzade Sultan Muhammed’i kendi tarafına çekmeye çalışsa da başarısız olur ve yeniden kaçır. Sultan Muhammed babasına karşı ayaklanır ancak yakalanıp affedilene kadar 6 yıl hapsedilir.²²⁸

Âlemgîr Şah önce devlet idaresinde iyileştirmelere gittiği için dış siyasette çekişmelerden kaçınır.²²⁹ II. Abbas, Âlemgîr Şah’a değerli hediyeler ve bir mektup ile elçisini Delhi’ye gönderir (1661). II. Abbas mektubunda Kandahar’ın fethinin sebeplerini sıralayıp dostane ilişkilere devam edilmesi gerektiğini yazar. Ancak Âlemgîr Şah mektubun üslubundan hoşlanmadığından karşılıklı olumsuz mektuplaşmalar başlar.²³⁰ II. Abbas ölünce gerginlik ortadan kalkar (1667).

Âlemgîr Şah tahta oturduğunda bazı racalar isyanlar çıkarsa da Âlemgîr Şah, isyanları hemen bastırır. Bâbürlü şehzadeleri arasında taht kavgaları olurken, Bicapur Devleti Marata Beyi Sıvacı’ya saldırır yapılan anlaşmada 35 kurganın 23’ünü alır.²³¹

Âlemgîr Şah daha sonraları Tibet’e İslam dininin yayılması amacıyla bir sefer düzenler ve Tibet’in alınmasıyla cami yaptırılıp adına hutbe okutarak para bastırır (1665).²³² Tibet Hükümdarı Nemcel, Âlemgîr Şah’a boyun eğdi ve doğrudan Bâbürlü Devleti’ne bağlanır (1683).

Âlemgîr Şah’ın Hinduların taşkınları yüzünden bazı büyük mabetleri yıktırması üzerine Müslümanlar ve Hindular arasındaki gerginlikler artar.²³³ Bâbürlüler Afgan ayaklanmaları ile uğraşırken Sıvacı taç giyme töreni yaparak (1674) Marata Devletini kurmuş olur.²³⁴ Marata Devleti’ne karşı birlik oluşturması için Bahadur Kökeltaş görevlendirilir. Ancak çıkan iç karışıklıklardan dolayı Bahadur Kökeltaş geri çağrılarak (1677) yerine Diler Han geçirilir.²³⁵ Diler Han Marata Devleti ile anlaşma sağlarken, Sıvacı’nın oğlu Sambuci Diler Han’a sığınır

²²⁷ Jadunath Sarkar, **History of Aurangzib**, Orient Longman LTD, Vol. I-II, London 1912, s.340.

²²⁸ S. Lane, **History of India...** C.IV, s.129.

²²⁹ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.248.

²³⁰ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.421.

²³¹ Hermann Kulke, Dietmar Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (Çev; Müfit Günay), İmge Kitapevi, Ankara 2001, s.297. Stewart Gordon, **The Marathas 1600-1818**, The New Cambridge History Of India II, Cambridge University Press, New York 1993, s.88.

²³² Âlemgîr Şah’ın Tibet Seferi kendisine *Gazi* unvanı kazandırmıştır. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.254.

²³³ Hikmet Bayur, “Evrengzîb Âlemgîr ve Dini Siyasası Üzerinde Bir İnceleme”, **Belleten**, TTK Basımevi, C.IX, S.33, 34, 35, 36, Ankara 1945, s.7.

²³⁴ Stewart Gordon, **The Marathas 1600-1818**, The New Cambridge History Of India II, Cambridge University Press, New York 1993, s.88.

²³⁵ C. A. Kincaid, **A History of The Maratha People**, Humphrey Milford Oxford University Press, London 1918, C.I, s.261.

(1678).²³⁶ Babürlü Devleti'nin Marata Devleti'ne karşı yürüttüğü politikadan rahatsız olan Sambuci ülkesine geri döner ve babası Sıvacı'nın ölümünün ardından tahta oturur (1680).²³⁷

Marvar Racası Cesvent Sing'in ölümünden sonra iki oğlu doğar (1687). Biri ölünce diğerini de Âlemgîr Şah sarayda büyütmek ister. Ancak Âlemgîr Şah'a başka bir bebek gönderirler.²³⁸ O sırada Cesvent Sing'in yerine akrabalarından İndra Sing başa geçer. Âlemgîr Şah Marvar Racalığına el koyunca, Racastan Racası, Sing savaş hazırlığı yapar.

Âlemgîr Şah dedesi Ekber Şah'ın kaldırdığı cizye vergisini tekrar yürürlüğe getirince (1679) Rac Sing'e mektup yollayıp cizye vermesini ister.²³⁹ Âlemgîr Şah şehzade Ekber'i büyük bir orduyla Racastan'a yollayınca Rac Sing kaçır.

Racputlar cizyeden dolayı düştükleri zor durumdan kurtulmak için şehzade Ekber ile görüşürler.²⁴⁰ Âlemgîr Şah'ın dedesinin kurduğu barışçıl siyaseti bozduğu gerekçesiyle Cay Sing ile anlaşır (1681). Babasını hazırlıksız yakalamak isteyen Ekber, Cay Sing'in ondan bizzat af dilemek istediğini bu yüzden orduları ile ona doğru geldiğini bildirir. Ekber babasının şeriata aykırı işler yaptığına dair fetva çıkartıp tahtından eder. Hazırlıksız yakalanan Âlemgîr Şah oğlu Muazzam'a haber gönderir. Ancak oğlunun getirdiği birlikler yeterli olmayınca Âlemgîr Şah savaş olmadan halletmek zorunda kalır. Oğlu Ekber'e bir mektup yazar ve mektupta *Racput'ları getirmekle iyi ettiğini, şimdi onları iki ordu arasında rahatça yok edebileceklerini* yazar.²⁴¹ Âlemgîr Şah bu mektubu casusları ile birlikte tesadüfi olarak Racputların eline geçmiş gibi gösterir. Mektuba inanan Racputlar ve Ekber'in arası bozulur. Âlemgîr Şah, Racputları dağıtmış olur. Ekber ise yeni Marata lideri Sambuci'ye sığınır. Ekber'in Maratalara sığınmasıyla Âlemgîr, Dekken'e yönelir.

Âlemgîr Şah Maratalara yardım eden Adilşahlar ve Kutupşahlara yönelince savaş tüm Dekken topraklarına yayılır. Adilşahlar Bâbürlüler ile yaptığı mücadele de Konkan kıyılarını kaybedince Concira Siddileri bağımsız olur. Sıvacı ölmeden önce Kanderi Adası'nı aldığından (1679) İngilizleri ve Concira Siddileri kendine düşman

²³⁶ James Grant Duff, **A History of The Mahrattas**, R. Cambray Co. C.I, Calcutta 1912, s.233.

²³⁷ R. M. Betham, **Marathas and Dekhani Musalmans**, Superintendent of Government Printing, India 1908, s.26.

²³⁸ Âlemgîr Şah, O bebeği sarayda büyütip Müslüman yaparak adını da Muhammed Rac koyar.

²³⁹ M. Athar Ali, "Avrangzeb", **Encyclopedia of Asian History**, C.I, New York 1988, s.106.

²⁴⁰ Görüşmelerin bu kadar uzamasının nedeni Rac Sing'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Cay Sing ile görüşülmesidir. Bkz. A. H. Bingley, **Hand-Book on Rajputs**, Asian Educational Services, New Delhi 2011, s.15.

²⁴¹ S. Lane- B.A. Poole, **Ruler of India Aurangzib...** s.140.

eder.²⁴² Sıvacı'dan sonra Sambuci zamanına kadar savaş karşılıklı baskınlarla devam ettiğinden Sambuci, hem Siddiler hemde Bâbürlüler ile savaşacak gücü olmadığından yenilgisi kaçınılmaz olur.

Âlemgîr Şah Kalyan kentini aldıktan sonra (1682) Marataları yener.²⁴³ Bu süreçte Adilşahlar ise iki tarafla yaptığı barış görüşmelerini erteler. Maratalar Portekizliler ile Goa savaşındayken Bâbürlülerin saldırısı üzerine Goa, Marata tehlikesinden kurtulur.²⁴⁴

Adilşahların bu süreçte Maratalara yardım ettiği Bâbürlüler tarafından anlaşılınca Bicapur kuşatılır ve yardım çıkarmaları engellenir. Bicapur kuşatılırken, Kutupşahların Adilşahlara gönderdikleri bir mektup Âlemgîr Şah'ın eline geçer (1685). Mektupta *Kutupşahların Adilşahlara yardım edecekleri* yazdığından Âlemgîr Şah ordusunu Haydarabad'a yönlendirir. Bâbürlü ordusu sayıları az olmasına rağmen Haydarabad'ı alınca (Ekim 1685) Kutupşahlar Âlemgîr Şah'a ağır vergiler vermek zorunda kalır. Âlemgîr Şah ve Muazzam Şah tekrar Bicapur önüne gelir ve 2 ay 12 günlük kuşatma sonucunda Bicapur düşer.²⁴⁵

Öte yandan Sihlerin başında bulunan Har Roi (1645-1661) Dârâ Şükûh'un yanında yer aldığı için Âlemgîr Şah tarafından oğlu rehin alınır. Har Rai ölünce yerine Har Gobind'in oğlu Teğ Bahadur geçer. Teğ Bahadur'un Hindulardan zorla para topladığı yönünde haberler yüzünden Delhi'de öldürülür.²⁴⁶ Bu yüzden Bâbürlüler ve Sihler arasında kan davası başlar. Teğ Bahadur'un oğlu Gobind'in siyasi hareketleri Âlemgîr Şah'ın dikkatini çekince racalardan Sihlere karşı yardım ister. Âlemgîr Şah, Lahor ve Serhind valilerini Sihlere karşı yollar (1701). Anandpur dolaylarında kuşatılan Gobind kaçarak izini kaybettirir. Âlemgîr Şah Gobind'i görüşmek için çağırırsa da yine kaçar.²⁴⁷ Gobind'in ancak Âlemgîr Şah'ın ölümünde yanına gittiği söylenir.

İngilizler şehzade Şüca zamanında aldıkları nişan dolayısıyla Bengal'de gümrük vergisi vermeden ticaret yapmak isterler. Ancak buna karşılık Âlemgîr Şah ise Surat'ta gümrük vergisini artırır (Mart 1680). İngilizler de Bâbürlü işyarların

²⁴² H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.293.

²⁴³ J. Sarkar, **History of Aurangzib...** C.IV, s.255.

²⁴⁴ S. Gordon, **The Marathas 1600-1818...** s.93.

²⁴⁵ S. Lane, **History of India...** C.IV, s.158.

²⁴⁶ Patwant Singh, **The Sikhs**, Alfred A. Knopf, New York 2000, s.46.

²⁴⁷ Teğ Bahadur ölmeden önce oğlu Gobind'e öc alması gerektiğini öğütler. Gobind babasının öğütünden sonra bir sürü dini toplantılarda vaazlar ve savaşlar yapar. Bâbürlüler ile kim savaşıyorsa onlara yardımlarda bulunur. Bkz. John J. H. Gordon, **The Sikhs**, William Blackwood And Sons, London 1904, s.49.

mallarından istediklerini istedikleri fiyattan almalarına rahatsız olurlar ve Bengal'i boşaltıp Balasar Limanı'nı yakarlar (1688). Ardından Hindistan gemilerine saldırıp tahrip ettiklerinden Âlemgîr Şah da İngilizlere karşı yakalatma emri çıkarır. Bu çatışmalar neticesinde İngilizler Hindistan'ı terk etmek zorunda kalacakken ticari üslerinin varlık göstermesi için ellerinden geleni yaparlar.²⁴⁸ İngilizler Bâbürlülerle aldıkları malları geri vermeleri ve 150,000 rupi ödemeleri şartıyla anlaşırlar (1690). Hindistan sularında korsan gemilerinin hac yolundaki bir gemiyi soyup kadınlara saldırmaları üzerine İngiliz ve Avrupalı tüccarlar durdurulur ve İngilizlerle koruyucu gemi bulundurmalarına karşılık anlaşmaya varırlar (1696).²⁴⁹

Âlemgîr Şah 4 Mart 1707'de 89 yaşında ölür.²⁵⁰ Âlemgîr Şah'tan sonra 13 yıl taht kavgaları ile geçer, on şehzade taç giyer. Bu durum yüzünden yerli racalar bağımsızlıklarını ilan etmeye başlar.²⁵¹ Âlemgîr Şah öldüğünde Muhammed Muazzam (Şah Âlem), Muhammed Azam (Şah Alicah, Şah Azam), Muhammed Kambahş isimli oğulları hayattadır.²⁵² Âlemgîr Şah ölmeden önce bazı vilayetlere torunlarını da atayarak taht varislerinin sayısını artırmış, böylece şehzadelerin kendisi için tehdit olmasının önüne geçmişti.

Muazzam²⁵³ Lahor valisi iken oğlu Muizüddin (Cihangir Şah) Multan'da, ikinci oğlu Azimüş Şan Bengal, Bihar ve Orisa'dadırlar. Âlemgîr'in ölümünde Muazzam 64; Muhammed Azam ise 54 yaşındadır. Babasının hastalığını duyunca Ahmetnagar'a geldiğinde Gucerat'ın yönetimini oğlu Bidar Baht'a bırakır. Muhammed Kambahş, Âlemgîr'in en sevdiği şehzadedir.²⁵⁴ İyi eğitim görmüş, bilgin ve yazar olark bilinen Kambahş, o dönemde 40 yaşında Bicapur'u idare etmektedir.

Âlemgîr Şah'tan sonra şehzade savaşları yüzünden din, mezhep ayrılıkları çıkar. Bu ayrılıklar sonucunda, Turaniyan "Ehli Turan" ve İraniyan "Ehli İran"²⁵⁵ adında iki önemli parti ortaya çıkar.

²⁴⁸ Raimondo Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi** (çev; Halim İnal), E Yayınları, İstanbul 2000, s.143.

²⁴⁹ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.312.

²⁵⁰ S. Lane, **History of India...** C.IV, s.172.

²⁵¹ Barbara D. Metcalf-Thomas R. Metcalf, **Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi** (Çev: Zeynep Hale Akman), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018, s.41.

²⁵² K. A. Nizami, "Evrenzîb"... s.538.

²⁵³ Muazzam taht için bir strateji geliştirir ve bir söylenti yayar. Bu söylentiye göre taht mücadelesi başladığında İran'a sığınacağıdır.

²⁵⁴ William Irvine, **Later Mughals**, M.C. Sarkar Sons, Calcutta 1922, C.I, s.5.

²⁵⁵ Ehli Turan, Türkistan'dan gelme Türklerden oluşuyordu. Her sunni Türk bu partiye mensuptu ve sarayda önemli makamlarda Turaniyanlar bulunuyordu. Ehli İran, İran'dan gelen Türklerden olup, geneli Şii Türkler idi. Sayıları Turaniyanların çok altındaydı. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.328.

Âlemgîr Şah'ın ardından Muhammed Azam ordu ve beylerin başına geçer.²⁵⁶ Ancak Âlemgîr'in güvendiği önemli beyler yani Turaniyan Partisi'ne mensup olanlar Muazzam'ı destekler. Muhammed Azam tahta oturduğunda abisi Muazzam'ı İran'a kaçacağını sanarak devlet idaresindeki önemli beyleri kendinden uzaklaştırır (1707). Tahta abisi Muhammed Azam'ın oturduğu haberini alan Kambahş Bicapur'a yerleşir. Muazzam ise Lahor'un kuzeyinde kendini padişah ilan eder ve Bahadur Şah unvanı alarak Delhi'ye girer (Haziran 1707).

Azam Şah oğlu Bidar Baht'a Gvalyor'a gelmesini ve ordusuna katılmasını emreder. O sırada Şah Âlem Bahadur Şah Agra'yı ele geçirir.²⁵⁷ Bahadur Şah başkentleri ve hazineyi ele geçirdikten sonra kardeşi Azam Şah'a mektup gönderir. Ülkeyi bölmeyi teklif etse de Azam Şah kabul etmeyince iki ordu arasında Cacav yakınlarında yapılan savaşta şehzade Azam Şah ve iki oğlu ölür (Haziran 1707).

2.7. Bahadur Şah Dönemi (1643-1712)

14 Ekim 1643'te Burhanpur'da doğan Şah Âlem Bahadur Şah'ın annesi Raca Racu'nun kızı Rahmetünnisâ Nevâb Baî, babası Âlemgîr Şah'tır. Âlemgîr Şah ölünce Cesvent Sing'in oğlu Acit Sing saklandığı yerden çıkar ve Codpur'u yeniden ele geçirir. Acit Sing'e karşı sefere karar veren Bahadur Şah, Racastan'a girer. Racastan'da olan taht kavgasına müdahale ederek tahtı küçük kardeşi Bicaî Sing'e bırakır. O sırada Bahadur Şah'ın küçük kardeşi Muhammed Kambahş kendini padişah ilan edince Dekken'e doğru yola çıkar.²⁵⁸ Codpur'u alacağından endişelenen Acit Sing Bahadur Şah'tan af dilenir. Affedilen Acit Sing emrine 3500 atlı verilir ve Bâbürlü Devleti'ne bağlanır. Bahadur Şah Codpur'a birlik bırakıp Dekken'e giderken Acit Sing'i yanına alır.

Gobind Sing 17 Ekim 1708'de ölünce Bende adında bir Guru Sihlerin başına geçer.²⁵⁹ Bende, Bâbürlülere karşı bazı başarılar sağlar. Sihlerin bu ilerleyişini durdurmak isteyen Bahadur Şah Lahor'a gelse de ani bir şekilde Şubat 1712'de ölür.

²⁵⁶ Hugg Murray, **Story of British India**, T. Nelson And Sons, London 1854, s.265.

²⁵⁷ W. Irvine, **Later Mughals...** s.15.

²⁵⁸ W. Irvine, **Later Mughals...** s.47.

²⁵⁹ P. Singh, **The Sikhs...** s.69.

Bahadır Şah tahta oturduğunda adına hutbe okuturken bazı Şii sayılacak buyruklarda bulunur. Turaniyan ulemasının tepkisine rağmen hutbeye Ali anılırken “Vasi Mustafa” sözünü ekletir. Bu, Lahor halkının gözünden kaçmaz ve büyük bir ayaklanma olunca Bahadır Şah hutbedeki sözü kaldırır (1711).²⁶⁰

Bâbürlüler Marataların saldırıları için bazı önlemler²⁶¹ almaya çalışsalar da Bahadır Şah’ın Lahor’da ölümüyle yeniden alevlenen taht kavgaları yüzünden Maratalara geniş haklar tanınır.²⁶²

1556 Panipat Savaşı ile varlıklarına son verilen Sur Afgan Devleti, Bâbürlülere bağlı oymaklar halinde yaşamaya devam etmişlerdi. Gürgin Han, Mir Üveys’i²⁶³ tehdit olarak gördüğünden İsfahan’a sürgün eder. İsfahan’da İran ileri gelenlerinin gözüne giren Mir Üveys Sunni Padişah’a karşı savaşmayla ilgili fetva aldıktan sonra Kandahar’a döner. Afganları ve Beluçları kışkırtıp Kandahar’ı alır. Mir Üveys zayıflayan İran için sefer fikrini Kandahar ileri gelenleriyle paylaşınca İran için hazırlığa başlar ve küçük bir Afgan Beyliği kurar (1706-1709).

Bahadır Şah’ın ölümünden sonra taht için dört oğlu vardı; Muizüddin Cihandar Şah, Azimüş Şan, Refiüşşan ve Cihan Şah.²⁶⁴ Aralarında Bahadır’un ve Âlemgîr Şah’ın takdirini kazanan Azimüş Şah taht için tek güçlü aday olarak askeri başarılarıyla büyük bir askerî gücü elinde bulunduruyordu. Bahadır Şah’ın ölümünün yaklaştığını gören Zülfikar Han, Azimüşşan’a yaklaşıp da umduğu karşılığı alamayınca diğer kardeşlere yanaşır. Diğer üç kardeş Azimüş Şah’ın karşısında durabilmek için aralarında anlaşarak Bahadır Şah’ın yerine tahta Cihandar Şah’ın geçmesi gerektiğine, geriye kalan toprakları aralarında eşit paylaşmaya karar verirler.

Padişah ölünce önemli beyler Azimüş Şah’a biat eder. Beylerin diğer kardeşlere saldırma isteklerine karşılık beklemeyi seçen Azimüş Şah, kendi ordugâhında öldürülür.

²⁶⁰ Bahadır Şah’ın bu eki aslında siyasi bir amaç taşıyordu, zayıflayan Safevi Devletini devlete katarken İran’ın Şii tebaasını da tarafına çekmeyi amaçlamıştı. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.340.

²⁶¹ O dönemde Marata tahtına Raca Ram’ın ölümünün ardından karısı Tara Bei’nin vasilîği ile oğlu Sıvacı oturuyordu (1700). Ölen Raca Sambuci’nin oğlu Şahu, Bâbürlülerin elinde tutsakken (1689) Bahadır Şah Marataların saldırılarını önlemek ve içlerinde taht kavgasını başlatmak için Sambuci’yi serbest bırakır. Sıvacı ve Şahu arasında çıkan savaşta Sıvacı ölür (1711). Bu sefer tahta Şahu’ya karşı Raca Ram’ın diğer karısı Racis Bai’nin vasilîği altında Sambuci’yi tahta çıkarırlar. Bkz. S. Lane, **History of India...** C.IV, s.177.

²⁶² Ahmet Taşağıl, “Bahadır Şah I”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.455.

²⁶³ Mir Üveys, Kandahar’da bulunan nüfuz sahibi bir beydi.

²⁶⁴ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.453.

2.8.Cihandar Şah Dönemi (1661-1713)

Bahadır Şah'ın oğlu Cihandar Şah 1661 yılında doğar. Multan Valisiyken babasının ölümünün ardından diğer kardeşlerini ortadan kaldırıp tahtın tek varisi olarak Lahor'da 30 Mart 1712'de Bâbürlülerin tahtına çıkar.²⁶⁵

Azimüş Şah'ın oğlu Ferruh Siyer Bengal'deki subedarlığında babasının ölümünü duyunca kendini padişah ilan eder. Ancak amcasına karşı ayaklanmasında elinde hiç gücü yoktu. Saldırı için destek ararken sadece Gence ovasının hâkimleri Barha Seyyidlerinden Hasan Ali ve Hüseyin Ali Han onu destekler.²⁶⁶ Bu destek ile daha fazla bey yanına gelerek Gence'nin doğusundaki ülkelerin çoğunu ele geçirir.

Ferruh Siyer'e karşı Cihandar Şah'ın oğlu Aazüddin yola çıkar. Cihandar Şah'ın devlet yönetimi yüzünden orduda oluşan hoşnutsuzluk Aazüddin'e başarı sağlamaz. Aazüddin'e karargâhında gelen Cihandar Şah'tan sahte ölüm haberine karşı ailesini alarak gece karargâhını terk eder. Ertesi sabah dağılan ordunun çoğu Ferruh Siyer'in yanına geçer. Cihandar Şah oğlunun yerine ordunun başına geçer ve iki ordu Agra yakınlarında karşı karşıya gelir.²⁶⁷ Başta Cihandar Şah'ın üstün durumda olmasına rağmen karısı ile olan yaşam tarzı Turaniyan ve İraniyan beyleri tarafından hoş karşılanmadığı için savaşmazlar. Ordusu dağılan Cihandar daha sonra yakalanıp öldürülür.

2.9. Ferruh Siyer Dönemi (1683-1719)

Ferruh Siyer 11 Eylül 1683'te Dekken'de doğdu. Babası Bahadır Şah'ın oğlu Azimüş Şah'dır. Ferruh Siyer tahta oturduğunda iki Afgan beyinin istekleri doğrultusunda devleti yönetir.²⁶⁸ Cihandar Şah ile yapılan savaşın sonunda Seyyid Abdullah vezir tayin edilir ve Kutül Mülk unvanı alır. Hüseyin Ali ise baş bahşi olur. Cihandar Şah'ın yanında olmalarına rağmen Turan beylerine de hediyelerde bulunurlar.

²⁶⁵ Majundar, **An Advanced History...** s.527.

²⁶⁶ Ashirbadi Lal Srivastava, **The Moghul Empire (1526-1803 A. D.)**, Shiva Lal Agarwala & Co LTD, Agra 1959, s.472.

²⁶⁷ Roper Lethbridge, **The History of India**, Macmillan And Co LTD, London 1896, s.71.

²⁶⁸ Khaliq Ahmad Nizami, "Ferruhsiyer", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XII, İstanbul 1995, s.411.

Marvar Racası Raca Acit Sing, Codpur'u alarak orada ezanı yasaklatması üzerine Hüseyin Ali ordular ile Codpur'a gönderilir. Ancak Ferruh Siyer Afgan beylerinin bulundukları konumlardan rahatsız olur ve Marvar Racasına mektup gönderip *eğer Hüseyin Ali'yi yenerse devlet hazinesi sınırsız bir şekilde önüne serileceğini* yazar.²⁶⁹ Acit Sing için bulunmaz fırsat olmasına rağmen başarılı olamaz, Hüseyin Ali ile barış yapar.

Zaman geçtikçe vezirlik makamına yakışmayan hareketler yapan Seyyid Abdullah yerine bakması için bir Hindu'yu görevlendirir.²⁷⁰ Hindu Ratan Çand atamaları rüşvetle yaparak devlete usulsüzlüğü getirir. Bu iki güçlü Afgan beyi ile boy ölçüşebilecek güce erişen Mir Cümle ve Han Devran, Afgan beyleri için tehdit oluşturmaya başlar. Sarayda çıkan Seyyit kardeşlerin öldürüleceği dedikodusu üzerine, kardeşler tüm mal varlığını bırakıp birlikleri ile evlerine dönme izni isterler. Ferruh Siyer ise Afgan beylerine bağlı birliklerin saraydan ayrıldıktan sonra güçlü bir isyan çıkmasından korkması bir yana, vezirlik makamına kimseyi getiremeyince Seyyid kardeşlerle anlaşmak zorunda kalır.²⁷¹ Mir Cümle, Bihar'a atanır, Han Devran ise saray ve başkentten ayrılır. Hüseyin Ali Han'a büyük yetkiler tanınır.

Sihlerin Lohgarh'taki yenilgileriyle (1713) Guru Bende dağlara kaçmasına rağmen bir yıl sonra dağdan inip yağma yaptıkları görülür. Sihlerin üzerine akınlar yapılarak Bende öldürülür (1716).²⁷² Amber Racası Cey Sing Sevai, ayaklanan Çoraman'a karşı sefer düzenler. Raca Catları yener ancak 20 aylık kuşatmaya rağmen pes etmediklerini padişaha bildirir. Seyyid Abdullah'ın Catları korumasından Ferruh Siyer'in Catları affetmesi ile konu kapanır.²⁷³

Altı Dekken subeliği yapan Seyyid Hüseyin Ali, padişahın kendisi için düşmanlarına gönderdiği mektuplardan haberdardır. Seyyid Hüseyin Ali, Mir Cümle'nin Delhi'ye doğru geldiğini duyduğunda, Ferruh Siyer ile aradaki anlaşmanın bozulduğunu bildirir. Padişah, Hüseyin Ali'nin elindeki güçten çekindiği

²⁶⁹ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.456.

²⁷⁰ W. Irvine, **Later Mughals...** s.291.

²⁷¹ Mir Cümle ve Han Devran'a vezirlik teklifinde bulunsa da kabul etmezler. Bu sefer Ferruh Siyer, Turaniyan'ın başı Muhammed Emin Çin Bahadır Han'a teklif eder. Ancak Ferruh Siyer'in çabuk karar değiştirmesinden dolayı o da teklifi reddeder. Bkz. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.356.

²⁷² P. Singh, **The Sikhs...** s.81.

²⁷³ Annemaria Schimmel, **The Empire of The Great Mughals History, Art and Culture**, Reaktion Books LTD, London 2004, s.58.

için Mir Cümle'ye yolda geri dönmesini söyler. Ancak daha sonra Mir Cümle'nin elinden tüm mevkiler alınır ve Lahor'a yollanır.

O dönemde vezirin yerine bakan Ratan Çand devletin mali işlerini altüst eder. Rüşvet karşılığında tımar, ziamet dağıtır. Birçok tahsilatı mültezimlere yaptırır. Yüksek para tahsillerinden dolayı halk yoksullaşır. Hindu bir devlet adamı tarafından kadı ataması da birçok Müslüman devlet adamının hoşuna gitmez.

İnayetullah Han Hac'dan geri dönünce (1717) Ratan Çand'ın bozduğu idari işleri düzeltmeye çalışsa da vezirin engellemesi ile bir fayda sağlayamaz. İnayetullah Han azalan hazine geliri için cizye vergisini yeniden yürürlüğe koyar.²⁷⁴ Ancak vezirin el altından denetlemeleriyle tam olarak işletilemez.

Ferruh Siyer Keşmirli bir bey olan Muhammed Murad Han'ı, "herkâre" (casus, izci) kurumunun başına getirir. Muhammed Han, vezire ve yardımcılara karşı padişahı doldursa da onlara karşı hiçbir faaliyette bulunamaz. Bu işi ancak Azimüş Şah'ın kayını olan Serbülend Han'ın yapacağına inanır. Serbülend Han, Seyyid kardeşlere karşı hazırlıklarına başladığı sırada padişaha boşalan vezirlik makamına kimin getirileceğini sorar. Ferruh Siyer bu makam için Muhammed Murad'ı düşündüğünü söyleyince, Serbülend Han hazırlıklarını durdurur. Seyyid kardeşleri ortadan kaldırma fikrini yine de canlı tutan Ferruh Siyer bu sefer Raca Acit Sing'e haber yollar.²⁷⁵ Ancak o da Delhi'ye geldiğinde önce Vezir'in yanına gidince, Ferruh Siyer çareyi Vezir'i ile iyi ilişkilerde bulur.

Ferruh Siyer Mir Cümle'yi tekrar yanına çağırır.²⁷⁶ Ancak Ferruh Siyer'in Vezir'i ile arasının kötü olmasından kaçındığı için Mir Cümle'ye geri dönmesini bildirir. Padişahın bu kadar hızlı karar değiştirmesine kızan Mir Cümle Vezir'in evine gider. Bunu duyan Ferruh Siyer, Mir Cümle'yi huzuruna çağırır.

Aradaki gerginlik artarken Vezir kardeşi Seyyid Hüseyin Ali Han'a mektup yazar ve yanına çağırır. Ferruh Siyer korkusundan arayı düzeltmeye çalışsa da başarılı olamaz.²⁷⁷ Turaniyan'dan destek görmeyi beklese de sevilmeyen Keşmirli Muhammed Murad'ı üst makamlara getirdiği için destek görmez.

Seyyid Hüseyin Ali Han, Marata Racası'nın elinden aldığını söylediği şehzade ile Delhi'ye doğru yola çıkar. Seyyid Hüseyin Ali Han, bu şehzadenin

²⁷⁴ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.361.

²⁷⁵ S. Lane, **History of India...** C.IV, s.178.

²⁷⁶ Majundar, **An Advanced History...** s.528.

²⁷⁷ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.364.

Âlemgîr Şah'ın oğlu Ekber'in İran'a kaçan oğlu Mu'minüddin olduğunu söyler.²⁷⁸ Seyyid Hüseyin savaşımaya giderken Marata racası ile anlaşır ve Dekken'e yeğeni ve evlatlığı Âlem Han'ı bırakır. Ferruh-Siyer Vezir'i ile iyi olmaya çalışırken, Vezir tüm önemli beyleri padişahıtan soğutur. Sarayı tamamen ele geçiren Seyyid kardeşler Ferruh-Siyer'i tahttan indirip yerine zorla Bahadur Şah'ın üçüncü oğlu Refiüshan'ın küçük oğlu Refiüd Derecat'ı geçirirler.

Yirmi yaşında tahta oturan genç padişah Seyyid kardeşlerin emrinden çıkamaz. Seyyid kardeşlerin tahttaki padişaha yaptırılan ilk icraatleri cizyenin kaldırılması olur. Çin Kılıç Han Nizamülmülk, Malva subedarlığına atanır.²⁷⁹ Marata yağmalarının devlete verdiği zararları önlemek adına anlaşma yolunda adımlar atılmak istense de Marataların yağmaları son bulmaz. Halk padişahlarını öldüren Seyyid kardeşlere karşı nefret duymaya başlar.²⁸⁰

Âlemgîr Şah'ın oğlu Ekber Şah'ın sağ kalan büyük oğlu Niku Siyer Agra'daki hapishanesinden kurtulup kendini padişah ilan etse de Seyyid kardeşlerin seferiyle Delhi'ye gönderilir (Ağustos 1719).²⁸¹

Refiüd Derecat hastalığından dolayı haziran ayında ölünce yerine kardeşi tahta geçer. Ancak Refiüd Devle tahtta sadece üç ay oturabilir. Bu padişah devrinde Seyyid kardeşlere karşı devlet idaresindeki beylerde kin duymaya başlar, tahta çıktıktan birkaç ay sonra eylül ayında Vezir ile birlikte Agra'ya giderken Fetihpûr Sikri yakınlarında ölür.²⁸²

2.10. Ruşen Ahter Şah Dönemi (1702-1748)

Nasırüddin Muhammed Ruşen Ahter Şah 7 Ağustos 1702'de doğdu. Babası Bahadur Şah'ın dördüncü oğlu Cihan Şah'dır. Padişahın ölümünün ardından 17 Eylül 1719'da Ruşen Ahter tahta geçer. O dönemde Amber Racası Cey Sing Sorat kaymakamlığında bulunuyordu. Acit Sing ise Gucerat ve Ecmir subedarı idi.

²⁷⁸ W. Irvine, **Later Mughals...** s.377.

²⁷⁹ Govind Sakharam Sardesai, **New History of Marathas The Expansion of The Maratha Power (1707-1772)**, C.II, Phoenix Publications, Bombay 1946, s.46.

²⁸⁰ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.369.

²⁸¹ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.457.

²⁸² W. Irvine, **Later Mughals...** s.430.

Allahabad subedarı Çabila Ram, Seyyid kardeşlere karşı olunca öldürülür.²⁸³ Çabila Ram'ın yerine yeğeni atansa da Seyyid kardeşlere karşı tutumu aynı olunca Eved subedarlığına atanır.

Çin Kılıç Han Nizamülmülk Malva'da ordusunun sayısını genişletirken Ruşen Ahter Şah'tan Seyyidlere karşı durmasına yönelik mektuplar alır. Seyyid kardeşler bu mektuplardan haberdar olduklarından önlemler alırlar. Çin Kılıç Han Asırgarh kurganını aldıktan sonra Burhanpur'u ele geçirir. Seyyid Dilaver Han, Çin Kılıç Han ile çarpışır ancak yenilir ve ölür.²⁸⁴ Seyyid kardeşler büyüyen tehlikeye karşı anlaşma yolunu denerler ve olumlu karşılık alırlar. Çin Kılıç Han askerleri ile hac yolunu tuttuklarında Âlem Han yollarını keser. Yapılan savaşta Âlem Han ölünce tüm Dekken toprakları Çin Kılıç Han'ın eline geçer.

Seyyid Ali Han bu ilerleyişe kesin bir son vermek için ordunun başına geçip Çin Kılıç Han'a doğru yola çıkar. Turan beylerinin Seyyid kardeşlere karşı duydukları kin suikast planlarını doğurur. Bunun sonucunda Mir Haydar bir belge gösterme bahanesi ile Seyyid Ali Han'a yaklaşır ve hançerleyip öldürür.²⁸⁵ Komutansız kalan ordunun başına Ruşen Ahter Şah çağırılır. Seyyid Abdullah Han ise kardeşinin öldürüldüğünü öğrenince Hasanpur dolaylarında padişah ordusu ile karşı karşıya gelir. Abdullah Han önce tutsak edilir, daha sonra zehirlenerek öldürülür (1722). Seyyid kardeşlerden sonra Çin Bahadur kendisini vezir ilan eder ancak üç ay sonra ölünce yerine Çin Kılıç Han Nizamülmülk yeni vezir tayin edilir.²⁸⁶ O dönemde Marvar racası Acit Sing ayaklanır ve Gucerat'ı ele geçirip Müslüman halka zulmeder. Acit Sing'den sonra Gucerat'ta subedar olan Mir Ateş Haydar Kulu Han'a karşı Kılıç Han yola çıkınca Haydar Kulu Han subedarlıktan çekilerek Delhi'ye geri döner.

Çin Kılıç Han Delhi'ye geri dönerek devlet düzenini yeniden sağlamaya çalışsa da engel olunca Dekken'e geri döner. Çin Kılıç Han, Ruşen Ahter Şah'ın İran'a saldırmayı istemesine Bâbürlü Devletinin ileri gelenleri tarafından karşı çıkılır. Çin Kılıç Han padişah'tan ve devlet idaresindeki beylerden izin almadan

²⁸³ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** s.371.

²⁸⁴ J. G. Duff, **A History of The...** s.384.

²⁸⁵ H. M. Elliot, John Dawson, **The History of India As Told By Its Own Historians**, S.VII, London 1877, s.572.

²⁸⁶ Görevinin başına ancak bir yıl sonra gelmesi devleti zor durumlara sokar.

Malva, Handiş ve Dekken'e ulaşır. Bu davranışından dolayı vezirlik makamı elinden alınarak Turanlı beylerinden Mübariz Han'a devredilir.

Çin Kılıç Han, Dekken ileri gelenlerini de kendine bağlayıp buraya egemen olur, Haydarabad'ı kendisine başkent yapar.²⁸⁷ Çin Kılıç Han'ın bu hamlesiyle ortaya iki büyük güç çıkar Delhi ve Haydarabad devletleri.

Gittikçe güçlenen Maratalar önce Dekken'i ele geçirmek isterler. Marataların başında Sambuci oğlu Şahu onun yanında yardımcısı da Baci Rao bulunuyordu. Maratalar, Bâbürlülere saldırmak için şu anki durumlarını fırsat görürler.

Maratalar Çin Kılıç Han'dan sonra da Dekken gelirlerinin yarısını almaya devam ederler. Çin Kılıç Han, Baci Rao ile anlaşma yaparak Dekken'e saldırmadıkları müddetçe vergiden paylarını almaya devam ederler. Bu anlaşmaya dolayısıyla Maratalar birkaç yıl Kuzey Hindistan'a saldırırlar.

Marataların Kuzey Hindistan saldırıları yüzünden, Ruşen Ahter Şah adına Amber Racası Cey Sing, Marata adına Baci Rao görüşür (1736). Maratalar geniş yetkiler elde ederken, daha fazlası için Dekken'deki Çin Kılıç Han ile savaşmaları gerekiyordu. Buna rağmen Marataların kuzey akınları aralıksız devam eder. Baci Rao, Delhi önlerine kadar gelir. Marataların bu ilerleyişleriyle baş edemediklerinden Çin Kılıç Han çağrılır ve törenlerle Delhi'ye giriş yapar (Temmuz 1737). Çin Kılıç Han, Malva dolaylarında Marata ordusu ile karşılaşır.²⁸⁸ İki taraf da kesin başarı sağlayamayınca anlaşma yapar (1738). Bu dönemde Maratalar Babürlülere karşı kazandıkları başarılarla Müslüman Türk egemenliğinin zayıflamasına zarar verir.

Ruşen Ahter Şah 26 Nisan 1748'de hastalanarak ölür. Yerine oğlu Ahmed Şah Bahadur geçer. Ahmed Şah Bahadur döneminde devlet maddi manevi en kötü zamanını yaşarken, Bâbürlü Veziri Safder Ceng yönetiminde bulunduğu devlete 6 ay süren iç savaş çıkarır. Ahmed Şah Bahadur saldırı sonucunda Delhi'ye kaçarken,²⁸⁹ Cihandar Şah'ın hayatta kalan en büyük oğlu Azizüddin'i II. Âlemgîr unvanıyla tahta geçirir.²⁹⁰

²⁸⁷ Majundar, **An Advanced History...** s.538.

²⁸⁸ G. S. Sardesai, **New History of Marathas...** C.II, s.155.

²⁸⁹ Ahmed Şah Bahadur ve annesi Delhi'ye kaçtıktan birkaç gün sonra gözleri kör edilir. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, C.III. s.113.

²⁹⁰ J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.473.

2.11. II. Âlemgîr Şah Dönemi (1699-1759)

6 Haziran 1699'da Burhanpur'da doğan II. Âlemgîr Şah, 2 Haziran 1745'te Bâbürlü tahtına çıkar. Afganistan Şahı Ahmed Şah Abdali elinden alınan ülkeler yüzünden Delhi'ye geldiğinde, genç vezir II. Gaziüddin ve II. Âlemgîr Şah karşılamasıyla törenle şehre girer (28 Ocak 1757). Ahmed Şah Abdali başkenti alarak kendi adına para bastırınca, II. Gaziüddin ise Ferruhabad'a çekilir. Ahmed Şah Abdali Agra'yı almak için sefer düzenlediğinde, askerleri arasında veba salgını çıkınca Afganistan'a geri döner. II. Gaziüddin, Ahmed Şah Abdali'nin dönüş haberini aldığı anda Delhi'yi kuşatır. II. Âlemgîr Şah bu kuşatmadan kurtulmak için Ahmed Şah Abdali ile mektuplaşırken, II. Gazi'üd-din'in öğrenmesi üzerine II. Âlemgîr Şah öldürülür (29 Kasım 1759).

Evrengzîb Âlemgîr'in küçük oğlu Kambahş'ın torunu Muhyilmille'yi III. Şah Cihan olarak tahta oturturlar. Bu dönem Marataların en güçlü olduğu dönemdir. Maratalar, Afgan Şah Abdali'nin hazinesinin bulunduğu Kuncpura Kurganını yağmalayınca Marataları Panipat kentinde sıkıştırırlar. Maratalar ufak saldırılar ile kurtulmayı amaçlasalar da ordu içerisinde baş gösteren açlık yüzünden meydan savaşına karar verirler (1761).²⁹¹ Ertesi sabah başlayan savaş Marataların yenilgisiyle sonuçlanır. Ahmed Şah Abdali savaş sonunda Delhi'de Bâbürlü tahtına otursa da bir süre sonra tahtı Bâbürlülere bırakır.

Ahmed Şah Abdali ölünce (1773) II. Âlemgîr Şah'ın oğlu Ali Gevher, II. Celalüddin Şah Âlem unvanıyla tahta oturur.²⁹² Babası II. Âlemgîr Şah'ın ölümünü duyunca kendisini padişah ilan etmiş ancak Delhi'deki karışıklık yüzünden başkente gitmemişti. II. Şah Âlem İngilizlere karşı giriştiği savaşı kaybederek ağır vergiler ödemek zorunda kalır. II. Şah Âlem Marataların desteğiyle Delhi tahtına kavuşsa da Marataların yağmasıyla karşı karşıya kalır.

Bâbürlü Devleti eski ihtişamını kaybederken Marata ve İngilizlerin isteği doğrultusunda devlet yönetimini sürdürür. Marata yağmalarına karşı girişilen savaşta yenilen II. Şah Âlem hapsedilir. Hapsedilen II. Şah Âlem büyük işkenceler görerek kör edilir ve Şah'ı kurtaran yine Maratalar olur (1789). İngilizler Delhi yönetimini

²⁹¹ C. A. Kincaid, **A History of The Maratha People**, Humphrey Milford Oxford University Press, London 1925, C.III, s.69.

²⁹² J. Allan, T. W. Haig, H. H. Dodwel, **The Cambridge Shorter...** s.478.

Marataların elinden alınca II. Şah Âlem'e ödenen vergi, padişahı memnun eder (Eylül 1803).

II. Şah Âlem 1806'da ölünce tahta oğlu II. Ekber Şah oturur. II. Ekber Şah İngiliz yönetimi altında tahtta sadece bir yıl kalabilir. II. Ekber Şah'tan sonra tahta II. Bahadur Şah geçer.

2.12. II. Bahadur Şah Dönemi (1775-1858)

Ebü'l Muzaffer Siracüddin Muhammed Bahadur Şah 23 Ekim 1775'te doğmuş babası II. Ekber Şah, annesi Racput asıllı Lal Bai'dir. 1857'de başlayan büyük isyana kadar II. Bahadur Şah hiçbir siyasi faaliyette bulunmadan sarayda hayatını geçirir.

İngilizlerin Hindu ve Müslümanların hayatlarına karışmalarından dolayı artan huzursuzluk yüzünden 1857 ayaklanması başlar.²⁹³ 29 Mayıs'ta başlayan İngiliz karşıtı isyanda II. Bahadur Şah isyana liderlik eder. II. Bahadur Şah millî bir hükümet kurup tüm emirleri isyana davet eder (14 Mayıs 1857).²⁹⁴ İngiliz komutanı Sir J. Lawrens Delhi'ye girerek şehri kuşatır. Babürlüler Devleti de resmen yıkılmış olur (1858). 19 Eylül'e kadar süren isyan sonucu, 21 Eylül'de II. Bahadur Şah'ın ailesi ve saray mensupları kurşuna dizilir. İsyandan yargılanan II. Bahadur Şah'ın Padişah unvanı kaldırılarak Rangun'a sürgün edilir ve 6 Kasım 1862'de orada ölür.²⁹⁵

3.Bâbürlüler Döneminde Sosyo-Kültürel Hayat

3.1.Dönemin Sosyo-Kültürel Yapısı

Yer altı ve yer üstü zenginliği sebebiyle yüzyıllarca saldırılara maruz kalan Hindistan, Müslüman-Türk Devletlerinin hâkimiyetiyle kalıcı kültürel değişimler

²⁹³ B. Stein, **Hindistan Tarihi...** s.234.

²⁹⁴ Ahmet Taşağıl, "Bahadır Şah II", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.456.

²⁹⁵ Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** C.III, s.140.

yaşar. Hindistan’a rönesansını yaşatan Bâbürlüler zamanında Türk zanaatkâr, filozoflar ve şairler bölgeye göç eder. Özellikle Bâbürlü hükümdarların eşitlikçi politikasıyla Hindistan’da farklı etnik kökenlerin de tutunmasına neden olur. Türk yönetiminin etkisi Hint kültürünü her alanda etkisi altına alırken, bunlardan özellikle mimari, edebi ve sanatta günümüze kadar eşsiz eserler bırakır.

Farklı din, dil, kültür ve kimliklerin bir arada yaşadığı Hindistan’da Türkler, XI. yüzyılda kalıcı bir güç, sonraki yüzyıllarda da belirleyici bir unsur olmuştur. İran, Arap ve Avrupa kökenli yürütülen siyasi politika tamamen sömürgeciliğe dayanırken, Türklerin Hindistan’a yeni bir yurt edinmek amacıyla gelmiş oldukları görülmektedir. Hindistan’ı vatan olarak tasavvur eden Türklerin bu bağlamda ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmuş oldukları kaydedilmektedir.

Kaçınılmaz bir şekilde bu süreçte Türk ve Hint kültürü arasında çift yönlü etkileşimler gerçekleşmiştir. Bu etkileşimi Mahatma Gandhi, “*Hindistan bir ana, Türk milleti ve Hint milleti de bu anadan dünyaya gelen iki evlat gibidir.*” şeklinde ifade eder. Gandhi’nin bu sözü, Hindistan’daki sosyal ve kültürel yapının Türk-Hint etkileşiminin açıkça göstergesidir.²⁹⁶ Türkler liderlikleri süresince Hindistan’ın devlet yönetiminden ordu sistemine, edebiyattan kültüre, sanattan mimariye kadar pek çok alanda etkilediği görülmektedir.

Türkler zamanında, Hindistan’ın vatan bilinciyle sahiplenilmesinin bir mahsulü olarak harikulade mimari eserleriyle Hindistan’a yeni şehirler, yüksek kaleler, camiler ve kamu binaları inşaa edilir.²⁹⁷ Türk mimarisi Hint mimarisi ile birleşerek zengin bir kültür ortaya çıkar. Hint mimarisinde dinî motiflerin ve tanrı figürlerinin ağırlığı kendini gösterirken buna karşın Türk mimarisinde sanatlar ve dinî faktörlerin minarelere kubbe gibi yapılarda ön plana çıktığı görülür.

Mimarinin dışında dil alanın da güçlü değişimlerin yaşandığı Hindistan, din ve dil bakımından oldukça renkli bir ülkedir. Bâbürlüler döneminde de bu renklilik Türk dilinin Hint dili karşısında Urdu dilini hâkim kılmasıyla mümkün olmuştur. Türkçe *ordu* kelimesinden türeyen “Urdu” dili başlangıçta Türk ve Afgan kökenli askerlerin konuştuğu dil olarak bilinir.²⁹⁸ Ancak daha sonra yerli halk tarafından

²⁹⁶ H. Hilal Şahin, “Bâbürlülerin Etnik Menşei Hakkında Bir Mülâhaza”, **Hacettepe Üniversitesi, II. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 2015, s.2.

²⁹⁷ Mansura Haidar, “Indo-Turkish Exchanges In The Sphere Of Architecture”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2008, s.57.

²⁹⁸ Halil Toker, “Urduca”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XLII, İstanbul 2012, s.170.

öğrenilince Hint dili ile kaynaşır. Bâbürlüler de kullanılan Urdu dilinin cümle yapısı Türkçe ile büyük benzerlik gösterir. Günümüzde bile Hintçeye kaynaşmış yüzlerce Türkçe kelimenin varlığından söz edilir.

Günlük yaşam tarzının vazgeçilmez unsuru olan yemek kültüründe de Türk etkisini görmek mümkündür. Türk mutfağı büyük ölçüde Hint mutfağını etkisi altına alır. Hint toplumunun temel gıdası olan *Roti*, tamamen Türkistan'dan gelen Türk kökenli bir yiyecek olup, *Kebab* (kebab), *kima* (kıyma), *pulao* (pilav) ve et yemekleri tamamen Türk kökenlidir. Hint halkının günümüzde de severek yediği tatlılardan *Jalebi*, *Halwa* (helva) ve *puding* Türkler tarafından getirilir.²⁹⁹ Batı Asya kökenli olan *Biryani* ilk Türkler tarafından gelir ve Hint mutfağına yerleşir.

Sosyal hayatta karşımıza çıkan en önemli faktör olan ve dönemin kültürel, aynı zamanda ekonomik yapısını hakkında tarihe veri sağlayan giyim kuşam Hint kültürünün de vazgeçilemezleri arasındadır. Örneğin *Salwar* (şalvar), *kameez*, *pijama* (pijama), *sherwani*, *topi* (takke) gibi Hint halkının bazı yöresel eklemeler ile günlük giydiği kıyafetler Türkler tarafından Hindistan'a tanıtılmıştır. Ancak özellikle *salwar* ve *kameez* Türk-Fars kökenli bir giyim tarzıdır. *Sherwani*, Orta Asya kökenli olup Delhi Sultanlığı ve Bâbürlü Devletinde Türk kökenli soyluların mahkeme kıyafeti olarak kullandığı bilinmektedir.

3.2.Sosyo-Kültürel Reformlar

Bâbür Şah, Hindistan tahtında oturduğu 5 yıllık süre zarfında yerli ve Afgan beylerinin güvenini kazanmak için ekonomik alanda vergi affı başta olmak üzere çeşitli iyileştirmeler yaparken, bayındırlık işlerine de önem verir.³⁰⁰

Bâbürlü hükümdarları arasında farklı fikir ve ilkeler üzerine birçok yenilik çoğunlukla Ekber Şah döneminde gerçekleşir. Ekber Şah'tan önce dedesi Bâbür Şah'ın köklü yenilikler yapmak için vakti olmazken, Ekber Şah'ın babası Hümâyûn Şah'ın döneminde gözle görülür bir değişimden söz edilmez.³⁰¹ Ekber Şah'ın amacı yalnız ülke ele geçirmek değil, iyi yönetebilmek olur. Ekber Şah merkeze bağlı ve sınırlı yetkilere sahip "subedar"ları vilayetlere göndererek askerlere toprak vermek

²⁹⁹ Alam, "Turkish Influence on Indian... s.51.

³⁰⁰ Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi...* C.II, s.28.

³⁰¹ Majundar, *An Advanced History...* s.554.

yerine geçinmeleri için gelir verip sıkıyönetimle devletten para kaırmalarının önüne geçer.³⁰² Tüm halkı için tamamen eşitlikçi bir politika yürüten Ekber Şah, vergi bağışlamaları getirir ve Hindistan’da refah seviyesini artırarak göç alan bir merkez haline gelir.

Ekber Şah’tan sonra tahta geçen oğlu Cihangir Şah, babası kadar reform yapamazken sadece bayındırlık işlerine eğilerek yol kenarlarını ağalandırır, işaret kuleleri ve kervansaraylar yaptırır. Cihangir Şah’tan sonra oğlu Şah Cihan yönetiminde devlet parlak bir dönem geçirir. Cihangir Şah döneminde bozulan ordu denetimlerle düzeltilir ve mali işlerde iyileştirmeler olur. Ekber Şah’ın eşitlikçi politikası neticesinde, Müslümanların yaşam tarzlarında Hindulaşma görülür. Şah Cihan dinî açıdan oluşan bu yönelime son vermek adına Müslüman kızların Hindularla evlenmelerini ve mabet yapımlarını kontrol altına alır.³⁰³

Bâbürlü Devleti’nin son güçlü padişahı sayılan Âlemgîr Şah’tan sonra devlet taht kavgaları neticesinde küçülmeye başlar. Âlemgîr Şah dönemi de Şah Cihan dönemi gibi Hindu dininin yayılmasını kontrol altına almakla geçer. Devletin gerileme döneminde önemli beyler bağımsızlıklarını ilan ederek devletin giderek yıkılmasına neden olur, böylece sosyo-kültürel anlamda da köklü değişimler yerini artık farklı kültüre bırakır.

³⁰² H. H. Çağlayan, “Ekber Şah Döneminde Hindistan ...” s.52.

³⁰³ Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** C.II, s.226.

İKİNCİ BÖLÜM

BÂBÜRLÜLERDE KADIN KİMLİĞİ

1.Kadın Kimliği

Kadın kimliği basit ifadelerden ziyade toplumun kadına bakış açısı, davranış biçimi olarak genel bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Modern dünyada kadın kimliği; sosyal hayat, siyasi hayat, kültürel çevre ve aile çerçevesinde tartışmaların yapıldığı önemli bir konudur. Cinsiyet üzerine kimlik oluşturmaya çalışan bireyler konunun öneminden uzak bir tavır sergilemektedir.

İlkçağlardan itibaren kadın ve erkeğin kimlik farklarının anlaşılmasıyla, birbirleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışan iki kutup haline geldikleri görülür. Erkeğin bedenen daha güçlü olduğunun anlaşılmasıyla kadın, erkek gücü karşısında ikinci sıraya yerleşir ve toplumun yapılanmasında kadın kimi zaman tapılan, kimi zaman hor görülen, kimi zaman da korkulan bir varlık olarak insanlığı anlamamızda kilit rol oynar. Kadını tanımak için bugünkü rolünü ve üstlendiği kimliği görmek adına tarihsel süreç içerisinde kadını ele almamız gerekmektedir.

İnsanoğlu, Yontma Taş Devri'nde (Paleolitik Devir) avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sürdürürken, günümüze miras kalan heykellerde kadın üremenin ve bereketin sembolü olarak abartılı biçimde resmedilir. Yontma Taş Devri'ne ait kadın heykellerinin “Ana Tanrıça” inancının başlangıcı olarak kabul edildiği bilinir.³⁰⁴

İnsanoğlu gelişerek Yontma Taş Devri'ni geride bıraktığında, Cilalı Taş Devri'nde (Neolitik Devir) avcılık ve toplayıcılık yerini yerleşik hayata bırakır.³⁰⁵ Avcılık sebebiyle göçebe hayat yaşayan insanlar artık üretim kaynaklı yerleşik hayata geçerek ilk köy topluluklarını oluştururlar. Yaşam ve üreme kaygısı ile Ana Tanrıça figürü yaygınlaşırken birleşme ve doğum gibi olayları anlatan figürlerde erkekler de ön plana çıkar.

³⁰⁴ Muhammed Fatih Demirdağ, “Ana Tanrıça İkonografisi ve Anaerkillik”, **Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.I, S.I, Bahar 2017, s.6.

³⁰⁵ Ekrem Memiş, **Eski Çağ Medeniyetleri Tarihi**, Ekin Yayınevi, Bursa 2015, s.12.

Cıvalı Taş Devri'nden sonra başlayan Bakır-Taş Devri'nde (Kalkolitik Devir) şehirlerin oluşumuyla başlayan sınır kavgalarında erkeğin gücünün ön plana çıkması, bereketin sembolü olan kadının konumunu değiştirmezken, erkeğin gücünün bu devirde boğa heykelleriyle sembolize edildiği görülür.

İlkçağlarda toplum anaerkil yapıdayken, zamanla oluşan dinî baskı, sömürü, cinsiyet eşitsizliği ve sınıf ayrımı gibi faktörler kadını geri plana iter. Çiftçilik, çobanlık ve zanaatkârlık yapan erkekler üretimde büyük rol oynarken, kadın evinde çocuklarıyla ilgilenen anne rolü üstlenir. Başlangıçta değiş-tokuş ile oluşan ticaret, zamanla kölelik sınıfını doğurur. Kölelikten en çok zarar gören, erkek gücü karşısında kadınlar olur.

Bir kadınla evlenmek için aileler hediyelerirken, zamanla bu başlık parası haline gelir. Bu ödemeler ataerkiller arasında olurken, dinî yasaklamalar ve erkek egemenliği kadının soyluluğunu yitirmesine neden olur.

Antik Çağ'a gelindiğinde meslek olarak kabul gören felsefe alanında birçok kadın filozof bulunurdu. Tasvirlerde felsefeyi kadın simgelerken, felsefeyi erkek temsilciler ifade ederdi. Medeniyetin beşiği olarak görülen Antik Roma'da kadınlar evlerinden yalnız çıkamaz ve en iyi kadının kendisini arka planda tutan kadın olduğu düşüncesi hâkim olur.

MÖ 5.yy'a gelindiğinde kadının ata binmesi, felsefe yapması ve toplantıya katılmasına erkekler tarafından itiraz edildiği görülür. Kamusal alandan dışlanan kadın, özel alana hapsedilmiş olur.

Çok tanrılı dine inanan Mezopotamya toplumlarına baktığımızda, bolluk, bereket, doğa ve cehennem tanrıçası İştar (Sümer diliyle İnanna) olarak kabul edilir.³⁰⁶ Mezopotamya uygarlığına göre toplumda kadın boşanma hakkına sahipken, baba ve koca mirasından hakkını alabilmektedir.

İlk çağ toplumlarında baştacı edilen kadının, ataerkil toplumun oluşmasıyla gölgede kaldığı görülmektedir. Zamanla kadının temel görevinin, ev işleri ve çocuk bakımı olduğu düşünülerek eğitiminin gereksiz olduğu öne sürülür. Toplumun geneline bakıldığında kadın alt sınıf görülerek fiziksel ve ruhsal şiddete maruz kalırken, çağdaş toplumlarda kadın-erkek eşitliği sağlanarak kadın toplumda söz hakkına sahip olur.

³⁰⁶ Yusuf Kılıç, H. Hande Duymuş, "Eski Mezopotamya'da Din Kadınları (Rahibeler)", **TSA XII**, S.I, 2009, s.160.

2. Kadının Konumu

Anaerkil yapıdan ataerkil yapıya evrilen toplumlarda, kadının konumu bulunduğu coğrafyaya göre farklılık gösterir. Kadına verilen değer ve biçilen roller, toplumun gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın her zaman erkek egemenliği altında kalır. Kadının toplumdaki statüsü, aile hayatındaki konumu, erken evlilik, kadına yönelik şiddet, kız çocuklarının eğitimi gibi kadınsal meselelerin tartışmaları hala yapılabiliyor olması, günümüzde dahi bu sorunlarla yüzleşildiği anlamına gelir.

Toplum kadına önceden belirlemiş olduğu role göre eğitim verirken, yüzlerce yıl evinde çocuğu ile ilgilenen ve eşine karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gereken birey olarak görülür. Kadının toplumdaki konumuna tarihsel süreçte bakıldığında, güçlünün güçsüzü ezmesiyle oluşan toplumsal sınıflaşmada en çok zarar gören kadınlar olurken, özgürlük mücadelesinde dahi ikinci sınıf muamele gösterilir.

Kadın varlık gösterdiği her alanda özgürlüğü için verdiği mücadele sonucunda 21. yüzyılda erkekler ile eşit haklara sahip konuma gelir. Ancak dünya genelinde yapılan araştırmalarda kadınlar küresel düzeyde hak ve özgürlüklerinden tam olarak yararlanamaz.

2.1.Siyasi Hayatta Kadın

Bir toplumu anlamak için önce o toplumun en küçük yapı taşı olan insanı ve kadını anlamak gerekir. Kadını anlamak toplumun bakış açısını ve dinamiğini anlamaktır. Toplum dinamiği ise devletin işleyişini bize aktarır. Devletin işleyişi ise bize siyasi bakışı gösterir.

Sözlükte toplumun işlerini üzerine almak, insan topluluklarını yönetme sanatı olan siyasette, toplumun üyesi olan kadının siyaset üzerine etkisinin olmaması düşünülemez. Bu bağlamda siyaset düzleminde, alınan kararlar ve yaptırımlardan kadınların etkilenmemesi söz konusu olamaz. Alınan kararlardan kadınların etkilenmesi ise kadın temsilcilerin ihtiyacını doğurur.³⁰⁷

³⁰⁷ Hızır Murat Köse, “Siyaset”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.XXXVII, İstanbul 2009, s.294.

Siyasi hayatta kadını ayrı ele almaktaki amaç, tarih boyunca kadın ve erkeğin toplumsal ve ekonomik alanda farklı konumlarda olmasıdır. Kadının ev ortamında aktif olmaya zorlanması, eşi dış ortamda çalışan karar alan ve aileyi geçindiren konuma getirir. Kadın, başta saygı duyulan ve karar verme yetisine sahip bireyler olarak görülürken, şehirlerin oluşumuyla erkek gücüne daha çok ihtiyaç duyulması erkek idaresi sonucu doğurmuştur.

Siyaset alanında kadın her coğrafyada farklı konumlarda varlık göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa’da siyasete soylu kadınlar sadece yorum yapabilirken, resmi hiçbir hakları yoktur. Antik Roma’da kadınlar özgür olsa dahi toplum ataerkil yapıda olduğundan kadın her zaman eşine ya da babasına bağlı hayat sürer.³⁰⁸ Roma’da kadınlar ruhen ve fizikken zayıf olmaları, asker olamamaları, aileyi geçindirememesi gibi görüşler yüzünden hangi yaşta olursa olsun bir erkeğe bağlı olmaları, siyasi hayatta varlık gösteremez hale gelirler. Orta Çağ’da Bizans toplumunda soylu kadınlar siyasette aktif olurken ya tek başlarına ya da eşleriyle birlikte yönetimi ele alır ve İmparatorun ölümü halinde yerine varisi yoksa İmparatoriçe geçebilirdi. Ancak İmparatoriçe yönetimde hanedanın geleceğini güvence altına almak adına siyasi bir evlilik yapar ve kendisi de yönetimde söz sahibi olurdu.³⁰⁹ Orta Çağ, Avrupa için karanlık bir dönem olurken, en çok etkilenen kadınların haklarından yoksun olarak siyasi bir adım dahi atamazlar. Avrupa’da kadın Fransız Devrimi’nden (1787-1799) itibaren hakları için mücadele etmeye başlar. Bu mücadelelerin sonucunda 19. Yüzyılda özgürlük ve eşitlik gibi haklara sahip olurlar ve siyasi hayatta aktif rol almaya başlarlar.

Afrika kıtasında kadın daha zor durumdadır. Arap ülkelerinde kadın, evinde çocuğu ile ilgilenen anne konumundan öteye geçemezken, erkek egemenliği altında ezilmektedir. Siyasi hayatta konum sahibi olamazken, 21. yüzyılda oy kullanma hakkına sahip oldukları görülür.

Uzak Doğu kültürlerinde kadın daima ikinci planda olurken, erkeklerin yanında konuşmak, gülmek, kızgınlık göstermek hoş karşılanmazken siyasi alanda varlık gösteremezler. Uzak Doğu hanedanlarının siyasi anlamda kadınları çoğunlukla

³⁰⁸ Özlem Söğütü Erişgin, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.IV, S.II, Malatya 2013, s.7.

³⁰⁹ T. Tarakçı, **Bizans Toplumunda Kadın...** s.83.

siyasi evliliklerde kullanırken, gelin ve damadın görüşleri önemsenmez.³¹⁰ Bu doğrultuda kadınlar neredeyse Avrupa ile eş değer zamanda siyasi hayata katılır.

Asya'da kadın ev sınırlarında değil, geniş bozkır coğrafyasında özgür bir hayat sürerken siyasi hayatta daha aktif roller üstlenir.³¹¹ Devlet yönetimindeki Hakan ile eşi Hatun aynı haklara sahip olur. Asya'da kadın siyasi anlamda fikirlerine değer verilen bir pozisyonda olduğu anlaşılır. Kadınlar kendilerini erkeklerden daha aşağı pozisyonda görmez, durum neyi gerektiriyorsa onu rahatça yaparlar. Siyasi hayatta resmen modern devletlerin düzeniyle söz sahibi olurlar.

Antik Yunan'daki Atina demokrasısından, modern ulus devletlere kadar kadının siyasi anlamda varlık gösterememesinin sebebi, yönetme ve siyasi karar alma yetisine sahip olmadığı, ekonomik bağımsızlığının olmayışı ve eğitimsizliği düşüncesinden kaynaklanır. Ancak 19. yüzyılda kadınlar hakları için mücadele ederek siyaset alanında varlık göstermeye başlar.

Kadınların politik, ekonomik ve sosyal alanda erkekler ile eşit duruma gelmesi Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesi (1948) ile olurken, günümüzde dahi siyasi haklarını kullanamayan kadınlar azımsanmayacak kadar çoktur.³¹² Ancak modern devlet anlayışında kadının siyasi hayattaki ilk örneklerinden Tansu Çiller (Türkiye Başbakanı), Margaret Thatcher (İngiltere Başbakanı), Madeleine Albright, (ABD Dışişleri Bakanı), Indira Gandhi (Hindistan Başbakanı), Benazir Bhutto (Pakistan Başbakanı), Tsai Ing-wen (Tayvan Cumhurbaşkanı), Sheikh Hasina Wajed (Bangladeş Başbakanı) ve Park GeunHye (Güney Kore Başbakanı) olarak verilebilir.

2.2.Sosyal Hayatta Kadın

Sosyal hayatta kadının sergilemesi beklenen tavır tarih boyunca eşitsizlik üzerinedir. Kadın, içinde bulunduğu sosyal çevrenin beklentisi üzerine tavır geliştirirken, her toplumun kadın üzerindeki beklentisi de farklıdır.

³¹⁰ Murat Öztürk, "Siyasi Evliliklere Sistemik Bir Örnek: Asya Hun Devleti ile Çin Han Devleti Arasında Evlilik Antlaşması", **Genel Türk Tarihi Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu 75. Yaş Armağanı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017, s.124.

³¹¹ Şirin Beyânî, **Moğol Dönemi İran'ında Kadın**, (Çev: Mustafa Uyar), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2018, s.69.

³¹² Duygu Alptekin, "Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları Bağlamında Feminizm", **Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, S:XX, Konya 2008, s.30.

İlkçağlarda kadın, mağaralarda korunup doğurganlığı ile kutsallaştırılırken, şehirleşmelerin oluşumuyla tarım faaliyetlerinde yardımcı olan üreten bir birey hâline gelmiştir.

Antik Çağda sosyal hayatta kadın halka açık alanlarda rahatça gezebilirken, eşiyle birlikte toplantılara eğlencelere rahatça katılabilmekteydi.³¹³

Avrupa Orta Çağı'nda kadınların büyük çoğunluğu çiftçilikle geçimlerini sağlar ancak Sanayi Devrimine gelindiğinde kadınlar, fabrikalarda çalışır ve birkaç meslek gurubunda varlık gösterirlerdi.

Asya'da kadın geçimini hayvancılıkla sağlarken, sosyal hayatta erkeklerden bağımsız hareket alanına sahipti. Asya'da eğlencelere katılabilir, misafir ağırlayabilir ve ev dışında açık alanlarda kadınlar rahatça gezebilirdi.

Arap ülkelerinde kadın sosyal alanda bu kadar özgür olamazken, eşi olmadan dışarı çıkamaz ve eşinin yanında söz hakkına sahip olamazdı.

Uzak Doğu'da kadınlar çiftçilik ve üretimde faaliyet gösterirlerken, ataerkil yapı onları da belli sınırlar içerisine hapsedirdi.

Görüldüğü üzere kadınlar bulundukları toplumsal sınıfa göre de sosyal çevrelerinde rol edinmektedirler.

2.3.Kültürel Çevrede Kadın

Kültür, insana ait eylemin, doğal olaylardan ayrılması olarak tanımlanabilir. Bir kültürün görüşleri içerisinde yer alan kadın, eski çağlardan beri cinsiyet hiyerarşisi içinde erkekten sonra gelir.³¹⁴ Kadın-erkek cinsiyet ayrımı biyolojik olarak anne karnında belirlenirken, asıl cinsiyet ayrımı kültürel çevrede *toplumsal cinsiyet* olarak öğrenilir. Bu kadın erkek rolleri genel olarak kabul edilmiş olsa da zaman içinde değişiklik gösterebileceği de bilinir.³¹⁵ Değişimi gerek gören kadın, kabul edilen davranışlara zamanla boyun eğmesinin zorunlu olmadığına inanır ve bu inançla değişimin öncüsü olur.

³¹³ Ö. S. Erişgin, "Roma Toplumunda Kadının... s.7.

³¹⁴ Naile Çevik, "Sanat Felsefesinde Kültürel Bir Metafor Olarak Kadın İmgesinin Çağdaş Seramik Sanatına Yansımaları", *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, C.VI, S.XIII, s.334.

³¹⁵ İlker Özdemir, "Toplumsal Cinsiyet ve Kültürlerarası İletişim", *Türkiye'de ve Dünya'da Kadın Araştırmaları*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2015, s.283.

Siyaset, bilim, felsefe, hukuk gibi alanların aksine kültürel çevre daha kadınsal karakterde kendini gösterir. Edebiyat ve sahne sanatlarında zarafetin aranan bir nitelik olması kadını ön plana çıkarır. Ancak yine de kadınların kültürel çevre de varlık göstermeleri için mücadele etmelerine neden olur.

Kadınların sanatta ilk varlık gösterişleri, kadın olarak değil de kadın imgesi olarak yer alır. Tarihi süreçte buna ilk örnek olarak *Ana Tanrıça*'yı gösterebiliriz. Oluşturulan heykellerde kadın imgesi sonsuza dek yaşatılmak istenmektedir. Resim sanatında ise ünlü tabloların çoğunda var olan kadın unsurunu görmezden gelemeyiz. Avrupa'da uzun yıllar zarifliğiyle model olarak tuvalde yerini alan kadın, aynı zarafetle tuvale renk katabileceğini göstermektedir.

Erkekler şiirlerinde kadın öznesiyle aşkı ve güzelliklerini tarif ederken tek ilham kaynağı kadınlardır.³¹⁶ Edebiyat alanında başarılarına rağmen uzun süre kabul görmeyen kadınlar, erkek isimleriyle yayın yapmaya zorlanmıştır. Emily Bronte ve George Eliot gibi şair ve edebiyatçılar, okunmak için kimliklerini gizli tutmak zorunda kalan kadınlara örnektir.³¹⁷

Görülüyorki kadınlar, tüm engellemeler ve kısıtlamalara rağmen modern dünyada, fiziksel güzelliğinin yanı sıra olaylara sanatsal bakışıyla kültürel mecrada en iyi yerlere gelebileceklerini ispatlamışlardır.

2.4.Ailede Kadın

Bir toplumun sosyal yapısını anlamak için önce toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi anlamak gerekir. Bilindiği üzere aile devletin küçük bir modelidir. Bu manada küçük bir aileyi incelemek, meydana getirdiği topluluğu anlamamıza yardımcı olur.

Aile, neslin devamlılığını sağlayan bireylerin sosyalleştiği kurumdur. Beslenme, bakım, eğitim, kültürel değerleri kazanma gibi temel ihtiyaçların karşılandığı toplumun en küçük çekirdeğidir. Aile gelecekte kurulacak olan ailenin ve bireye üsteleneceği rollerin öğretildiği yerdir. Birey ailesinde öğrendiği toplumsal davranışları sosyal hayatında uyguladığında, toplumun kabul ettiği rolleri gün

³¹⁶ Leyla Şimşek, "Tarih, Toplum, Siyaset, ... Ve Kadın Olmak" <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/172506> , Erişim Tarihi:05.03.2020, s.14.

³¹⁷ L. Şimşek, "Tarih, Toplum, Siyaset... s.13.

yüzüne çıkarır.³¹⁸ Her coğrafyada edinilen toplumsal rollerdeki farklılık, aile yaşantısını da kendisini açıkça gösterirken kadının konumu değişken kılar.

İlkçağlarda kadının aile yaşamında aktif rol oynadığı dönem Cilalı Taş Devri'dir. Bu dönemden önce erkek avcılık ve toplayıcılık ile mağarada yaşayan ailesinin ihtiyaçlarını karşılar, verdiği zorlu mücadele de hayatta kalamadığında bu görevi kadınlar üstlenmek zorunda kalır. Kadınlar ise güç gerektiren avcılığı yapamadığında tarım faaliyetleri ile ilgilenerek ailesinin ihtiyaçlarını giderir.³¹⁹ Üretici konumunu gelen kadının konumu bu dönemde ailede ve toplum düzeyinde, erkeğe kıyasla daha üst seviyelere gelir.

Orta Çağ'da ailede kadın, toplumlara göre farklı konumlarda yer alırdı. Türklerde babadan sonra ailenin reisi anne olurken, evi geçindiren, çocukları büyüten ve ihtiyaçlarını karşılayan olur. Türklerde genellikle tek eşlilik görülür.³²⁰

Arap toplumunda kadına soyun devamlılığı için evlenilen ve hiçbir sosyal hakka sahip olmayan birey gözüyle bakılır.³²¹ Araplarda kadının ailede hiçbir hakka sahip olmayışı ve erkeğin soyunu devam ettirmek istemesi çok eşliliği de beraberinde getirir. Ancak İslamiyet'ten sonra ataerkil aile yapısı bozulmasa da kadın hakları üzerinde iyileştirmeler görülür ve ailede değer verilen konuma gelir.³²²

Batı'da Roma aile kurumu ataerkil yapıda olup tek eşlilik esas alınır. Ailede kadın çocuk yetiştirmekle sorumluyken, çocuklarını aileye ve devlete karşı bağlı yetiştirir.³²³ Toplumsal cinsiyet rolüne göre ağırlıkta erkek ailenin geçimini sağlar, kadın aile yaşamının devamlılığını sağlar.

Kadının aile içindeki rolü küreselleşme ve kentleşme gibi güçler ile büyük ölçüde değişmektedir. Bu da ev ve eş yerlerinde rol çatışmasına yol açar.³²⁴ Batı'daki en belirleyici değişim, kapitalizmin gelişmesiyle olurken, sanayiye dayalı ekonomi kadının aile yaşantısını da büyük ölçüde etkiler.

³¹⁸ Fulya Akgül Gök, **Evli Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlgili Algılarının Aile İşlevlerine Yansıması**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı "Yüksek Lisans Tezi", Ankara 2013, s.15.

³¹⁹ M. Zeki Duman, "Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi Ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C.I, S.IV, 2012, s.26.

³²⁰ İ. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü...** s.220.

³²¹ Özlem Türkoğlu, "Ana Akım Medyada Annelik Miti", **Kadın Araştırmaları Dergisi**, S.XII, 2013/2, s.41.

³²² Mehmet Akif Aydın, "Aile", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul 1989, s.197.

³²³ Ö. S. Erişgin, "Roma Toplumunda Kadının..." s.8.

³²⁴ Gülay Güner, Özgür Bener, "Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılamaları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.III, S.XV, 2011, s.159.

2.5. Dünyada Kadın

Toplumun uygarlık seviyesinin yüksek olması insana verilen değerden anlaşılırken, kadının toplumdaki yeri de erkek ile eşit derecede önemlidir. Kadının bir toplumdaki değeri, toplumun insana bakışını gözler önüne serer. Dinî, siyasi, kültür ve sosyo-ekonomik faktörler her toplumda farklılık gösterdiği gibi kadına bakışta da toplumdan topluma farklılıklar gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra erkek ve kadınların davranışlarının nesilden nesile aktarılması *cinsiyet kültürünü* oluşturur.³²⁵

Kadının toplumsal hayatta bir birey olarak öne çıkması ancak 20. yüzyılda mümkün olur. Kadınların statüsünü yükseltmek üzere sürdürülen mücadeleler, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey çatısı altında 1946 yılında oluşturulan Kadının Statüsü Komisyonu'nun öncülüğünde farklı bir önem ve resmiyet kazanmıştır. Kadının Statüsü Komisyonu, Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında ülkelerin onayına sunulan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kaleme alınmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler tarafından 1975 yılında, Mexico City'de Birinci Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiş, bunu takiben Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1975-1985 yılları arasındaki dönem Kadın On Yılı olarak ilan edilmiştir.³²⁶ Konferans sonunda 127 ülke eşitlikçi politikayı kabul etmiş ve İkinci Dünya Kadın Konferansı Danimarka, Üçüncü Dünya Kadın Konferansı Kenya, Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Pekin'de yapılmıştır. Konferanslar sonucunda kadın-erkek eşitliği, ekonomik hayatta kadın ve siyasi alandaki kadının rolü üzerine ilerlemeler kaydedilmeye başlamıştır.

2.5.1. Avrupa'da Kadın

Avrupa'da sosyal sınıfların varlığıyla halk sırasıyla asiller, rahipler, burjuvalar, köylüler ve selfler olarak ayrıldığı bilinmektedir.³²⁷ Dolayısıyla toplumda

³²⁵ Ersan Ersoy, "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.XIX, S.II, Elâzığ 2009, s.214.

³²⁶ Mehtap Nur Bitmez, "İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Türkiye'de Kadına Yönelik Sosyal Politikalar", **Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, S.IV, 2019, s.62.

³²⁷ Cahit Aydemir, Sema Yılmaz Genç, "Orta Çağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, S.XXXVI, C.X, 2011, s.229.

en üst tabaka olan asillerden birinin karısı olmakla en alt tabakası selflerden birinin karısı olmak arasında keskin farkların bulunduğu da açıktır. Güçlünün güçsüzü ezdiği bu dönemde kadınlar kendi aralarında eşlerinin bulunduğu sosyal tabaka dolayısıyla yarış halindedirler. Üst tabakada yer alan kadınlar kamusal alanda faaliyet göstermek adına bazı cemiyetler kurarak söz sahibi olma gayreti gösterirken, diğer sınıflara mensup kadınların erkek karşısında hiçbir hakka sahip olmaz.

Orta Çağ Avrupa'sında kadın en zor dönemini yaşarken, hiyerarşinin en üst tabakasında kraliçe rolüyle en alt tabakasında ise cadı suçlamasıyla yüzleşir. Orta Çağ'da hüküm süren Bizans İmparatorluğu döneminde (330-1453), idarede kadın aktif rol oynarken, erkekler arasında olan iktidar yarışları, bu dönemde kadınlar arasında da hâkim olur.³²⁸ 6. Yüzyıla kadar izin verilen boşanmaya, Katolik kilisesinin evlilik kurumuna bakışı dolayısıyla izin verilmemeye başlanır. Katolik kilisesi çocuk olmaması, ihanet, zina ve akıl yitirmek gibi sebepler ile boşanmaya izin verir.

Orta Çağ Avrupa'sında kadınlar, cadılık faaliyetlerinden büyü, sihir ve olağanüstü güçlere sahip olmakla yargılanır (1450-1750). Cadılık şeytanla bağdaştırıldığında, kadın kötülüğün simgesi olarak görülür. Büyü yapan kadın toplum düzenini ve refahı bozarak tanrıya karşı geldiği düşüncesi doğurduğundan cadı avıyla saptanarak işkencelerle öldürülürdü.³²⁹

Yeni Çağ'da başlayan Rönesans ve Reform dönemi olan 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı ile kilisenin yaptırımlarını sorgulayan filozoflar ağır cezaların uygulanmasına son veren adımı atarlar. Bu dönemin filozofları kadının toplumdaki yerini ve evlilikteki hakları üzerine savunumlar yaparlar.

Avrupa'da insan hakları, demokrasi, milliyetçilik, işçi hakları, liberalizm, adalet ve eşitlik gibi kavramların ortaya çıktığı Fransız Devrimi'ne (1787-1799) gelindiğinde kadınlar hâlâ özgürlük, düşünce ifadesi ve mal edinme haklarından yoksun olur. Devrim için verilen mücadelede kadınlar ve erkekler omuz omuza çalışırken, devrim sonucunda elde edilen haklardan kadınlar payını alamaz.³³⁰ Kadınların eşit haklara sahip olmasını düşünen kimi aydınlar olsa dahi azınlıkta olmaları bir kazanım elde etmelerine engel vaziyettedir.

³²⁸ Işın Demirkent, "Bizans", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1992, s.230.

³²⁹ Y. Aksan, "1450-1750 Yılları Arasında..." s.359.

³³⁰ Diren Çakmak, "Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik Yurttaş", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, S.VII, C.II, 2007, s.741.

17. ve 18. Yüzyıllarda Avrupa’da ivme kazanan değişim ile Parlamenter Sistem³³¹ kurulur. Bakanlar kurulunun oluşması ve krala ulaşmak konusundaki yeniliklere rağmen kadının konumunda bir değişim söz konusu olmaz.

Kadınların geçimlerini sağlamak adına meslek arayışlarında, İngiltere’de tıp alanı tamamen erkeklerin elindeyken, ebelik sadece yoksul kadınların yapabileceği bir iş olarak görülür. Kadınlar el tezgâhlarında üretime katkıda bulunurken, 18. Yüzyılda makinelerin üretime geçmesiyle kadınların çalışma hayatı son bulur. Sanayileşme ile Avrupa, ham madde arayışındayken, fakir ülkelere sömürge faaliyetleri yürütüp zenginleşse de kadına bakış hiç değişmez.

Avrupa’da hak sahibi olamayan çoğu kadın Amerika’daki koloni yöneticilerinin kadınlara verdikleri haklar için göç ederler. Amerika’da kadınlar gazete çıkarabiliyor, okullarda çalışabiliyor, hekimlik ve çiftçilik yapabiliyorlardı.

Kadının Avrupa’daki hak mücadelesi sonucunda 19. yüzyılda erkeklerle eşit haklara sahip olarak sosyal ve ekonomik hayatta etkin bir birey haline gelir.

2.5.2. Türkistan (Orta Asya)’da Kadın

Türkistan coğrafyasındaki kadın, aynı çağlarda diğer coğrafyalardaki kadınla kıyaslandığında, kadına verilen değerin daha fazla olduğu görülür. Avrupa’da kadın cadı denilerek yakılırken, Afrika kıtasında kız çocukları utanç olarak görülüp gömülürken, Orta Asya’da kadın, batının aksine çok daha iyi durumdaydı.³³²

Türklerin cinsiyet ayrımı yapmadıklarını, efsane ve destanlardaki ibarelerden anlamak mümkündür. Çetin bozkır ikliminde yaşamını sürdüren kadın, hayvancılık, dokumacılık, çocuk eğitimi ve savaş sanatlarındaki ustalığıyla bilinir.³³³ Atlı ve yarı göçebe yaşam Türk toplumunu, her anlamda güçlü kıldığı gibi askerî eğitim

³³¹İngiltere’de Kral Yurtsuz John ve Baronlar arasında imzalanan Magna Carta ile kralın yetkileri ilk kez sınırlandırılır. Soylu, din adamları ve mülk sahiplerinin danışma amacıyla toplanmasıyla meclis 13. yy’da kurumsallaşır. Daha sonra parlamento yasama hakkını da ele geçirir. 18. yy’da ise bakanlar kabine denilen bir yerde toplanmaya başlar. Bakanlar kurulundan bir kişinin kral ile görüşmesi sağlanarak başbakan ortaya çıkar. Parlamenter sistemin genel özelliği bakanların yasama organına bağlı siyasi sorumlulukların olmasıdır. Bkz. Burak Özmen, M. Akif Özer, “Parlamenter Ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi”, **Strategic Public Management Journal**, C.III, 2017, s.22.

³³²İbrahim Telliöğlü, “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.LV, Erzurum 2016, s.212

³³³ Engin Eroğlu, “Sosyo-Ekonomik Açıdan Türklerde Kadının Konumu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.XLIV, C.IX, Haziran 2016, s.444.

açısından da daha hassas ve bilgili olmalarını sağlar. Saldırılarına maruz kalınması ve hâkimiyet mücadelesi bağlamında, askeri eğitim cinsiyet ayrımı yapmaksızın çocuk yaşta verilir.³³⁴ Savaş zamanı esir düşmesi büyük bir zillet sayılan kadın, savaşçı olarak yetişir yay ve ok kullanır, ata biner, kılıç ve hançer kullanımında ustalaşır. Türkistan topraklarına hâkim olan Türkler, kadına hürriyet ve eşitlik anlayışıyla bakmaktadır. Ataerkil yapıya sahip olan Türk toplumu, kadına da çeşitli haklar tanımakla erkek baskısı üzerine kurulu bir aile yapısını öngörmez. Bu konuda yapılan çalışmalardan edindiğimiz bilgiler neticesinde Türk kadınının evleneceği erkeği kendisinin seçtiği, babasının evinden ayrılırken de mirasını alarak çıktığını söyleyebiliriz. Kadınların ailesiden aldığı miras, İslamın kabulünden sonra “mehir” olarak anılır ve bu, bir miktar para veya para karşılığı taşıyan değerli eşyalar aracılığıyla uygulanır.³³⁵ Tek eşliliği kabul eden Türk aile yapısında, evlendikten sonra tüm mal varlığı da eşler için ortak sayılır. Eşlerden birinin ölmesi halinde mal varlığı diğerine geçer. Türklerde çok eşliliğin sadece yönetici sınıfa özel bir durum olduğu, bu durumda kadınlardan sadece birinin baş kadın olurken, diğer eşlerin baş kadına hürmet ve itaat ettiklerinin görüldüğü söylemek mümkün.³³⁶ Türklerde bu tür çok eşliliğin toplumda yok denecek kadar az olduğu bilinir.

Türkistan’da kadınlar, aile içerisinde eşleri kadar söz sahibi ve aynı haklara sahip olurken sosyal hayatın her bölümünde erkeklerle birlikte yer almaktadır. İslamiyet öncesi Türkistan’da toplum arasında sınıflandırma yapılmayıp hükümdarın karar yetkisi bile kurultayın kararınca sınırlı olabilmektedir. Türk devletlerinde bilindiği üzere Kağan/Hakan ile eşi devleti birlikte yönetir, fermanlarda “Hakan ile Hatun buyurur ki...”³³⁷ diye başlayan hükümler yer alır.³³⁸

İbn Battuta Seyahatnamesi’nde, Hakan’ın yanında oturan Hatun’u devlet adamlarının selamladığını, Hatun’un ziyaretçi kabulüne dair gözlemlerini net bir şekilde yazmıştır.³³⁹ Hatun, toplantılarda Hakan’ın solunda oturur ve Hakan, Hatun olmadan elçi kabul etmez. Hakan’ın savaşta ölmesi halinde Hatun devlet yönetimine

³³⁴ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s.270.

³³⁵ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, “İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkında Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XVII, S.IV, 2013, s.227.

³³⁶ Okan Açıl, “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.III, s.66.

³³⁷ Hükümdar eşleri Hatun olarak adlandırılır.

³³⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, **Tarihi, Coğrafyası ve Şahsiyetleri ile Gülçin Çandarlıoğlu’nun Türkistan’ı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, s.58.

³³⁹ Mümin Çevik, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s.250.

devam eder, savaş meydanında orduya komutanlık yapabilecek askerî gücü de elinde bulundurur. Türk devletlerinde Hatun, gelecekte Hakan'ın annesi olması dolayısıyla çok değerli olmakla birlikte Hakan'ın annesi olacak Hatun'un, anne ve baba tarafından Türk olmasına önem verilir.³⁴⁰

Türkistan'da kadını koruyan kanunların varlığından söz etmek mümkündür. Örneğin, kadın boşanma hakkına sahip, erkek ile aynı konumdadır ve erkeğin yaptığı tüm işleri yapabilir konumdadır. Hatta aile hayatında kadının üzerinde koca baskısının olmadığı ve karı ve kocanın birbirlerine saygı duyduğunu da eklemek gerekir. Bunun yanı sıra Kadın kurultayda kendisini savunabilir ve Hakan ile direk görüşme hakkına sahiptir.

Kısacası Türkistan coğrafyasında kadın, erkeklerle neredeyse eş değerde olup hiçbir zaman arka plana atılmaz. Kadın anneliğiyle kutsal, komutanlığıyla önder, idareciliğiyle kimi zaman da hükümdar olabilir.

2.5.3. Hindistan'da Kadın

Dünyanın en kalabalık ülkelerinden olan Hindistan'ın, kadına erkeğe kıyasla daha az eşitlikçi davrandığını hâlâ sürdürmekte oldukları geleneklerden anlamak mümkün. Hinduizm, Budizm, İslam ve Hristiyanlık gibi çeşitli dinlere ev sahipliği yapan Hindistan'ın kadına bakışı da bu dört dinin etkisi altındadır.

Hindistan nüfusunun büyük çoğunluğunun Hinduizm'e bağlılığına bakıldığında, Hinduizm'in barındırdığı tanrıların eşleri tanrıçalar, iyi huylular ve kötü huylular olarak ayrılır. Ancak ana tanrıları erkektir ve dinî törenleri yönetenler de her zaman erkeklerdir. Budizm'e göre kadının konumuna bakıldığında, Buda öğretileriyle aydınlanan rahipler cemaatine kadınların girmesi uzun bir süre yasaklanmış, Buda'nın halasının ve karısının ısrarlarıyla, kadınlar cemaate girmeye başlamıştır. Ancak erkek keşişlere kadın keşişlerin ders vermesi kesinlikle yasak olduğundan kadın ve erkek eşitliğinden bahsedilemez. Cenaze törenlerinde bile bulunamayan kadınların Budizm'e göre konumu ikinci plandadır. Hint toplumunda kadının konumu kültür ve dinlere göre şekillenmiştir.

³⁴⁰ Gülçin Çandarlıoğlu, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s.127.

Günümüz Hindistan toplumunda iş hayatında aktif rol oynayan kadınlar, sosyal çevrelerinde her zaman erkek üstünlüğüyle karşı karşıya kalır. Hint toplumunda başta kadına verilen değer fazlayken, dinler arası etkileşimle kadın ikinci plana atılara kadın, çocuklarına bakan ve eşine karşı görevlerini yerine getiren bir birey haline gelir.

Hint geleneğinde zayıf görülen kadın *Manu Kanunu* gereğince, çocukluğunda babasına, evlendiğinde kocasına, kocasının ölümünde çocuklarına ya da kocasının akrabalarına bağlı bir hayat sürer.³⁴¹ Hindu dini *sati* geleneğiyle kadına günahlarından arınma ve eşile birlikte cennette huzur içinde yaşam sürme garantisi verirken, tekrar hayata döndüğünde erkek olarak yaratılmayı da vadeder. Bazen de kendisinden yaşça büyük erkeklerle evlenen kızlar, genç yaşta yine *sati* geleneği ile yüzleşir.³⁴² Toplumsal baskının kadına başka çare bırakmadığı ve kadınların ölen eşile birlikte diri diri yanmayı kabul ettikleri görülür. Bu gelenekle ilk kez Türk hükümdarlarından Ekber Şah mücadele ederken, kesin olarak 1829'da çıkarılan bir kanunla yasaklanır.³⁴³

Hint toplumunda bilhassa kırsal kesimde evliliğe ve boşanmaya aile karar verirken, eşler birbirlerini evlendikleri gece görebilmektedir. Boşanan bir kadın toplumdan dışlanırken, kadın ölürse erkek evlenebildiği gibi kadın aynı hakka sahip olamaz. Evlilik masrafları kızın ailesi tarafından karşılanır ve damada düğün hediyesi verilir. Kız ailesinin bu maddi yükümlülüğü yüzünden çoğu zaman kız bebek sahibi olmak istenmezken, kız bebek bekleyenlerin de kürtaja başvurduğu rivayet edilir. Günümüzde Hindistan'da hâlâ mevcut olan kast sistemine göre kastlar arası evlilik ve farklı dinden biriyle yapılan evlilik kabul edilemezken, aksi halde yapılan evlilikler ölümle sonuçlanabilmektedir.

Günümüzün siyasi arenasında Hindistan bir ilke imza atmış ve adeta ezilen kadınların sesi olarak en büyük örneği ülkenin ilk ve tek kadın Başbakan'ı olarak Indira Gandhi (1966-1984) tarihe geçmiştir. Indira Gandhi, ataerkil yapıdaki Hint toplumunda kadın hakları için çabalamış ve kadın hareketlerinde rol model

³⁴¹ E. Ersöz, "Manu Kanunnamesi'ne Göre... s.xx.

³⁴² H. H. Şahin, "Hindistan'da Dul Olmak, Sati Uğruna...s.63.

³⁴³ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.III, Ankara 1950, s.292.

olmuştur.³⁴⁴ Buna rağmen hâlâ siyasi hayatta varlık göstermek için kadınların çok fazla çabaladığı ve yine erkek egemenliğinin varlığı göze çarpmaktadır.

3. Bâbürlülerde Kadın

Bâbürlü Devletinden önce tabiki Delhi Türk Sultanlığı'nın Hindistan hâkimiyeti döneminde kadının konumunu hatırlamak gerekmektedir. Bu dönemde kadın-erkek eşitliğinin varlığının güçlü örnekleriyle kendini gösterdiği görülmektedir. Delhi Türk Sultanlığı deyince aklımıza ilk gelen isim kuşkusuz Raziye Sultan olacaktır.³⁴⁵ Raziye Sultan sadece Delhi için değil Türk tarihi için de oldukça önemlidir. Hindistan tarihinin ilk ve tek kadın hükümdarı olan Raziye Sultan'ın kısa süren yönetim süreci bize, kadının siyasi, askerî ve daha birçok açıdan hangi konumda olduğunu açıkça göstermektedir. Hindistan gibi kozmopolit bir coğrafyada sadece bir hükümdar olarak değil bir kadın olarak ayakta kalabilmenin, kadınlara duyulan güvenin ve kadının gücünün bir timsali olmuştur.

Delhi Türk Sultanlığı'nın son bulmasıyla uzun süren karışıklık ve taht kavgalarının ardından Hindistan kapısı tekrar Türklere açılmış, hâkimiyeti ele geçiren Bâbürlü Devleti döneminde kadim Türk kültürü devam etmiştir. Bu dönem, kadının konumunda hiçbir değişimin olmadığı görülmekte olup birçok alanda ön plana çıktıkları çocuklarında bir o kadar önemli olduğu örneklerle sabittir. Bâbürlü Şah, *Bâbürrnamesi*'nde Hüsrev Şah tarafından zulüm gören kadınlar ve çocuklara yer vererek bu konudaki hassasiyetini *“Yaralı gönüllerin derdinden sakın çünkü gönülün yarası nihayet zuhur eder; elinden geldiği kadar bir gönülü incitme çünkü bir ah bir dünyayı alt üst eder.”*³⁴⁶ şeklinde dile getirir.

Türk devletlerinde kadınlar, siyasi ve askerî meselelerde söz hakkına sahip olmalarının yanı sıra bir adım geride durduğu dönemlerde dahi eş ve oğullarına fikir beyan ederek yol gösterdikleri görülür. Bu bağlamda Bâbürlü Devleti Şahlarının

³⁴⁴ H. Hilal Şahin, “Madunların Kimliksel Varoluşunda Kadın İmgesi: Indira Gandhi Örneği”, **Kadın Çalışmalarında Güncel Konular**, Eğitim Yayınevi, II. Baskı, Kasım 2018, s.170.

³⁴⁵ Sultan İltutmuş'un kızı olan Raziye Sultan (1236-1240), siyasi ve askeri yetenekleri ile babasının dikkatini çeker. Uzun yıllar evlenmeyen Raziye Sultan babasının yardımcılığını üstlenerek tecrübe sahibi olduktan sonra babasının ölümünün ardından tahta oturur. Bkz. H. H. Şahin, “Müslüman Türk Devletinin Tek Kadın Sultanı... s.366.

³⁴⁶ Bu beyit Sâdî Şirâzî tarafından Bostan ve Gülistan adlı eserlerinde geçer. Bkz. Bâbürlü, **Bâbürrnâme...** (2006), s.159.

askerî ve siyasi kararlar alırken, saray içerisinde fikirlerine değer verilen kadınlara danıştıklarına da belgelerde rastlanır.

Fergana doğumlu olan Bâbü Şah, Asya'daki Türk devlet geleneğiyle yetiştiğinden kadınlara siyasi ve askeri konularda güvenmektedir. Bâbü Şah'tan sonra tahta geçen Şahlar Hindistan'da doğmuş olsa da aynı terbiye ve kültürle yetişmeleri hasebiyle kadına verdikleri değerin değişmediği görülür. Bâbü Şah'ın anneannesi İsen Devlet Begüm ve annesi Kutluk Nigar Begüm doğrudan devlet idaresinde bulunmasalar da, Bâbü Şah'ın küçüklüğünde beyler meclisinde ve idari işlerde söz sahibi oludukları bilinir.³⁴⁷ Bâbü Şah, *Bâbüname*'sinde bu konu ile ilgili açıkça, “*Kadınlardan arasında fikir ve tedbir hususunda büyükannem İsen-Devlet Begim gibi bir kadın az bulunurdu. Fevkalade akıllı ve tedbirliydi. İşlerin çoğu ona danışılarak yapılırdı.*” diye bahseder.³⁴⁸ Bâbü Şah'ın ablası Han Zade Begüm ise Bâbü Şah'ın ölümünden sonra yeğenlerine akıl hocalığı yapar. Bâbü Şah, devlet idaresinde bulunsa dahi hanedana mensup kadınlarla yaptığı görüşmelerde büyüklerine karşı saygı ile eğilerek hürmet eder.³⁴⁹

Bâbürlü Devleti'nde kadının konumu en ayrıntılı bir şekilde Gülbeden Begüm *Hümâyûnname*'sinde anlatılır. Bilhassa Hümâyûn Şah'ın dönemi anlatılan eserde, kadın meclisleri, kadın eğelnceleri ve devlet idaresine olan etkileri gibi birçok konuda açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.

Bâbürlü Devletinde kadınlar Şah'lar için fikirlerine güvendikleri danışmanları olurken, kimi zaman kocası ve çocuklarının psikoloğu, kimi zaman idareci, kimi zaman kadın haklarının korunması için yürütülen politikalarda yol gösterici, kimi zaman Şah'ın aşkının sembolü oldukları bilinmektedir.³⁵⁰

³⁴⁷ Yusuf Hikmet Bayur, “Orta ve Yeni Kurunda Orta Asya ve Hindistan Türklerinde Kadınların Mevkii”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, S.I, Ankara 1995, s.45.

³⁴⁸ Bâbü, *Bâbüname*... (2006), s.161.

³⁴⁹ Sultan Hüseyin Mirza'nın medresesinde Begümler ile yaptığı görüşmelerinde, büyüklerine karşı eğilerek küçüklerine eğilmeden görüştüğüne değinir. Bkz. Bâbü, *Bâbüname*... (2006), s.365.

³⁵⁰ Zafer Gölen, “Bâbur Devlet Siyasetinde Kadınların Rolü”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s.653.

4. Önde Gelen Bâbürlü Kadınları

4.1. İsen Devlet Begüm: Bâbü Şah'ın anneannesi ve siyasi meselelerde danışmanıdır. Moğolların Saghariçi tümeninin reisi Mir Şirali Bey Kuçin'nin kızıdır.³⁵¹ Hümâyûnname'de çölde doğduğu (1415) ve Endican'da bahçeli bir evi olduğu yazar.³⁵² Çağatay Moğollarından olan Yunus Han ile Moğol adetlerine göre evlendirilir (1456).³⁵³ İsen Devlet Begüm'ün bu evliliğinden üç kızı ve üç oğlu olur. En büyük kızı Mihri Nigar Begüm, ikinci kızı Kutluk Nigar Hanım ve üçüncü kızı Hüb Nigar Hanım'dır.³⁵⁴ İsen Devlet Begüm'ün en büyük oğlu Şıram, ikincisi Mezid ve üçüncü oğlu Ali Dost'tur.³⁵⁵

İsen Devlet Begüm ile ilgili Hümâyûnname'de dört kez düşmana esir düştüğünden bahsedilir;

1. 1455-56'da Kaşgar'da Mihri Nigar Begüm henüz bebekken esir düşer ancak sağlıklı bir şekilde Yunus Han'a teslim edilir.³⁵⁶
2. 1472-73'te Taşkent'te Yunus Han'ın arpa almaya gittiği zamanda Şeyh Cemal tarafından esir alınan İsen Devlet Begüm, Şeyh Cemal'in beylerinden biriyle zorla evlendirilir. Ancak İsen Devlet Begüm'ün irade ve yüksek azmiyle Şeyh Cemal'i evine geldiği ilk gün öldürtür.³⁵⁷
3. 1497-98'de Endican'da Bâbü Şah'ın ayaklanan adamları tarafından alıkoyulsa da torunu Babür Şah'ın arkasından Hocent'e gönderilir.³⁵⁸
4. 1500-1501'de Semerkand, Şeybani Han tarafından alındığı zaman İsen Devlet Begüm geride kalmış ancak birkaç gün sonra Bâbü Şah'a yetişir.³⁵⁹

İsen Devlet Begüm, Bâbü Şah'ın siyasi meselelerde ilk danıştığı akıl hocalarındandır. Bâbüname'de anneannesi için “*Fevkalade akıllı ve tedbirliydi. İşlerin çoğu ona danışılarak yapılırdı.*” diye söz eder.³⁶⁰ Bâbü Şah Kabil'de

³⁵¹ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.270.

³⁵² Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.272.

³⁵³ Moğol âdetine göre Yunus Han ve İsen Devlet Begüm ak keçe üzerine kaldırılıp han ilan edilir. Bkz. **Babürnâme...** (2006), s.143.

³⁵⁴ **Babürnâme...** (2006), s.144.

³⁵⁵ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.270.

³⁵⁶ M. H. Duğlat, **Tarih-i Reşidi Geride...** s.251.

³⁵⁷ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.271.

³⁵⁸ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.271.

³⁵⁹ **Babürnâme...** (2006), s.244.

³⁶⁰ Bâbü, **Babürnâme...** (2006), s.161.

annesinin ölümünden yas tutarken, İsen Devlet Begüm'ün ölüm haberini alır (1505).³⁶¹

4.2. Kutluk Nigâr Begüm: Yunus Han Çağatay'ın ve İsen Devlet Begüm'ün kızıdır. Ömer Şeyh Mirza'nın karısı ve Bâbü Şah'ın annesidir.³⁶² Bâbü Şah'ın birçok seferine katılmış, siyasi meselelerde danışmanlık yapmıştır. Kutluk Nigâr Begüm sıtma hastalığına tutulduktan 6 gün sonra ölür.³⁶³

4.3. Mâhim Begüm: Bâbü Şah'ın en değer verdiği eşi ve Hümâyûn Şah'ın annesidir. Hümâyûnname'ye göre annesi Bige Begüm, babası Yedigâr Dayı'dır.³⁶⁴ Mâhim Begüm'ün soyu hakkında eserlerden bilgi edinemezken, Ebul Fadl Allamî asil bir Horasan ailesine mensup olduğundan bahseder. Bazı araştırmacılar ise Mâhim Begüm'ün soyunu Duğlat Moğollara dayandırıyor.³⁶⁵ Bâbü Şah'ın siyasi meselelerde danıştığı eşi Mâhim Begüm, Delhi tahtında Şah'ın yanında oturmasına izin verilen tek kadın olduğu bilinir.³⁶⁶ Siyasi zekâsı ve güçlü karakteriyle saygı duyulan Mâhim Begüm, şiddetli karın ağrılarıyla hastalanarak öldüğünde hanedanı büyük yasa boğar (1534). Mâhim Begüm'ün ölümünden etkilenen Gülbeden Begüm'ü Hümâyûn Şah bizzat teselli eder.³⁶⁷

4.4. Bibi Mübareke: Afganlı Yusuf Zeyî aşireti başbuğlarından Melik Süleyman Şah oğlu Melik Şah Mansur'un kızıdır. Bâbü Şah'ın eşlerinden biri olan Bibi Mübareke için kaynaklarda “Ağaç” olarak bahsedilir.³⁶⁸ Bâbü Şah Bibi Mübareke vesilesiyle, Afgan kabilelerle iyi ilişkiler kurmaya başlar.

³⁶¹ Bâbü, *Bâbürnâme...* (2006), s.325.

³⁶² Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.302.

³⁶³ Bâbü, *Bâbürnâme...* (2006), s.325.

³⁶⁴ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.284.

³⁶⁵ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.286.

³⁶⁶ R. Misra, *Women in Mughal...* s.18.

³⁶⁷ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.144.

³⁶⁸ Bâbü, *Bâbürnâme...* (2006), s.113.

4.5. Hanzade Begüm: Ömer Şeyh Mirza ve Kutluk Nigâr Begüm'ün kızıdır. Bâbü Şah'ın beş yaş büyük ablasıdır. Bu nedenle doğum tarihi ancak tahmin edilebiliyor (1478). 1501 Seri Pül Savaşı'nda anlaşma gereği Şaybak Han ile evlendirilir.³⁶⁹ Ancak Bâbü Şah bu evliliği rızası dışında alıkoyulma olarak bahseder.³⁷⁰ Daha sonra Safevi Devleti Hükümdarı Şah İsmail tarafından, kız kardeşi Hanzade Begüm Bâbü Şah'a teslim edilir.³⁷¹ Hümâyûnname'de Hanzade Begüm için üç kez evlendiğinden bahsedilir; ilki Şaybak Han, ikincisi Seyyit Hede isminde biriyle, üçüncüsü Musa Hoca'nın oğlu Mehdi Muhammed Hoca iledir.³⁷² Hanzade Begüm'ün yaşadığı zorluklar 67 yaşında Kabalçakta ölümü ile son bulur (1545).³⁷³

4.6. Gülbeden Begüm: Horasan'da dünyaya gelen Gülbeden Begüm'ün babası Bâbü Şah, annesi Dildâr Begüm'dür (1523).³⁷⁴ İyi eğitim alan Gülbeden Begüm Farsça ve Türkçe nazma hâkim yetenekli bir şairdir. Farsça iki şiiri Mehdi Şirazi'nin Tezkiretül-Havâtin'de yer alır.³⁷⁵ Gülbeden Begüm 16 yaşındayken halası Hanzade Begüm'ün oğlu Pencap Genel Valisi Hızır Hoca Han ile evlenir. Bu evlilikten Gülbeden Begüm'ün bir kızı ve bir oğlu olur.³⁷⁶ Daha önceden Kâbil'de yaşayan Gülbeden Begüm Ekber Şah'ın tahta oturmasıyla birlikte Agra'ya yerleşir (1557).

Hümâyûnname'de Gülbeden Begüm'ün Hızır Hoca Han'ın kızı Selime Sultan Begüm³⁷⁷ ile Ekber Şah'tan izin alarak hac yolculuğuna çıktığından bahsedilir (1574). Gülbeden Begüm hac ziyaretinden döndükten sonra yeğeni Ekber Şah tarafından bizzat görevlendirilerek kaleme aldığı hatıratı Hümâyûnname'de henüz 7 yaşındayken babası ile olan anılarını ve Hümâyûn Şah döneminde şahit olduklarını yazar.³⁷⁸ Hümâyûnname, Gülbeden Begüm tarafından bizzat kaleme alması ve Begüm'lerin saraydaki siyasi, sosyal hayatıyla ilgili doğrudan bilgi vermesi

³⁶⁹ M. H. Duğlat, *Tarih-i Reşidi Geride...* s.367.

³⁷⁰ Bâbü, *Bâbürnâme...* (2006), s.241.

³⁷¹ M. H. Duğlat, *Tarih-i Reşidi Geride...* s.412.

³⁷² Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.277.

³⁷³ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.278.

³⁷⁴ A. S. Bazmee Ansari, "Gülbeden Begüm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C.XIV, s.235.

³⁷⁵ A. S. B. Ansari, "Gülbeden Begüm..." s.235.

³⁷⁶ H. H. Şahin, "Bâbürlü Sultanı Gülbeden..." s.8.

³⁷⁷ Selime Sultan Begüm'ün Hızır Hoca Han'ın kızı olduğu belirtilirken, Gülbeden Begüm'ün kızı olduğuna dair bir ifadeye rastlamadık. Bkz. Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.314.

³⁷⁸ H. H. Şahin, "Bâbürlü Sultanı Gülbeden..." s.10.

dolayısıyla çok önemli bir kaynaktır. Yetenekli bir şair ve yazar olan Gülbeden Begüm 80 yaşında Agra’da vefat etmiştir (1603).³⁷⁹

4.7. Hamide Banu Begüm: Ekber Şah’ın annesi, Hümayûn Şah’ın eşidir. Hümayûnname’de ailesi ile ilgili kesin bilgi verilmemektedir. Ancak soyunun Ahmet Cami Zindefil’e dayandırılmaktadır.³⁸⁰ Doğum tarihi ile ilgili evlendirildiğinde 14 yaşında olmasından dolayı tahmin edilebiliyor (1527).³⁸¹ Gülbeden Begüm Hümayûnname’de “Meryem Mekâni” olarak bahseder.

Hamide Banu Begüm Pat’ta Hümayûn Şah ile evlendirilir (1541). Bir yıl sonra oğlu Ekber Şah Ömerkut’ta dünyaya gelir (1542).³⁸² Haremin en saygı gören kadınlarından olan Hamide Banu Begüm siyasi meselelerde söz sahibi bir kadındı. Ekber Şah ve Cihangir Şah arasındaki anlaşmazlıkta Hamide Banu Begüm arabuluculuk yapar. Hamide Banu Begüm 77 yaşında Agra’da vefat edince eşi Hümayûn Şah’ın yanına defnedilir (1604).³⁸³

4.8. Mahım Enege: Ekber Şah’ın sütannesi olan Mahım Enege zeki ve hırslı bir kadındı. Siyasi meselelerde ve haremde söz sahibi olan Mahım Enege’nin iktidar dönemine çoğu tarihçi tarafından “Kadın Hükümeti Dönemi” olarak adlandırılır (1560-1562).³⁸⁴ Ekber Şah Mahım Enege’ye bu süre zarfında sıkça danışır ancak her zaman son kararı kendisi verir. Mahım Enege tek oğlu Bayram Han’ın ölümünün ardından 40 gün sonra ölür.³⁸⁵ Kadın Hükümeti Dönemi Mahım Enege’nin ölümüyle son bulur (1562).

4.9. Meryem Zamani: Ekber Şah’ın eşi, Cihangir Şah’ın annesidir. Meryem Zamani Amber racası Raca Bihârâ Mal Kaçhulâhi’nin kızıdır (1542).³⁸⁶ Hira Künver

³⁷⁹ H. H. Şahin, “Bâbürlü Sultanı Gülbeden... s.10.

³⁸⁰ Gülbeden, *Hümayûnname*... s.258.

³⁸¹ Gülbeden, *Hümayûnname*... s.263.

³⁸² Gülbeden, *Hümayûnname*... s.172.

³⁸³ Gülbeden, *Hümayûnname*... s.263.

³⁸⁴ H. Hilal Şahin, *Hindistan’da Türk Rönesansı*... s.119.

³⁸⁵ A. Wink, *Akbar*... s.20.

³⁸⁶ E. Konukçu, “Cihangir”... s.538.

ve Jodha Bai olarak anılır. Ekber Şah Muînüddin Çiştî'nin türbesine yaptığı ziyarette Amber racasının gelip saygısını sunmasıyla iyi ilişkiler geliştirilir. Ekber Şah'ın Müslüman ve Hindu eşitliğine verdiği değeri anlayınca Amber racası kızını Şah ile evlendirir (1562).³⁸⁷ Ekber Şah ve Meryem Zamani'nin evliliği Ekbername'de siyasi bir evlilik olarak geçer.³⁸⁸ Meryem Zamani'nin siyasi meselelerde söz sahibi bir kadın olduğu söylenemez. Ancak ömrünü hayır işleri yaparak geçirir ve Lahor'da Meryem Zamani Begüm Camii'yi inşa ettirir. Meryem Zamani'nin ölümünün ardından oğlu Cihangir Şah tarafından Agra'da yapılan türbeye defnedilir (1623).³⁸⁹

4.10. Selime Sultan Begüm: Mirza Nurettin Muhammed Çakanıyani ve Babür Şah'ın kızı Gülruh Begüm'ün kızıdır (1539).³⁹⁰ Selime Sultan Begüm önce Bayram Han ile bir evlilik geçirdikten sonra, Ekber Şah ile evlenir. Farsçası iyi olan Selime Sultan Begüm'ün geniş bir kütüphaneye sahipken edebi yazılar kaleme alır.³⁹¹ Selime Sultan Begüm siyaseten etkin rol oynayan kadınlar arasındadır. Hümayûnname'de Gülbeden Begüm, Selime Sultan Begüm ile yaptığı hac ziyaretinden bahseder. Selime Sultan Begüm hastalanıp öldükten sonra Cihangir Şah'ın emriyle kendi yaptırmış olduğu bahçeye gömülür (1612).³⁹²

4.11. Mihrünnisa Begüm: Kandahar'da doğan Mihrünnisa Begüm (1577), Ekber Şah'ın hizmetinde bulunan Mirza Gıyas Bey'in kızıdır. İran asıllı Şir Afgan Han ile evlendi. Şir Afgan Han Bengal'de görev yaparken, Cihangir Şah'ın sütkardeşi Bengal Valisi Kutbüddin Han'ı öldürünce valinin adamları tarafından öldürülür.³⁹³ Mihrünnisa Begüm ve kızı Ladili Begüm Agra'ya gönderilerek hapsedilir. Daha sonra Mihrünnisa Begüm, Cihangir Şah'ın üvey annesi Sultan Begüm'ün hizmetine verilir.

³⁸⁷ H. Bayur, **Hindistan Tarihi...** C.II, s.78.

³⁸⁸ E. F. Allami, **The Akbarnama...** s.242.

³⁸⁹ Rekha Misra, **Women in Mughal India (1526-1748 AD)**, Munshiram Manoharlal Oriental Publishers, Delhi 1967, s.111.

³⁹⁰ Gülbeden, **Hümayûnname...** s.308.

³⁹¹ R. Misra, **Women İn Mughal...** s.88.

³⁹² Gülbeden, **Hümayûnname...** s.313.

³⁹³ İqtidar Husain Siddiqui, "Nur Cihan", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 2007, C.XXXIII, s.251.

Cihangir Şah, Nevruz kutlamaları için yaptığı harem ziyaretinde Mihrünnisa Begüm'ü görür ve evlenir (1611). Cihangir Şah eşi Mihrünnisa Begüm'e olan aşkıdan Nur Mahal ya da Nur Cihan diye hitap eder. Mihrünnisa Begüm zekâsı ve yetenekleriyle tüm sarayı kendisine hayran bırakırken, yönetim kabiliyetiyle de tebaasına kendisini kanıtlar.³⁹⁴ Nur Cihan Begüm devlet işleriyle bizzat ilgilenerek adına para bastırır, fermanlar yayımlamaya başlar. Cihangir Şah'ın ölümünün ardından (1627), taht kavgalarına yön vermeye çalışan Nur Cihan kardeşi Asaf Han tarafından bertaraf edilerek ölünceye dek gözetim altında tutulur.³⁹⁵

4.12. Ercümend Banu Begüm: Şah Cihan'ın en sevdiği eşi, Evrengzib Şah'ın annesidir. Abdül Hasan Asaf Han'ın kızı olan Ercümend Banu Begüm Agra'da doğdu (1607). Halası Nur Cihan Begüm'ün aracılığıyla Şah Cihan ile evlenir.³⁹⁶ Şah Cihan tarafından çok sevilen Ercümend Banu Begüm'e sarayın sevgili süsü anlamında Mümtaz Mahal denilir. Tıpkı Nur Cihan gibi Mümtaz Mahal'de siyasi meselelerde söz sahibi bir kadın olduğu bilinir.³⁹⁷ Şah Cihan imparatorluk belgelerini hareme Mümtaz Mahal'in incelemesi için gönderir. Ayrıca sarayda imparatorluk mührünü taşıyan sayılı kadınlardan biridir.

Mümtaz Mahal Agra'da 14. çocuğunu doğururken vefat eder. Şah Cihan derin bir sevgi ile bağlı olduğu eşini kaybettiğinde acısından devlet meselelerine olan ilgisi azalır. Evrengzib Şah'ın tahta geçmesiyle gözetim altında tutulan Şah Cihan, Mümtaz Mahal için özel olarak yaptırdığı Tac Mahal'in yapımı ile ilgilenir. Mümtaz Mahal Osmanlı Devleti'nden getirtilen mimarlar tarafından inşa edilen Tac Mahal'e defnedilir (1631).³⁹⁸ Bâbürlü Devleti'nin en görkemli yapısı olan Tac Mahal dünyanın yedi harikasından biridir.

4.13. Cihanârâ Begüm: Şah Cihan ve Mümtaz Mahal'in kızı olan Cihanârâ Begüm Ecmîr'da dünyaya geldi (1614). Sarayda aldığı eğitim ile Farsça, kıraat ve

³⁹⁴ Nevres-i Kadim, *Tarih-i Selim Şah...* s.75.

³⁹⁵ I. H. Siddiqui, "Nur Cihan"... s.252.

³⁹⁶ B. Prasad, *History of Jahangir...* s.191.

³⁹⁷ R. Misra, *Women in Mughal...* s.42.

³⁹⁸ E. Beksaç, "Tac Mahal"... s.337.

tevhid'i öğrenir. Farsça kaleme aldığı Muînüddin Çiştî'nin biyografisi *Münisül Ervâh* ve Molla Şah Bedahşî hakkındaki *Risale-i Sâhibiyye*'yi yazar.³⁹⁹ Hiç evlenmeyen Cihanârâ Begüm annesi Mümtaz Mahal'in ölümünün ardından babasına destek olur. Cihanârâ Begüm siyasi meselelerde danışmanlık yaparken Padişah Begüm olarak anılır.

Enver Konukçu Cihanârâ Begüm'ün geçimi ile ilgili, Evrengzib Şah tarafından maaşa bağlanarak yıllık 1.200.000 rupi aldığını kaydeder.⁴⁰⁰ Zamanının çoğunu eğitim alarak geçiren Cihanârâ Begüm, Agra'da Cami Mescid'e bağlı Medrese de kurmuştur. Vefatının ardından kendi isteği üzerine Nizâmeddin Evliyâ'nın türbesinin bulunduğu avluya kendisi için yaptırdığı rübeye defnedilir (16 Eylül 1681).

4.14. Ruşenârâ Begüm: Şah Cihan ve Mümtaz Mahal'in kızıdır (1617). Evrengzib Şah'ın kız kardeşi olan Ruşenârâ Begüm, "Padişah Begüm" olarak anılır. Zekâsı ve ileri görüşlülüğü ile Evrengzib Şah'a siyasi anlamda destek olmuştur. Günümüzde Hindistan'da varlığını koruyan Ruşenârâ Bahçesi'nin, Ruşenârâ Begüm tarafından yaptırıldığı bilinir.⁴⁰¹ 54 yaşında ölümünün ardından kendisinin yaptırdığı bu bahçeye gömülür (1671).

4.15. Dilras Banu Begüm: Evrengzib Şah'ın ilk eşi olan Dilras Banu Begüm, Şah İsmail'in oğlu Mirza Bediüzzaman Safevi'nin kızıdır (1622). Evrengzib Şah ile evliliği büyük bir kutlama ile Agra'da yapılır (1637).⁴⁰² Dilras Banu Begüm çok zeki bir kadın olduğu bilindiği halde siyasette aktif rol oynayamaz. Ancak harem meselelerinde ilk danışılan kadın olur. Dilras Banu Begüm beşinci çocuğunu doğurduktan bir ay sonra ölür (1657).

³⁹⁹ Enver Konukçu, "Cihanârâ Begüm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1993, s.537.

⁴⁰⁰ E. Konukçu, "Cihanârâ Begüm... s.537.

⁴⁰¹ C. M. Villiers Stuart, *Gardens of The Great Mughal*, Adam And Charles Black Soho Square, London 1913, s.108.

⁴⁰² J. N. Sarkar, *History of Aurangzib...* s.58.

4.16. Evrengabadi Begüm: Evrengzib Şah'ın eşi ve Mihrünnisa Begüm'ün annesi Evrengabadi Begüm, adını doğduğu şehirden alır. Hakkında tarihi kayıtlara rastlayamadık ancak siyasi meselelerden uzak dururken haremden etkili kadınlardan olduğu bilinmektedir. Bicapur'da yayılan salgın yüzünden öldüğünde Evrengabadi Mahal Türbesine defnedilir (1688).⁴⁰³

4.17. Zebunnisa Begüm: Evrengzib Şah ve Dilras Banu Begüm'ün kızı olan Zebunnisa Begüm, Devletabad'da dünyaya geldi (1638).⁴⁰⁴ Eğitimini Fars şair olan Molla Seyid Eşref Mazenderani'den alır. Zebunnisa Begüm felsefe, matematik ve astronomi dersleri ile Farsça, Arapça ve Urduca konusunda iyi bir şekilde yetişir. Büyük bir kütüphaneye sahip olan Zebunnisa Begüm hukuk, edebiyat, tarih ve teoloji alanında geniş arşive sahip bir kadındır.⁴⁰⁵ Babası tarafından çok sevildiğini gönderdiği edebi mektuplarından anlayabiliriz. Ancak siyasi meselelerde ön plana çıkarak babasını kızdırmış ve ömrünün sonuna kadar Salıngarh'ta hapsedilmiştir (1702).⁴⁰⁶

4.18. Lâl Künver: Cihandar Şah'ın eşi olan Lâl Künver ile ilgili bilgi bulamazken, saraya alınan dansçılardan olduğu bilinmektedir. Cihandar Şah tahta çıktığında zevk ve eğlenceye daha fazla zaman ayırır. Lâl Künver, Cihandar Şah'tan sonra yönetimde sözü geçen isim haline gelir. Ancak Lâl Künver'in devlet hazinesinden savurgan bir şekilde harcamalar yapması hanedanı zora sokar.⁴⁰⁷ Cihandar Şah'tan sonra tahta oturan Ferruh Siyer ile Lâl Künver'in yönetimi son bulur.

⁴⁰³ J. N. Sarkar, **History of Aurangzib...** s.63.

⁴⁰⁴ J. N. Sarkar, **History Of Aurangzib...** s.69.

⁴⁰⁵ Berna Karagözoğlu, "Padişah Babanın Şair Kızı: Zebunnisa", **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.IX, Nisan 2016, s.219.

⁴⁰⁶ R. Misra, **Women in Mughal...** s.51.

⁴⁰⁷ Enver Konukçu, "Cihandar Şah", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1993, C.VII, s.537.

5. Kadınların Siyasetteki Yeri

İslamiyet'ten önce Türklerde Hakan'a birçok konuda eşlik eden Hatun'un eşiyle eşit haklara sahip olduğu bilinmektedir.⁴⁰⁸ Gerektiğinde idari ve askerî kararlar alabilen Türk kadınına, büyük hürmet gösterilirken devlet idaresinde kimi zaman Hakan'a denk görevler üstlenir. Hatun, savaşlarda ve toy meclisinde Hakan'ın yanında bulunur, Hakan'ın yokluğunda elçi kabul eder. Hatun'un, bu denli üstün haklara sahip olmasının -diğer devletlerde görülmeyen bir durum olmasından dolayı- çoğu kez gelen elçiler tarafından şaşkınlıkla karşılandığı görülmüştür.⁴⁰⁹ Seyyahların bu şaşkınlıkları, İslamiyet'ten sonra da Türk devletlerine yaptıkları seyahatlerinde devam etmiştir.

12 yaşında tahta çıkan Bâbü Şah'a anneannesi İsen Devlet Begüm'ün akıl hocalığı yaptığı, bilge ve ileri görüşlülüğüyle O'nu siyasi anlamda düştüğü zor durumlardan kurtarttığını hatırlayalım. Bunun yanı sıra sadece İsen Devlet Begüm değil, Bâbü Şah'ın eşi Mâhım Begüm de siyasi sorunlarda çözüm üretir. Bâbü Şah'ın saltanatı boyunca önemli bir yere sahip olan eşi Mâhım Begüm, Delhi tahtında Şah'ın yanında oturmasına izin verilen tek kadın olarak bilinir. Bâbü Şah'ın ölümünden sonra bile Mâhım Begüm yönetimi etkili bir şekilde yönlendirir.⁴¹⁰ Mâhım Begüm'ün yanı sıra devlet idaresinde aktif rol oynayan Afgan asıllı eşi Bibi Mübareke vesilesiyle Bâbü Şah, Afgan kabilelerle iyi ilişkiler kurmaya başlar.

Bâbü Şah hanedan mensubu tecrübeli kadınların fikirlerini almaktan çok hoşlanır ve hergün teyzelerinin yanına giderek, onlarla vakit geçirmeyi kendine adet edinir. Gülbeden bu konuda *“Hergün, eskisinden daha fazla gönüllerini hoş tutmak için halalarına (teyzelerine) riayet ediyorlardı, ta ki keder tozu gönüllerini kaplamasın.”* diye bahseder.⁴¹¹ Hanedanın yaşlı kadınlarına saygıyı ve kıymet vermeyi Bâbü Şah'tan sonra torunları da sürdürür.

Bâbü Şah'tan sonra tahta geçen oğlu Hümâyûn Şah (1530-1556) kadınların siyasi tecrübeleri eşliğinde büyür. Hümâyûn Şah zamanında haremde önemli bir mevkiye sahip olan ilk kadın Bâbü Şah'ın kız kardeşi Hanzade Begüm'dür. Mâhım Begüm'ün ölümünden sonra (1534) sarayın asıl hanımlığına yükseltilerek *Padişah*

⁴⁰⁸ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü...* s.259.

⁴⁰⁹ Z. Gölen, “Bâbur Devlet Siyasetinde Kadınların...” s.639.

⁴¹⁰ R. Misra, *Women İn Mughal...* s.18.

⁴¹¹ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.120.

Begüm unvanı alır. Hümâyûn Şah'ın Hanzade Begüm'e⁴¹² büyük saygısı gösterirken, çözülemeyen konularda daima ona danışır. Hümâyûn Şah kardeşleriyle anlaşmazlığa düştüğü dönemlerde Hanzade Begüm'den yardım ister ancak o adilane bir davranış sergiler. Hanzade Begüm ömrünün son 12 yılında siyasi meselelere ilgi göstererek Hümâyûn Şah'ın danışmanlığını yapar.

Hümâyûn Şah'tan sonra tahta oturan oğlu Ekber Şah döneminin (1556-1605) en önemli kadınlarından biri sütannesi Mâhım Enege (ataka)'dır. 20 yaşında tahta oturan Ekber Şah, Bayram Han'ın yönetimdeki etkisinden kurtulmak için ilk sütannesinin yanına gelip desteğini alır. Mâhım Enege'nin desteğiyle devlet Bayram Han'ın siyasetteki etkisinden kurtulur. Mâhım Enege'nin iktidar dönemi (1560-1562) bazı tarihçiler tarafından *kadın devleti veya hükümeti* olarak adlandırır. Bu dönemde başta Mâhım Enege olmak üzere tüm aile mensupları yönetimde söz sahibiyken, Ekber Şah idarede ikinci planda kalmaktadır.⁴¹³ Mâhım Enege'nin ölümüyle *kadın hükümeti* devri kapanır.

Harem mensubu kadınların aldıkları siyasi kararlarındaki başarının yanı sıra siyasi başarısızlıkları da görülür. Ekber Şah'ın üvey annesi Mah Çiçek Begüm'ün oğlu Mirza Abdül Hâkim, Hümâyûn Şah zamanında Kâbil Valisi olarak görev yapmaktadır. Mah Çiçek Begüm ve Abdül Hâkim Mirza'nın yönetimi zamanında şehirde kargaşa çıkar (1560).⁴¹⁴ Kargaşa ancak merkez ordusundan desteğiyle son bulur.

Kadınlar iki devlet arası ilişkilerin tahsisinde önemli rol üstlenirken, devletin iç işlerinde de belirgin müdahalelerde bulunur. Ekber Şah'ın oğlu Cihangir Selim Şah isyan ettiğinde, annesi Hamide Banu Begüm ve halası Gülbeden Begüm baba ile oğulu barıştırmak için Ekber Şah ile görüşür. Ekber Şah'ın eşlerinden Selime Sultan Begüm, Cihangir Selim Şah'ı babasının huzuruna çıkartarak af diletirir.⁴¹⁵ Ekber Şah oğlunu affeder.

⁴¹² Gülbeden Begüm Hanzade Begüm için Hümâyûnname'de “*Akem, Ake Canım*” ya da “*Hala Hazretleri*” olarak bahseder. Bkz. Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.278.

⁴¹³ H.Hilâl Şahin, *Hindistan'da Türk Rönesans'ı Ekber Şah ve Dîn-i İlâhî'si*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, s.119.

⁴¹⁴ Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi...* C.II, s.82.

⁴¹⁵ Ekbername'de bu olay “Her ne kadar Hakan şehzadenin kendinden sonra hilafete geçmesini istemiyor iselerde buyruklar verme tacına layık kıldıkları bir baş üzerine devlet tacını istemeyerek koydular” diye geçer. Bkz. Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi...* C.II, s.157.

Ekber Şah'tan sonra tahta çıkan Cihangir Şah saltanatının (1605-1627) ilk yıllarında aldığı karara karşılık üvey annesi Selime Sultan Begüm isyanıyla yüzleşir. Cihangir Şah'ın oğlu Hüsrev Şah'ı isyana teşvik eden beylerden Han Azam'ı yargılayıp idam kararı alındığında, Selime Sultan Begüm bu kararı haremde isyan ederek karşılar. Cihangir Şah, üvey annesinin bu tutumuna karşılık harem dairesine gitmeyi reddetse de haremdeki kadınların ısrarı üzerine Hüsrev Şah'ı affeder.⁴¹⁶

Cihangir Şah döneminin öne çıkan kadını, İran asıllı Gıyas Bey'in kızı olan eşi Mihrünnisa Begüm'dür. Cihangir Şah, Mihrünnisa Begüm ile Selime Sultan Begüm'ün sarayında tanışır ve evlenir (1611). Cihangir Şah çok sevdiği eşine *Nur Mahal* (sarayın ışığı) ve *Nur Cihan* (acunun ışığı) adını verir. Cihangir Şah karısını kendisiyle denk duruma getirerek O'nun adına para bastırır. Nur Cihan Begüm beyleri huzuruna kabul eder ve fermanlara tuğra basar. Devlet idaresinin günlük işlerinde aktif olan Nur Cihan Begüm, devlet yönetiminde Cihangir Şah'tan daha çok anılan kişi olarak öne çıkar. Cihangir Şah eşi için “*Ben saltanatı Nur Cihan Beyim'e verdim, bir sir şarap ve bir sir etten başka bir şeye ihtiyacım yoktur.*” derken,⁴¹⁷ “*Tamâm-ı devle saltanat ve menâfi'i memleketim anın yed-i istiklâl ve pençe-i tasarrufundadır*” diyerek siyasi güvenini açıkça dile getirir.⁴¹⁸ Siyasi dehası ile Nur Cihan Begüm, Cihangir Şah'ın oğlu Hürrem Şah'ı, kardeşi Asaf Han'ın kızı Ercümend Banu Begüm ile evlendirir. Böylece Cihangir Şah'ın en yetenekli oğlu Hürrem Şah, Nur Cihan Begüm'ün siyasi nüfuzuna girer. Devlet yönetiminde kendini fazlasıyla kanıtlayan Nur Cihan Begüm, Cihangir Şah'ın ölümünden sonra idareciliğine devam etmek için tahta Şehriyar Şah'ın geçmesini istese de başarılı olamaz. Asaf Han'ın desteğiyle Şehzade Şehriyar Şah öldürülüp yerine Hürrem Şah, Şah Cihan unvanıyla tahta oturur.

Şah Cihan'ın hükümdarlık döneminde (1628-1658) idarenin arka planında çok sevdiği eşi Ercümend Banu Begüm bulunurken, Şah Cihan ona *Mümtaz Mahal* (sarayın sevgili süsü) diye hitap eder. Şah Cihan'ın, Mümtaz Mahal'e birçok konuda danıştığı, imparatorluk belgelerini hareme Mümtaz Mahal'in incelemesi için gönderip mührünü bastırdığı kaynaklarda yazamaktadır. Mümtaz Mahal'in, Portekizlilere karşı sert politika izleyerek köle yapılan kadınların kurtarılması için

⁴¹⁶ R. Misra, *Women in Mughal...* s.33.

⁴¹⁷ Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi...* C.II, s.167.

⁴¹⁸ N. Kadim, *Tarih-i Selim Şah IV. Bâbürlü Hükümdarı...* s.75.

çalışması oldukça önemli. Portekizlilere ağır cezalar vermek istese de erken ölümü buna engel olduğunu söylemek gerekir (1631).⁴¹⁹ Cihangir Şah'ın eşi Nur Cihan'a duyduğu güvenin aynısını, Şah Cihan'ın Mümtaz Mahal için duyduğunu ve O'na her anlamda oldukça bağlı olduğu tarihe geçmiştir. Yaşanan taht kavgalarında Şah Cihan bir adım geride dururken, taht mücadelesine yön veren Mümtaz Mahal'dir. Mümtaz Mahal 14. çocuğunu doğururken ölmesi sonucunda, Şah Cihan'ın kederinden idari meselelere yeteri kadar eğilmediği, uzun süren bir yas dönemine girdiği ve bu aşkını kaybetmenin verdiği derin acıyla eşinin mezarı için dillere destan, tarihe bir mühür olan Tac Mahal'i yaptırır.⁴²⁰ Tac Mahal'in yapımında birçok mimarın yanı sıra Osmanlı Devleti'nden mimarlar görev alır. Türk-İslam sentezinin net olarak nakşedildiği Tac Mahal belki de bir kadına verilebilecek değer, duyulacak saygı, güven ve daha birçok iyi hasletin tek temsilcisi olarak günümüzde de ihtişamını korumaktadır.

Mümtaz Mahal'den sonra haremın en önemli kadını, Şah Cihan'ın büyük kızı Cihanârâ Begüm'dür. Cihanârâ Begüm eğitimini Nasîrüddin Kâşî'nin hanımı Sitti Hanım'dan alır ve Farsça, kıraat ve tevhid'i öğrenir. Babasının en sevdiği kızı olarak haremde büyük saygı görür. Cihanârâ Begüm sadece haremde değil siyasi meselelere yön vermede kilit rol alır. Mahkemelerde sınırsız yetkisi bulunan Cihanârâ Begüm, elçiler ve valiler tarafından siyasi meselelerde ilk danışılan olur. Cihanârâ Begüm kardeşleri olan Dârâ Şükûh Şah ve Evrengzîb Şah arasında çıkan taht kavgasında, arabulucu olmaya çalışsa da çabaları sonuçsuz kalır. Ancak Cihanârâ Begüm mektuplaşmalardan bir sonuç alamaz. Şah Cihan, eşi Mümtaz Mahal'in ölümünün ardından yaşadığı derin üzüntü ile idari gücünü kaybederken oğlu Evrengzîb Şah'ı güçlendirir. Devlet idaresinde güçlenen Evrengzîb Şah, babası Şah Cihan'ı Agra Kalesi'ne hapsedince, Cihanârâ Begüm kendisini babasının hizmetine adar. Hiç evlenmediği bilinen Cihanârâ Begüm'e geçimini sağlabilmesi için abisi Evrengzîb Şah tarafından maaş bağlanır. Elde ettiği ikta gelirleriyle de Agra'da Cami Mescid'i inşa ettirir (1648).⁴²¹ Cihanârâ Begüm'ün Muînüddin Çiştî'nin yaşamını yazdığı Münisü'l-ervah ve Molla Şah Bedahşî'nin hayatını anlatan Sahibiyye adlı iki eseri var.

⁴¹⁹ R. Misra, **Women in Mughal...** s.42.

⁴²⁰ E. Beksaç, "Tac Mahal"... s.337.

⁴²¹ E. Konukçu, "Cihanârâ Begüm..." s.536.

Tahta ele geçiren Evrengzîb Şah (1658-1707)'ın, babası ve dedelerinin aksine kadınları siyasi meselelerden uzak tutmaya çalıştığı görülür. Eşlerinden Dilras Banu Begüm ve Evrengabadi Mahal siyaseten aktif olmak isteseler de harem meselelerinin dışına çıkamazlar. Öte yandan çok zeki bir kadın olarak anılan ve Evrengzîb tarafından çok sevilen kız kardeşi Ruşenârâ Begüm hükümdar tarafından “Padişah Begüm” unvanını alır. Günümüzde Hindistan'da varlığını koruyan Ruşenârâ Bahçesi'nin, Ruşenârâ Begüm tarafından yaptırıldığı bilinir.⁴²²

Öte yandan Ruşenârâ Begüm'ün, Evrengzîb Şah hastalandığında siyasi meselelerde aktif rol oynadığı, kardeşinin hastalığını gizleyerek hükümdarlık mührünü alıp 9 yaşındaki Azam Şah'ı tahta oturtmaya çalıştığı ancak Evrengzîb Şah iyileşince, kız kardeşinin bu davranışına oldukça öfkelenildiği de rivayet edilir.

Evrengzîb Şah'ın kızı Zebunnisa Begüm, küçük kardeşi Muhammed Ekber'in babasına karşı başlattığı isyanda destek olur. Zebunnisa Begüm ve Ekber Şah'ın yazışmaları Evrengzîb Şah'ın eline geçtiğinde kızına çok kızar ve ömrünün sonuna kadar Salingarh'ta hapsedilir.⁴²³ Evrengzîb Şah haremın siyasi meselelere karışmasına izin vermeyip engellemeye çalışsa da kızları ve kardeşlerinin ısrarlarıyla kararlar aldığı görülür.

Evrengzîb Şah'tan sonra devletin siyasi merkezinde, soylu ve idari yeteneğe sahip kültürlü kadınların yerini saray dışından, hırslı ve para kazanımı peşinde hareket eden cariyeler görülür. Çıkarlar doğrultusunda hareketlerden dolayı devlet siyasi krizlere sürüklenirken siyasi bozulmalar artar.

Cihandar Şah döneminde (1661-1713) ise eşi Lâl Künver siyasi meselelerde ön plandır. Lâl Künver'in bizzat Şah gibi askerî geçitler düzenlemesi, çoğu zaman da sarayda eğlencelerle meşgul olması Cihandar Şah'ın siyasetine de kötü bir izlenim bırakır. Lâl Künver siyasi vasfı olmamasına rağmen akrabalarına verdiği imtiyazlarla devletin idarinde olumsuz sonuçlara neden olur.

Muhammed Şah döneminde siyasette aktif olan kızı Rahmatunnisa, Koki Jiu olarak anılır. Ruşen Ahter Şah döneminde (1702-1748) destek gören Koki Jiu, siyasi anlamda çok güvenilen biri olurken, Şah'ın mührünün kendisine emanet edildiği bilinir. Ancak kısa süre sonra Koki Jiu'nun Vezir Nizamül Mülk ile çatışma noktasına gelmesi, O'nun siyasetten uzaklaştırılması sonucunu doğurur ve Ruşen

⁴²² C. M. V. Stuart, *Gardens of The Great Mughal...* s.108.

⁴²³ R. Misra, *Women in Mughal...* s.51.

Ahter Şah'ın bu işle bizzat ilgilenmesi, bir süre sonra Koki Jiu'nun etkisini kaybetmesinin yolunu açar.⁴²⁴

Buraya kadar yazılanlardan genel olarak Bâbürlü Devleti'nde kadının oldukça önemli bir konuma sahip olduğu, gerektiğinde siyasette dahi aktif rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Elbette ki şehzedelerin kadınların himayeleri ve siyasi tecrübeleriyle büyümeleri, hanedan mensubu kadınları daha da önemli kılan etkenlerin başında gelmektedir.

6. Kadınların Sosyal-Kültürel ve Eğitim Faaliyetleri

Sarayın en büyük bölümünü oluşturan harem dairesinde, kadın nüfusu Ekber Şah zamanında beş bin civarındayken, Evrengzîb Şah zamanında daha da artar. Şahların her eşi için ayrı daireler ve hizmetçiler sağlanır ayrıca daire masrafları için ayrı bir bütçe hazırlanır. Bilindiği üzere hanedana mensup kadınların harem daireleri, beyaz mermerden yapılmış olup çeşmeler ve bahçelerin içerdiği görkemli yapılardır ve dairelerin koruma görevini ise kadın gardiyanların yanı sıra hadım edilmiş gardiyanlar yürütmektedir. Hareme giriş çıkışların güvenliği sebebiyle Begümlerin eşleri dahi, haremi ziyaret etmek istediklerinde önce görevlilere haber verilmektedir.⁴²⁵

Bâbürlü kadınların harem eğlenceleri, aldıkları eğitim, sanatsal faaliyetleri, düzenlenen festivaller, avlanmaları, savaşlarda bulunmaları, yaptıkları seyahatler, yaptıkları bağışlar, düzenledikleri düğünler, kendilerine takdim edilen hediyeler ve giyim tarzları kadınların sosyal hayattaki eğilimleri hakkında bizlere ipuçları verir.

6.1. Kadınların Eğitim Hayatı

Bâbürlü Devleti'nde eğitimin Ekber Şah döneminde önem kazandığını ve Hindu ya da Müslüman farketmeden herkesin eğitim hakkının olduğunu;

⁴²⁴ R. Misra, *Women in Mughal...* s.57.

⁴²⁵ R. Misra, *Women in Mughal...* s.79.

öğrencilerin, dinî ve yaşam görüşüne göre eğitim aldıklarını biliyoruz. Ekber Şah çeşitli Hindu klasikleri ile Yunanca ve Arapça bazı eserlerin Farsçaya çevrilmesini emrederek edebiyatın gelişmesine de öncü olur. Ekber Şah'ın bu eğitim düzenlemeleri Cihangir Şah ve Şah Cihan döneminde de aynı şekilde devam eder.

Kurulan medreselerde verilen eğitimlerin yanı sıra, hanedan mensuplarının eğitimleri harem içerisinde özel olarak verilir. Eğitim hakkının eşit görülmesiyle kadınlar haremde hem dinî hem de fenni eğitimlerini alırlar. Kur'an-ı Kerim ezberi yapar ve dini kitaplar yazarlar. Haremin özellikle yaşlı kadınlarının kendilerini dine adayıp geri kalan ömürlerini Allah'a iman ederek namaz ve Kur'an-ı Kerim okuyarak geçirdikleri rivayet edilir.

Bâbürlü Devleti kurulduğunda saray kızları eğitimleri için Atun Mama⁴²⁶ adındaki mürebbiyeden ders alırlar. Atun Mama hakkında ilk olarak Bâbü Şah annesi Kutluk Nigâr Begüm'ün hizmetinde bulunduğu yazmaktadır.⁴²⁷ Ekber Şah döneminde Fetihpûr'da kurulan kız okulunda Farsça eğitimi veren hocalar görev alır, müfredatta Farsça, Arapça, Tarih, Astronomi, Felsefe gibi dersler yer alırdı.⁴²⁸ Haremde bazı kadınlar Kur'an ezberlemek ile meşgul olurken, bazıları farklı bilim kitaplarına da vakit ayırır.

Bâbü Şah sarayında edebi alanda en ilgi çekici isim Bâbü Şah'ın kızı Gülbeden'dir. Gülbeden Begüm'ün Farsça şiirlerinin olduğunu biliyoruz. Ayrıca, Hümayûname'yi de Ekber Şah'ın isteği üzerine kaleme aldığını ve yazarken gördüklerini, yaşadıklarını, dönemin sosyal ve politik faaliyetlerini ayrıntılarıyla yazdığını vurgulamak gerekir. Gülbeden Begüm, tarihe oldukça meraklıdır ve büyük bir kütüphaneye sahiptir.

Gülbeden Begüm'den sonra edebi yönüyle ön plana Hümayûn Şah'ın yeğeni Selime Sultan Begüm'dür. Farsçası iyi olan Selime Sultan Begüm, geniş kütüphanesiyle edebi alanda yazılar yazarken, ayetler de kaleme alır. Ekber Şah döneminde divanında bulunan Abdur Rahim Han Hanan'ın kızı Can Begüm yazdığı Kur'an hakkındaki yorumu, Ekber Şah tarafından ödüllendirilmiştir.

⁴²⁶ Gülbeden Begüm'ün Hümayûnnâme'sinde geçen eğlencelerden birinde mürebbiye Atun Mama'nın da şenliğe katıldığına değinir. Gülbeden, **Hümayûnnâme...** s.148.

⁴²⁷ Bâbü, **Babürnâme...** (2006), s.243.

⁴²⁸ Syed Ali Nadeem Rezavi, "The Organization Of Education In Mughal India", **The Medieval India Journal**, IHC; Proceedings, 68th Sessions, 2007. s.390.

Farsça ve Arapça bilgisiyle Nur Cihan dikkat çeken bir diğer Sultan'dır. Nur Cihan özellikle Farsça şiirlere düşkün ve zengin bir kütüphaneye sahiptir. Eserlerde, Şah Cihan'ın eşi Mümtaz Mahal'in de edebiyata düşkün bir şair olduğu bilgisine rastlamaktayız.⁴²⁹

Şah Cihan'ın büyük kızı Cihanârâ Begüm de çok eğitilmiş bir kadındır ve kardeşi Dârâ Şükûh gibi âlimlerden özel dersler alır. Farsça kaleme aldığı Muînüddin Çiştî'nin biyografisi *Münisül Ervâh* ve Molla Şah Bedahşî hakkındaki *Risale-i Sâhibiyye*'yi yazar.⁴³⁰ Cihanârâ Begüm eğitim hizmeti için Agra'da Cami Mescid'e bağlı Medrese de kurmuştur.

Evrengzîb Şah'ın büyük kızı Zebunnisa Begüm Fars şair olan Molla Seyid Eşref Mazenderani'den aldığı felsefe, matematik ve astronomi dersleri ile Farsça, Arapça ve Urduca konusunda iyi bir şekilde yetişir. Büyük bir kütüphaneye sahip olan Zebunnisa Begüm hukuk, edebiyat, tarih ve teoloji alanında geniş arşive sahip bir kadındır.⁴³¹ Zebunnisa Begüm Delhi ve Lahor'da bulunan Beytül Ulûm adlı akademiye çeşitli âlimleri getirterek tercüme, te'lif ve tasnif işlemleri yaptırır. Zebunnisa Begüm babası Evrengzîb Şah'a gönderdiği edebi mektuplarla babasının gönlünü kazanır.

Görüldüğü üzere kadınların eğitime büyük önem veren Bâbürlü Devleti çeşitli eğitim kurumlarıyla da günümüze karar süren kalıcı bir eğitim sistemi uygular.

6.2. Kadınların Sanatsal Faaliyetleri

Bâbürlü hanedan kadınları eğitimlerinden arta kalan zamanlarında sanatsal faaliyetler, resim, müzik, dans, bahçe düzenlemeleri ve ziyafet sofraları düzenlemek gibi faaliyetlerle meşgul olur. Kadınlar kendilerini geliştirmek ve çevrelerinde göze hoş görünecek kalıcı eserler bırakmaya çaba gösterir.

Hanedana mensup Bâbürlü kadınlarının resim sanatına olan sevgilerini, ressamların padişah tasvirlerine karşı olan yoğun ilgilerinden anlayabiliriz. Ancak bu yoğun ilgiye rağmen, hanedan kadınlarına ait herhangi bir çizim karşımıza çıkmaz.

⁴²⁹ R. Misra, *Women in Mughal...* s.89.

⁴³⁰ E. Konukçu, "Cihanârâ Begüm..." s.537.

⁴³¹ B. Karagözoğlu, "Padişah Babanın Şair Kızı: Zebunnisa..." s.219.

Ancak bahçe sanatları Bâbü Şah'ın imar faaliyetlerine verdiği önem ile başlar. Bâbü Şah için göze hoş görünmesiyle bahçelere verdiği değer, kadınların da bu sanata ilgisini çeker. Ekber Şah döneminde başkentin Agra'ya taşınmasıyla bu ilgi daha da artar.⁴³² Sanatın her alanına ilgiyle yaklaşan Ekber Şah, Bâbürlü sarayının cennetten bir bahçeymiş gibi görülmesi için bizzat ilgilenir.

Dekorasyon konusunda Bâbü Şah'ın eşi Mâhım Begüm'ün başlattığı sokaklar ve yollar için bahçe düzenlemeleri, tüm hanedan kadınları için olağan bir meşguliyet haline gelir. Kadınlar haremde bahçesi ve sarayın çevresine büyük özenle düzenlemeler yapar. Nur Cihan Begüm bu tip düzenlemeler ile yoğun bir şekilde ilgilenir.⁴³³ Sarayların ihtişamını çiçeklerle süsleyen kadınlar bu iş için büyük bütçeler ayırır. Bu bütçeye örnek olarak, Cihangir Şah'ın büyük annesi Meryem Mekani ve annesi Meryem Zamani yaklaşık yirmi bin ruپیe mal olan bahçe söylenebilir.

Bâbürlü kadınları için haremde özel aşçılar bulunurken, bazı kadınlar yemek pişirmeyi zevk için yapardı. Sofra adabı Bâbürlü kadınlarının en zevk aldığı uğraşlardandır. Bunlara en büyük örnek olarak Cihanârâ Begüm'ün özel durumlarda yemek pişirmesini verebiliriz.⁴³⁴ Diğer bir örnek Evrengzâb Şah'ın karısı Evrengabadi Mahal'dir. Evrengzâb Şah için yemek hazırlayıp haremine davet ettiği iddia edilmektedir.

Haremdeki kadınların günleri bazen saraya gelen konuklar için yapılan eğlencelerle değişir. Haremde misafir kadınlar için yapılan şenliklerde şerbet ikramlar eşliğinde hoş sohbetler edilir. Hanedana mensup Bâbürlü kadınları bayramlar haricinde kutlamalardan çok zevk alırlar. Buna en güzel örnek, Hümâyûn Şah'ın annesi Mâhım Begüm, oğlunun tahta çıkışına büyük bir şenlik düzenlerken her hazırlıkla bizzat ilgilenir ve şenlik için saraylar ve mahalleler süslenir. Bir kutlama yapacağı zaman saray, altın bezeli halılar ve kilimlerle süslenirken, sofralara mücevherlerle süslü kaplar yerleştirilirdi.⁴³⁵

⁴³² Ebba Koch, "Mughal Place Gardens From Babur To Shah Jahan (1526-1648)", **Muqarnas**, Brill Academic Publisher, Vol.14, 1997, s.144.

⁴³³ R. Misra, **Women in Mughal...** s.93.

⁴³⁴ Cihanârâ Begüm'in Risale-i Sahibiye'sinde sebze, ekmek ve çeşitli yiyecekler hazırladığı, Hazreti Miyan Meer'e gönderdiği yazar.

⁴³⁵ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.145.

Eserlerde, Hümâyûn Şah'ın, Hamide Banu Begüm ile evlendiği zaman (1541) büyük bir ziyafet tertip ettiği, ziyafet hazırlığını Ekber Şah'ın sütannesi Mâhım Enege üstlendiği görülmektedir. Kutlamalar ve eğlencelerden büyük zevk alan hanedan kadınları, Şah'ın sarayda olmadığı zamanlarda kendi aralarında kutlama düzenler. Hümâyûn Şah'ın sarayda olmadığı bir zaman (1541) üvey annesi Dildar Begüm büyük bir eğlence düzenler.⁴³⁶ Başka bir örnekte, Nur Cihan'ın tasarımından çıkan Nur Afshan Bahçesi (Işık Saçan Bahçe) bittiğinde (1621) özenle hazırlanan sofralar eşliğinde kurulan kutlamaları söyleyebiliriz.⁴³⁷

Nur Cihan'dan sonra böyle etkinlikler azalırken, bazen sadece Şah'ların eşleri ziyafet düzenler. Saray içerisinde kutlamalar ve eğlenceler, evlilik, sünnet düğünü, şehzade doğumları, doğum günleri ve zafer kutlamaları amacıyla yapılır. Kadınlar tarafından büyük özenle hazırlanan bu etkinliklerde hanedanın zenginliği gözler önüne serilir.

Haremde düğün merasimlerinde, doğum günlerinde ve diğer kutlamalarda kadınların eğlenmek için dans ettikleri olur. Büyük bir sanatsever olan Ekber Şah'ın, sarayda düzenlenen müzik ve dans gösterilerinden çok hoşlandığı, Evrengzîb Şah'ın, hanedana mensup kadınların toplum içinde dans etmesini yasakladığı, mesleği dans etmek olan kadınların sarayda bulundurulduğu kaynaklarda yazar.⁴³⁸ Edindiğimiz bilgilerden hareketle, şarkı söyleme konusunda, Nur Cihan ve Zebunnisa Begüm'ün isimlerini zikredebiliriz. İkisinin de naif bir sese sahip oluşu ve eski şarkıları besteledikleri söylenir. Dans gibi müzikte özel günlerde kullanılır. Şahların bazen bu dansçıların büyüüne kapıldığı, mesela Ahmed Şah Bahadır'ın annesi Udam Bai'nin, Hindu bir dansçıyken Nasrüddin Muhammed Şah ile evlendiğini söyleyebiliriz. Ahmed Şah Bahadır'ın tahta oturmasıyla (1748), Udam Bai *Nevvabe Kudsiyye Begüm* unvanı alır.⁴³⁹

Gösterişli kutlamalar dışında hükümdar ve eşleri arasında şarkı söyleyip eğlenildiği zamanlarda olur. Hümâyûn Şah Badahşan'dan Belh'e doğru giderken, hareme mensubu kadınlar hikâyeler anlatıp sohbetler ederek ilerlerken, türkücü kadınların şarkıları sohbetlere eşlik eder. Gülbeden Begüm Hümâyûnname'de;

⁴³⁶ R. Misra, **Women in Mughal...** s.97.

⁴³⁷ Ebbe Koch, "Mughal Palace Gardens From Babur To Shah Jahan (1526-1648)", **Muqarnas**, S.XIV, 1997, s.147.

⁴³⁸ Rauf Kerimov, "Geleneksel Hint Müziği Üzerine Bir Derleme", **İdil Dergisi**, C.2, S.VIII, 2013, s.110.

⁴³⁹ İqtidar Husain Siddiqui, "Kutsiyye Begüm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXVI, Ankara 2002, s.321.

“Haniş Ağaçe, Zarif Hanende ve Servi Sehi ve Şahım Ağa yavaş sesle nakış makamı söylediler” diye aktarır.⁴⁴⁰

Begüm Samru’nun (1750-1836) Bâbürlülerin gerileme döneminde bazı tarihçiler tarafından Müslüman bir ailenin kızı olduğunu, bazılarıysa bir dansçı olduğunu söyler. Bâbürlü Devleti asilerin başlattığı isyanı bastırmak için paralı asker tutar. Bu askerler arasından Avusturyalı asker Walter Reinhardt (1763) henüz 14 yaşındaki Begüm Samru’ya âşık olur. Begüm Samru’nun gerçek adı Farzana iken, Bâbürlü hükümdarları tarafından Begüm Samru olarak hitap edilir.⁴⁴¹

6.3. Kadınların Giyim Tarzı

Hareme mensup Bâbürlü kadınlar için kıyafet, asaletin ve zenginliğin ilk sergilendiği yer olmasından dolayı oldukça önemlidir. Soylu kadınlar asil ve güzel görünmek için pahalı ve zarif kıyafetler tercih eder. İpek elbiseler giyen kadınlar, en çok muslin kumaşı kullandıklarından tüccarlar bu kumaşı sadece saraya getirir.⁴⁴² Sıcak havalarda kumaş tercihleri ipeklerden yanayken, soğuk havalarda Keşmir yünlü kabanlar giyerek başlarına yüzükten geçebilecek incelikle Kaşmir şallar kullanılır.⁴⁴³ Bazen altın kumaşlarla yapılan elbiseleri danteller ile süslenir. Zarif elbiseler ile hoş kokular kullanan harem kadınları çoğu zaman bir elbiseyi sadece bir kez giyer.

Kadınlar geniş etekli elbiseler giyerken, bunlara ek “V” yakalı gömleklerde kullanılır. Hanedan içerisinde giyilen Türk kıyafetleri zamanla yerli Hint kıyafetleriyle kaynaşarak özgün bir tarz meydana gelir. Bâbür Şah döneminde tamamen Türklere özgü tarzda giyim tercih edilirken, Hümayûn Şah zamanında artık iklimden kaynaklanan değişimler olur. Şahların eşleri ve anneleri taç külah kullanırken, Ekber Şah döneminde külah sadece hizmetçilerin ve kadın muhafızların taktığı bir aksesuar olur. Hanedana mensup kadınlar başlarına sadece inciler ve tüylerle süslü eşarplar takar. Ekber Şah döneminde hareme giren Racput prensesler giyim modasında büyük değişikliklere neden olur. Bu dönemden sonra kadınlar artık

⁴⁴⁰ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.205.

⁴⁴¹ William Dalrymple, *The Last Mughal*, Penguin Books, India 2006, s.238.

⁴⁴² R. Misra, *Women in Mughal...* s.119.

⁴⁴³ P. N. Ojha, *North Indian Social Life During Mughal Period*, Oriental Publishers, India 1975, s.30.

üst kısmı vücuda tam oturan ve işlemeli uzun etekler ile başı örten uzun bir kumaş kullanır. Nur Cihan zamanında kadınların kıyafetlerine danteller eklenirken, Jammu⁴⁴⁴ diye bilinen giyim tarzı bu dönemde ortaya çıkar.

Günlük giyim tarzının yanı sıra, özel günlerde giyilen kıyafetler daha süslü olur. Elbiseyi hoş göstermek için kokular ile çeşitli kozmetik ürünleri de kullanılır. Özel günlere hazırlık yapan kadınlar önce uzun süren banyodan sonra vücuda hoş kokular sürünerek, yine hoş kokan giysiler giyer. Soylu kadınların uzun saçları taranıp örülür ve başın tepesinde mücevherler ile süslenir.⁴⁴⁵ Hindu kadınlar saçlarını genelde arkadan topuz yaparken, Bâbürlü kadınlar örgülü saçlarını çiçekler ile süslenir. Kadınlar ellerini ve ayaklarını süslemek için kına ile motifler çizilir. Boyunlarına, kulaklarına ve burunlarına takılar takarak güzellik algısına yeni bir boyut kazandırılır. Ayak bileklerine taktıkları halhal ile yürüdüklerinde ses çıkarır. Kadınlar parmaklarına taktıkları yüzükleri, ayak parmaklarına da takarlar. Hanedana mensup kadınların takıları genellikle değerli taşlarla bezeli olurken, bunları sergilemekten çok keyif alır.

6.4. Kadınların Harem Eğlenceleri

Bâbür haremi şatafatlı eğlencelere ev sahipliği yaparken, kadınlar boş zamanlarında bahçelerde ve mermer balkonlarda sohbet eder.⁴⁴⁶ Haremde dini ve edebi etkinliklerin yanı sıra vakitlerini dans ve güzel sanatlara da ayırır. Düzenlenen eğlencelerin en iyi tarifini Gülbeden Begüm Hümâyûnname'de verir. Hanedana mensup kadınların çizildiği resimlerde de boş zamanlarında balkonlarda otururken ve hizmetçi kadınların onları serinlettiği görülür. Kadınlar haremde sadece inzivaya çekilmeyip, spor olarak polo oynar. Bâbürlü kadınlarının en çok zaman ayırdığı uğraşlarından biri olarak düğünleri örnek verebiliriz:

⁴⁴⁴ Alt kısmı pantolon, üst kısmı dize kadar uzanan kolları kısa ya da uzun şeklinde değişen kıyafette, başa süslü örtüler sarılır.

⁴⁴⁵ P.N. Ojha, **North Indian Social...** s.37.

⁴⁴⁶ Bâbür Şah, "*O günlerde kadınlar Bağ-ı Halvet ve Bağ-ı Yurunça'da oturuyorlardı.*" Diye bahseder. Bkz. Bâbür, **Babürnâme...** (2006), s.407.

6.4.1. Düğünler

Kadınların en sevdiği meşgalelerden biri olan evlilik meseleleri, Bâbürlü haremîni de etkisi altına alır. Kadınlar bu konularda özenli davranarak düzenlenecek etkinliklere de ön ayak olurlar. Bir örnek verecek olursak, Bâbü Şah'ın kız kardeşi Hanzade Begüm, teyzeleri ve eşi Mâhım Begüm, düğün organizasyonlarına olan ilgilerinden dolayı, evlenmelerini istedikleri çiftler için Bâbü Şah'tan sık sık izin isterler. Bâbü Şah'tan aldığı izinle Hanzade Begüm, Bâbü Şah'ın oğlu Mirza Hindal için düğün düzenler. Düğün iki toy şeklinde yapılır; Tılsım Toyu ve Mirza Hindal'ın Toyu. Gülbeden Begüm toy gününe gelenlerin oturma sıralarından toy evinin tasvirine kadar her ayrıntıyı kaleme alır. Tabiki pek çok düğünde olduğu gibi bu düğünde de çeşitli eğlenceler düzenlenirken, kadınlar ve emirler para saçır.⁴⁴⁷

Diğer yandan Hümâyûn Şah'ın annesi Mâhım Begüm oğlunu evlendirmek istediği hoş kadınları hizmetine alır ve oğluna gösterir.⁴⁴⁸ Hümâyûn Şah Sint'e yaptığı yolculukta Şah Hüseyin Argun'un kızı Hamide Banu Begüm'ü görür.⁴⁴⁹ Hümâyûn Şah evlilik isteğini Gülbeden Begüm'ün annesi Dildar Begüm'e açıklar. Hamide Banu Begüm bu evliliği başta istemese de Dildar Begüm ikna eder ve görkemli bir düğünle evlenirler.⁴⁵⁰ Hümâyûn Şah döneminde Bayram Han ile nişanlanan Selime Sultan Begüm, Mâhım Enege'nin düğün hazırlıklarıyla evlenir. Ekber Şah döneminde ise evlilik işleriyle ilgilenen bir isim olarak Mâhım Enege önde gözüktür.

Cihanârâ Begüm ise erkek kardeşlerinin evliliklerini düzenler. Mümtaz Mahal, Dârâ Şükûh'un evliliği için hazırlık yaparken çok erken yaşta ölmesinden dolayı bu görevi Cihanârâ Begüm üstlenir. Düğün hediyeleri ile meşgul olan Cihanârâ Begüm'ü babası Şah Cihan kontrol eder. Evrengzîb Şah'ın kızı Zeenat Mahal, Dârâ Şükûh'un oğlu Sipih Şükûh'un evlilikleri Hamide Banu Begüm tarafından düzenlenir.

⁴⁴⁷ Gülbeden, *Hümâyûnname*... s.151.

⁴⁴⁸ Gülbeden, *Hümâyûnname*... s.140.

⁴⁴⁹ Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi*... C.II, s.50.

⁴⁵⁰ Dildar Begüm, Hamide Banu Begüm'e "Sonunda bir kimseye varacaksın, daha eyidir ki o Padişah ola..." der. Hamide Banu Begüm'de "Evet bir kimseye varacağım, fakat öyle birisine varacağım ki elim onun yakasına varabilsin; elimin eteğine bile varamayacağımı bildiğim birine varmak istemiyorum." der. Ancak Dildar Begüm, Hamide Banu Begüm'ü evlilik için ikna eder. Gülbeden, *Hümâyûnname*... s.172.

6.4.2. Sarayda Düzenlenen Festivaller

Kadınların bir diğer eğlencesi bayramlarda, yeni yılda (Nevruz) yapılan festivaller ve fuarlardır. Bâbürlü kadınları düzenlenen fuarlarda dükkânları gezer ve alışveriş yapar. Bazen satıcılar ile hanedan kadınları ve Şahlar arasında hoş sohbetler eşliğinde festivallerin eğlenceli bir hâl aldığı görülür. Dört veya 5 gün süren bu fuarlarda saray içinde görev alacak dansçı kadınlar da seçilir. Büyük bir şölen haline gelen bu fuarlar yabancı seyyahların eserlerine konu olmuştur. Ekber Şah zamanında başlatıldığı söylenen bu fuarlar Şah Cihan zamanına kadar devam eder.

Düzenlenen fuarların yanı sıra yeni yıl da büyük bir ihtişam ile karşılanır. Yeni yıl kutlamaları hanedana mensup kadınlar tarafından düzenlenir ve kutlamalar 6 ila 9 gün sürer. Eğlencelerde değerli taşlarla süslü eşyalar ile hediyeleşmeler olur.⁴⁵¹

6.5. Kadınlara Takdim Edilen Hediyeler

Kazanılan zaferlerden sonra Şahların hanedana mensup kadınlara hediyeler vererek onların gönüllerini hoş tuttukları bilinmektedir. Bâbür Şah'ın, Panipat Savaşı'ndan (1526) sonra elde ettiği ganimetlerden hanedana mensup kadınlara takdim edilmesi için kıymetli hediyeler gönderir.⁴⁵² Sadece Bâbür Şah değil, tüm Mirzalar Begüm'lere hediyeler getirir. Kadınlar hediyelerini aldıktan sonra bağ ve divanhanelerinde 3 gün boyunca eğlenceler düzenleyerek Bâbür Şah için dualar eder.⁴⁵³

Ekber Şah ise düzenli olarak yeni yıl kutlamalarında kadınlara hediyeler sunar. Düğün merasimlerinde de Şahlar harem kadınlarına yine hediyeler sunar.

Kadınların da şenliklerde birbirlerine hediyeler sundukları görülür. Şah Tahmasb'ın kız kardeşi Şahzade Sultan'ın, Hamide Banu Begüm için düzenlediği

⁴⁵¹ R. Misra, **Women in Mughal...** s.100.

⁴⁵² Babür Şah beylerinden Hoca Kelân Bey ile dağıtılması için gönderdiği hediyelerin kimlere takdim edileceğiyle ilgili bir mektupta gönderir. Mektubunda, *"Bir altın tabak dolusu cevahir, lâl, inci, yakut, elmaz, zümrüt, firuze, zebrecet ve aynülhirre (kıymetli bir taş) ve sedef işlemeli küçük bir tabla dolusu eşrefi (değeri değişen bir altın para) ve diğer iki tabla dolusu şahruhi ve her cins kumaştan dokuz dokuz (9x9) top. İlk önce emrettiğim gibi bir (altın) tabak, bir rakkase ve bir tabak cevahir takdim edilsin. Sonra da diğer peşkeşlerim sunulsun. Hemşerilerime, evlatlarıma, haremkerime, akrabalarıma, Beyimlere, ağalara, enegelere, kökelere, ağaçelere ve bütün dua edicilere murassa ziynetler, eşrefi, şahruhi ve kumaş ayrı ayrı verilsin."*yazar. Bkz. Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.126.

⁴⁵³ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.126.

yemeğe bin kadını davet ettiği, büyük bir saray çadırı kurularak verilen düğün yemeğinde Hamide Banu Begüm için her cins kumaştan işlemeli elbiseler takdim edildiği örnekler arasındadır.⁴⁵⁴

Şahlar dışında yabancı gezginler de haremın önde gelen kadınlarına hediyeler sunar. Bu gezginlerdenn William Hawkins, Cihangir Şah’a yaptığı ziyarette harem kadınları için değerli taşlardan hediyeler getirir (1608). Edward Thomas Roe da saraya geldiğinde Nur Cihan’a çeşitli hediyeler sunar.

6.6. Kadınlara Verilen Unvanlar

Türklere ait eski bir unvan olan “Bey”, ilk olarak İslamiyetten önce Türk devletlerinde görülür. Daha sonra küçük sülalelere mensup Türk aileleri tarafından kullanılırken, 15. yüzyıldan itibaren Timurlular “Bey” unvanını hükümdar aileleri için kullanır.⁴⁵⁵ Türkçede erkekler için kullanılan “Bey”, kadınlar için de “Begüm, Beyim, Begim, Bigim, Begam” olarak karşımıza çıkar. Bâbü Şah’ın Hindistan’ı fethine kadar (1526) söz konusu coğrafyada bu unvana rastlanmaz.⁴⁵⁶ 16. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı, Safevi ve Bâbürlü devletlerinde kullanılan unvanlar aynı terminolojiye sahiptir.⁴⁵⁷

Bâbürlü hanedanına mensup çoğu kadın Begüm unvanı ile *Bâbüname* ve *Hümâyûnname*’de sıkça anılır. Gülbeden Begüm *Hümâyûnname*’de, Bâbü Şah ve Hümâyûn Şah döneminde yaşamış 203 kadını zikretmektedir.

6.7. Kadınların İmar Faaliyetleri

Bâbürlü kadınlarının kişisel harcamaları için Ekber Şah döneminden itibaren maaş bağlandığı görülmektedir. Kadınlara tahsis edilen ikta gelirleri Bâbü Şah döneminde başlarken gelirlerin giderek artmasıyla, kadınların ekonomik kazanımları artınca Cihangir Şah döneminde denetlemeler getirilir. Araştırmalarda yüksek

⁴⁵⁴ Gülbeden, *Hümâyûnname*... s.190.

⁴⁵⁵ Fuat Köprülü, “Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul 1992, s.11.

⁴⁵⁶ Enver Konukçu, “Begüm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1992, s.344.

⁴⁵⁷ H. Hilal Şahin, “Sosyal Tarih Açısından Bir Hatıratın Muhteva Analizi “Gülbeden Begüm’ün Hümâyûnnâmesi”, *Turkish Studies-History*, 15(2), 2020, s.650.

kazançlar elde edenlerden birinin Şah Cihan'ın bakımını üstlenen kızı Cihanârâ Begüm olduğu ve yıllık gelirinin 1.200.000 rupiye ulaştığı bilgisine rastlamak mümkün.⁴⁵⁸ Cihanârâ Begüm'e Evrengzîb Şah tarafından yüksek gelirler bağlanırken, devlet ekonomik açıdan sıkıntıya girdiği dönemlerde dahi Cihanârâ Begüm'ün gelirinde azalma olmadığı görülür. Cihandar Şah döneminde Lâl Künver'de ihtiyaçları haricinde yüksek gelirler elde ederken, hazineden dilediği kadar harcama yapabilir. Hanedana mensup kadınların gelirleri ve harcamalarını kontrol etmeleri amacıyla hareme memurlar atanır. Bu memurlar her rütbeden kadının gelirine, harem içerisine giren ve haremden çıkan kumaşlardan kıyafetlere, takılara ve değerli taşlara kadar her harcamanın kaydını tutar.⁴⁵⁹ Hanedana mensup kadınların zenginlikleri ile sözleri tüm idareci memurlar tarafından kabul edilir. Hümayûn Şah'ın annesi Mâhım Begüm, oğlunun tahta çıkışından sonra büyük bir şenlik düzenleyerek devlet memurlara hediyeler verir.

Hanedana mensup kadınların çoğu kişisel gelirlerinin büyük bir bölümünü vakıf amacıyla ayırır. Bâbü Şah'ın ölümünden sonra (1530) eşi Mâhım Begüm bağışlarını artırır. Vakıf işlerine ağırlık veren diğer isim Hümayûn Şah'ın eşi Bega Begüm'dür. Hac yolundaki insanlar için yardımlarda bulunur, fakirlere sadaka verir. Ekber Şah'ın sütannesesi Mâhım Enege (1561), Delhi Türk Sultanlığı mimarisinden etkilenererek yaptırdığı cami Khairul Manzil Mescidi, Yeni Delhi'de Mathura Yolu üzerinde inşa ettirir. Nur Cihan Begüm de bu isimlerden biridir. Evlenen fakir kızlara çeyiz yardımı yaparken, sarayın bekâr kızlarını sarayda görev yapan beylerle evlendirir. Şah Cihan'ın ölümünden sonra Cihanârâ Begüm fakirlere dağıtılması için iki bin altın para verir.⁴⁶⁰ Ayrıca seyyahlar için kervansaraylar inşa ettirir. Cihandar Şah'ın sevdiği eşi Lâl Künver'de fakirlere yemek ve para dağıtır.

Bâbürlü kadınları inşaat faaliyetlerini de yakından takip eder. Örneğin, Hümayûn Şah'ın ölümünden sonra eşi Hacı Begüm, Hümayûn Şah için yapılan türbeyi bizzat denetler.⁴⁶¹ Cihangir Şah'ın annesi Meryem Zamani öldüğünde 20 bin rupiye mal olduğu rivayet edilen türbeyi Nur Cihan yakından takip eder. Nur Cihan

⁴⁵⁸ E. Konukçu, "Cihanârâ Begüm... s.536.

⁴⁵⁹ Niccolao Manucci, **Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708**, (Çev, William Irvine), John Murray Albemarle Street Published For The Government Of India, C.II, London 1907, s.350.

⁴⁶⁰ E. Konukçu, "Cihanârâ Begüm... s.536.

⁴⁶¹ Fadime Özler, "Sanatın Simgeleştirdiği Çağdaş İki Büyük Örnek: Osmanlılar ve Babürlüler", **Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri, Edebiyat-Kültür-Sanat Dergisi**, 2017, s.315.

inşa edilen cami ve pazar yerlerini de dikkatle kontrol eder. Keşmir’de yoksullar için 20 bin rupi harcayan Nur Cihan barınmaları için evler inşa ettirir. Evrengzîb Şah’ın kızı Zeenat Mahal Begüm gelirinin büyük bir bölümünü hayır işleri için ayırırken, on dört kervansaray inşa ettirir.⁴⁶²

Bir başka örnek verecek olursak; Bâbürlü Devleti’nde İngiliz yönetiminin görüldüğü dönemlerde Avusturyalı bir askerle evlenen Begüm Samru, eşi Walter Reinhardt’ın ölümünün ardından Katolikliğe geçerek Sardhana’da, mimarlığını ordusundaki bir İtalya’nın yaptığı büyük bir bazilika inşa ettirir. Begüm Samru’nun ölümünün ardından (1836) mal varlığına İngiltere hükümeti el koyarken, cenazesi yaptırdığı bazilikanın altına gömülür.

6.8. Kadınların Seyahatleri

Şahların bazı dönemlerde yaptıkları seyahatlerde eşlerini yahut akrabalarını yanlarına aldığı bilinmektedir. Mesela, Bâbür Şah’ın oğlu Alur Mirza öldüğünde eşi Dildar Begüm çok üzülür ve Bâbür Şah eşinin üzüntüsü dolayısıyla Dulpur’a seyahati teklif eder.⁴⁶³

Gülbeden Begüm, Hümayunname’de Dulpur’a yaptıkları geziden söz ederken gördüğü su havuzlarının güzelliklerinden bahseder.⁴⁶⁴ Hümayûn Şah, annesi Mâhım Begüm’e sıkıldığını söyleyerek hanedana mensup kadınlarla Gvaliyar seyri için seyahat düzenler.⁴⁶⁵ Hümayûn Şah ve maiyeti burada iki ay geçirir. Haremden Mah Çiçek Begüm ve Hamide Banu Begüm gibi bazı kadınlar Hümayûn Şah döneminde sık sık bahçelerde geziler yapar. Hümayûn Şah Badahşan’da bir buçuk yıl kaldıktan sonra Belh’e gitmeye karar verdiğinde harem kadınlarıyla yola çıkar. Belh yolunda Hümayûn Şah, Mah Çiçek Beyim’in atının öne geçmesiyle hiddetlense de eşine kızmayarak biraz dinlendikten sonra hoş sohbet ederek yola devam ederler.⁴⁶⁶

Ekber Şah, Kâbil’den döndüğünde (1581) harem kadınlarının eşliğinde Bağ-Safa bahçelerinde gezmeye çıkar. Cihangir Şah döneminde ise zevk için kadınların

⁴⁶² R. Misra, *Women in Mughal...* s.112.

⁴⁶³ Bâbür, *Babürnâme...* (2006), s.114.

⁴⁶⁴ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.132.

⁴⁶⁵ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.144.

⁴⁶⁶ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.205.

sık sık dışarı çıktıkları görülür. Evrengzîb Şah hastalığından kurtulduğu dönemde (1664) Keşmir ve Lahor'a Roshana Begüm ile seyahate çıkar.

Haremdeki kadınların hac yolculuklarının uzun ve zorlu geçmesine rağmen, Mekke ve Medine'ye dini görevlerini yerine getirmek için gittikleri bilinir. Hümâyûn Şah'ın karısı Bega Begüm Hac için izin aldığı anda Ekber Şah güvenliği için tüm önemleri alarak O'nu Hacca yollar, döndüğünde Bega Begüm'e artık *Hacı Begüm* diye hitap ederler.⁴⁶⁷ Gülbeden Begüm, Ekber Şah'ın düzenlediği birlikle Selime Sultan Begüm, Askeri Şah'ın eşi Gülsün Hanım gibi soylu kadınlar ile yola çıkar.

Hac görevinin yanı sıra çeşitli türbelere de ziyaretler gerçekleştirilir. Gülbeden Begüm ve Selime Sultan Begüm'ün gittiği Hac kafilesi dönüşte Muînüddîni Çeştî'nin türbesini ziyaret ederler. Daha sonra Cihanârâ Begüm de (1644) aynı yolu izleyerek türbe ziyaretleri yapar.

6.9. Kadınların Av Faaliyetleri

Bazı Bâbürlü kadınlarının av ile çok ilgilendiği, Şah'ın av seyahatlerine katıldıkları bilinir. Mesela, Hümâyûn Şah, Şah Tahmasb ile ava gittiklerinde Hamide Banu Begüm de eşlik ederek avı uzaktan deve ya da at üzerinde uzaktan seyrederek.⁴⁶⁸ Kadınların katıldığı avlarda çok sayıda geyik ve vahşi hayvan avlanır. Cihangir Şah'ın av seyahatlerinde ise kadınların ona eşlik ettikleri ve avlanan antilopların Begümler arasında paylaştırıldığı söylenir.

İyi avlanmasıyla tanınan Nur Cihan Begüm, bu konuda üstün bir yeteneğe sahipken, devamlı şekilde avlara katılır. Nur Cihan Begüm, ağır tüfek kullanarak kaplan avladığı söylenir.⁴⁶⁹ Bu avdan çok memnun kalan Cihangir Şah eşine altın bilezik hediye ederken, bin altın para dağıtır. Cihangir Şah hayvanlar konusundaki hassasiyeti dolayısıyla, gelen vahşi bir hayvan olduğunda eşi Nur Cihan'dan öldürmesini ister.

⁴⁶⁷ R. Misra, *Women in Mughal...* s.104.

⁴⁶⁸ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.188.

⁴⁶⁹ Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi...* C.II, s.167.

Yorucu ve tehlikeli olan bu faaliyete diğer kadınlardan pek ilgi duyan olmaz. Ancak balık tutmanın daha az yorucu olduğu düşünen harem kadınlarının, bunu daha çok tercih edildiği görülür.

6.10. Seferlerde Kadınlar

Türklerde erkeklerde aranan kahramanlık özelliğinin kadınlarda da aradığı durumlar vardır. Savaş meydanında bulunmaktan korkmayan Türk kadınlarının her zaman gerektiğinde savaşta destek oldukları bilinir.⁴⁷⁰ Bazen Türklerin sefere giderken eşleri ve ailelerini esir düşmemeleri için korumak amacıyla yanlarına aldıkları bilinir ve bu geleneğin Bâbürlü Devleti'nde de aynı şekilde devam ettiği görülür. Kadınlar sefere çıkan hanedan ordusuyla hareket eder.

Hikmet Bayur, Bâbürlü Şah'ın Dulpur, Biyana ve Gvalyor'a yaptığı seferde (1526) Mâhım Begüm ve Gülbeden Begüm'ü yanına aldığından bahseder.⁴⁷¹ Hümayûn Şah'ın kardeşi Hindal Şah, Şir Han ile olan mücadelede (1534) Dildar Begüm ve Gülçehre Begüm'ü yanına alırken, onlara beyler ve eşleri de eşlik eder. Hümayûn Şah, Şir Han ile yaptığı savaşta Hindistan tahtını kaybettiğinde haremden çok sayıda kayıplar olur (1539). Savaş sırasında kadınlar ya öldürülür ya da kaybolur. Uzun yıllar bu uygulama devam eder. Savaş meydanına giderken süvarilerden sonra haremın önemli kadınları yürür. Görülmemeleri için fillerin üzerinde ahşap örtülü yerlerde otururlar. Çalışan kadınlar ise orduyu atlar ile arkadan takip eder. Kadınlar sefer esnasında fillere binerek merkez ordunun arkasında muhafızlar tarafından korunur.

Devlet idaresinde söz sahibi olan kadınların belli sayıda askerî güçleri de vardır. Bâbürlü Şah, Bâbürlünamesi'nde anneannesi İsen Devlet Begüm'ün himayesindeki birliklerden 1.500, 2.000 civarında ki askerlerin Moğol olduğundan söz eder.⁴⁷²

Ancak devletin gerileme döneminde paralı askerlerin orduya katılmasıyla gelen Avusturyalı Walter Reinhardt'ın, eşi olarak bilinen Begüm Samru (1750-1836)

⁴⁷⁰ G. Candarlıoğlu, *Tarihi, Coğrafyası ve Şahsiyetleri...* s.59.

⁴⁷¹ Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi...* C.II, s.24.

⁴⁷² Bâbürlü, *Bâbürlüname...* (2006), s.207.

orduda aktif görev alan kadınlar arasında yer alır. Kaynaklarda, Reinhardt'ın ölümünün ardından Begüm Samru'nun orduda komutanlık yaparak Delhi'nin kuzeydoğusunda yer alan Bâbü Kalesi Sardhana'ya hükmettiği bilgisine rastlamaktayız. Bâbürlü hükümdarları düşman saldırısına uğradığında, Begüm Samru emrindeki ordu ile destek olmaya gider. Bâbürlü Devletine olan desteği ile hükümdarlar tarafından Begüm Samru'ya kadınların süsü anlamında Zebunnisa adı verilir.

6.11. Kadınlarının Ölüm ve Cenaze Uygulamaları

Türk-Müslüman Devleti olan Bâbürlü Devleti'nde ölüm ve cenaze uygulamaları tamamen İslami hükümlere uygun olarak gerçekleştirilir. Bâbü Şah, devlet yönetiminde fikrine danıştığı büyük annesi İsen Devlet Begüm ve annesi Kutluk Nigâr Begüm'ün ölümüyle ilgili, *“Muharrem ayında (1505 Haziran) annem Kutluk Nigâr Hanım sıtma hastalığına tutuldu. Kan aldılar, fakat tesir etmedi. Seyid Tabib adında Horasanlı bir doktor vardı; Horasan usulüne göre karpuz verdi. Eceli gelmişmiş; altı gün sonra cumartesi günü Allah'ı rahmeti kavuştu... Varislerinin izni üzerine Kasım Kökeltaş ile pazar günü bu bahçeye götürerek gömdük. Bu matem esnasında Han dayım Alca Han ile büyükannem İsen-Devlet Begüm'ün de vefat ettikleri haberini getirdiler... Matem tekrar tazelendi ve ayrılık ateşi sonsuz oldu. Matem merasimi yapıldıktan, fakirlere ve miskinlere aş verilip ölümlerin ruhuna dualar edildikten sonra gönülleri alıp matem giysilerini çıkardık.”* diye söz eder.⁴⁷³

Gülbeden Begüm, Bâbü Şah'ın ablası Hanzade Begüm'ün ölümüyle ilgili, *“Ake Canım Hanzade Beyim Padişahla birlikte idiler. Kabalçıkta vardıklarında üç gün sıtmaya tutuldular; tabipler ne kadar tedavi ettilerse de fayda vermedi. Onu Kabalçık konağında defnettiler. Üç ay sonra oradan naklettiler. Ve Hazreti Padişah babamın makberisine gömdüler.”* yazar.⁴⁷⁴ Ancak Gülbeden Begüm'ü, Hümâyûn Şah'ın annesi Mâhım Begüm'ün ölümü çok sarsar, *“Şevval ayında Akam karın sancısıyla hastalandı. Bu ayın on üçünde ve 940 senesinde fani dünyadan ebedi dünyaya göç ettiler. Bilhassa benimkini ki bizzat beni büyüttü. Beni acayip bir*

⁴⁷³ Bâbü, *Bâbürnâme...* (2006), s.325.

⁴⁷⁴ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.194.

hal, zafiyet ve tahammül edilmez bir musibet istila etti. Gece gündüz ağlıyor, bağırıyor ve dövünüyordum. Padişah hazretleri nice defa geliğ teselliler, tesseffiler ve lütuflarda bulundular” diye devam eder.⁴⁷⁵ İslami hükümlerle gömülen kadınların arkasından dualar edilir, insanlara yardımlarda bulunulur ve yemek dağıtılır.

Ancak Şah Cihan’ın eşi Mümtaz Mahal’in ölümünün ardından (17 Haziran 1631) duyduğu derin acı ile sevgisinin sembolü olarak Tac Mahal’i inşaa ettirir.⁴⁷⁶ Mümtaz Mahal’in türbesi olan bu yapı Bâbürlü Devleti’nin gücünün ihtişamlı bir örneği olurken, kadına verilen değerin ölümünden sonra dahi değişmediğinin en büyük kanıtı olur.

7. Toplumunda Kadın

Hindistan’da Bâbürlüler döneminde hanedan mensubu kadınların yanı sıra toplum içerisinde yer alan ve diğer kadınlar olarak kategorize edebileceğimiz kadınların konumunda da bir değişiklik olmadığı görülür. Toplumda da kadının, eşine sadık, ev işlerine hâkim ve bahçe işlerinde de aktif rol üstlenen bir birey olduğu bilinir.

Kadının en zorlandığı noktanın evlilik hazırlığı aşasında olduğu, kız ailesi tarafından verilen çeyizin maddi yükünün fazla olduğu; hanedana mensup kadınlarda çeyiz olarak mücevherler, süs eşyaları, mobilyalar, filler, atlar, hizmetçiler ve diğer lüks eşyalarının varlığından bahsetmek gerekir.⁴⁷⁷ Çeyizi genellikle erkek tarafı alırken, bazı kesimlerde kız tarafına da çeyiz verildiğine rastlanır. Bâbürlü toplumunda çocuk yaşta genellikle 9-10 yaşlarındaki kızların evlendirildiği sıkça görülürken, bu durumun günümüzde kırsal kesimlerde devam ettiği bilinmektedir. Aslında Hem Hindular hemde Müslümanların erken evliliğe olumlu baktıkları görülmektedir. Hatta bazen çocukların çocuk yaşta doğum yaptıkları bilgisine de rastlanır.

Öte yandan Bâbünameden edindiğimiz bilgilere göre hanedana mensup olmayan kadınların doğumdan hemen ertesi gün çalışmaya devam eder ve

⁴⁷⁵ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.144.

⁴⁷⁶ E. Beksaç, “Tac Mahal... s.337.

⁴⁷⁷ R. Misra, *Women in Mughal...* s.131.

çoğunlukla tarlalarda çalışan kadınların, kuraklığın yoğun yaşandığı bölgelerde tarlalara su taşıyarak sulama yapar.⁴⁷⁸

Hindu toplumun en büyük trajedisinin Sati geleneği olduğunu biliyoruz. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, kocası ölen Hindu bir kadının dul kalması toplum tarafından hoş karşılanmaz, eğer kadın dul kaldıysa saçlarını uzatmasına, süslü takılar kullanmasına ve güzel elbiseler giymesine izin verilmez. Bazı kesim dul kalanların günahlarını bu şekilde çektiklerine inanırlarken, bazı kesimlerce sati gönüllü olarak uygulanır. Sati geleneği kocası ölen kadının, kendi isteğiyle eşiyle birlikte kendisini diri diri yapmasıdır. Gelenek ilk olarak Vedik çağlarında⁴⁷⁹ görülürken, MÖ 4. Yüzyılda Yunan yazarlarda bahseder.⁴⁸⁰

İbn Batutta Seyahatnamesinde, *“Bir kadının kocasından sonra yakılması onlarca makbul ise de şart değildir. Bununla beraber bir kadın kocasının ölümünden sonra kendini yakarsa, ailesi onunla iftihar eder, şöhret kazanır. Kendisini yakmayan kadın kaba elbise giyerek kocasına vefasızlığından dolayı azap ve aşağılık içerisinde akrabalarının yanında oturur; fakat başkaları onu kendisini yakmaya zorlayamaz.”* diyerek Sati geleneceği ile kendilerini yakan üç kadından bahsetmeye devam eder.⁴⁸¹ Bu gelenek Ekber Şah tarafından kaldırılmaya çalışılır. Daha sonra denetimlere rağmen gelenek devam ettirilince, Cihangir Şah ve Evrengzîb Şah engellemek için çalışmalar yaparlar. Dul kalan kadınların toplumda söz hakkına sahip olmaları ve yeniden evlenmeleri Muhafazakâr Hindular tarafından şiddetle karşı çıkılır.⁴⁸² Hindulara göre dulların yeniden evlenmesinin yeryüzünde suçluluk ve onursuzluk, cennetten dışlanma içerdiğine inanılır. Ishwar Chandra Vidyasagar, Mahadev Ranade ve Dayanand Saraswati gibi önderlerin çalışmalarıyla Hindu Dul Yeniden Evlilik Yasası (1856) yürürlüğe girer.

Sati geleneği gibi Rajput Krallığında kadınların da kendilerini canlı canlı yaktıkları Jauhar geleneği uygulanır. Jauhar geleneği; düşman askerlerinin eline düşmemek için hanedana mensup kadınların toplu şekilde intiharıdır.⁴⁸³ Bu geleneği

⁴⁷⁸ Bâbü, **Bâbürnâme...** (2006), s.480.

⁴⁷⁹ Sanskritçe kaleme alınan Veda'ların yazıldığı döneme denk gelen M.Ö. 1500 ve M.Ö. 500 yılları arasındır.

⁴⁸⁰ Abraham Eraly, **The Last Spring Great Mughals**, Viking, India 1997, s.672.

⁴⁸¹ M. Çevik, **İbn Batutta Seyahatnamesi...** s.314.

⁴⁸² H. H. Şahin, “Hindistan’da Dul Olmak...” s.64.

⁴⁸³ Delhi Türk Sultanı olan Alaeddin Halaci’nin (1296-1316) Çitor Kalesi’ne yaptığı saldırı (1301) ile Rajput Krallığını ağır bir yenilgiye uğrattır. Rajput Kraliçesi olan Rani Padmini ve saray mensubu kadınların esir düşmesi endişesiyle, kraliçenin önderliğinde sarayda yakılan büyük bir şenlik ateşiyle kadınlar toplu intihar eder. Bkz. Satish Chandra, **History of Medieval India**, Orient Black Swan, New Delhi 2007, s.97.

ilk Rajput Krallığında görülürken, rivayete göre başarısız savaşın ardından saraydan 700 kadının intiharı ile gerçekleşir. Jauhar geleneği bazı tarihçiler tarafından zaman içerisinde Sati geleneğine dönüştüğü savunulur.

Toplumda alt sınıfta dahi olsalar kadınlar toprak edinme haklarına sahip olurlar. Miras alma, reddetme ve satma haklarına sahip kadınların haklarını kullanmaları çağdaş kayıtlarda bulunmaktadır.⁴⁸⁴ Dini hayatlarını baskı altında olmadan yaşayan kadınlar ister Müslüman ister Hindu olsun dininin gerektirdiklerini yapabilirler. Dinî bayramlarını coşku ile kutlayabilen kadınlar, tapınaklara ya da camilere istedikleri gibi gidebilirler.

Toplumda kadınlar alt kesimlere mensupsa eğitim için vakit bulamadan çalışırken, orta sınıf bir aileye mensup kadınlar yaşlı kadınlardan özel dersler alırlar. Müslüman aileler için evde alınan derslerde ana kitap Kur'an-ı Kerim olurken, ev işleri ve pratik eğitim de alırlar.⁴⁸⁵ Fakir ailelerin kızları ya babalarından eğitim alır ya da ibadet merkezlerinde hocalardan ders alırlar. Toplumda eğitim için hem günlük işler hemde erken evlilik engel teşkil eder.

Kadınların giyim tarzları büyük ölçüde Bâbürlü saray modasından etkilenir. Müslüman kadınların giydikleri uzun gömlek, şalvar pantolon ya da etek olurken, Hindu kadınlar göğüs kısımlarını örten bir kısa giysi ve *Sâri* dedikleri vücutlarına doladıkları uzun kumaşları kullanırlar. *Sâri*, el dokuması ile yapılan 6-8 ya da 9 metrelik kumaştan meydana gelir.⁴⁸⁶ Hindular genellikle kırmızı renkte kıyafetler tercih ederken bel ve omuzları açıkta bırakan üst giysilerine ek olarak başlarından aşağıya bir örtü atarlar. Günlük kullanım için kaba görünümlü giysiler olsa da ev için dayanıklı malzemelerle yapılır. Halk arasında kadınlar da boyunlarına, başlarına, kollarına ve burunlarına takılar kullansalar da saraydan farklı olarak kullandıkları takıların malzemelerinin kötü olmasıdır. Saray kadınları altın ve değerli mücevherlerle süslü takılar kullanırken, halk arasında bakır, kalay, cam ve fildişi gibi malzemelerle yapılmış takılar kullanılır.

⁴⁸⁴ R. Misra, **Women in Mughal...** s.136.

⁴⁸⁵ P.N. Ojha, **Aspects of Medieval Indian Society and Culture**, B. R. Publishing, Delhi 1978, s.158.

⁴⁸⁶ Jyothi Kordhanyamath, S. Kauverybai, "An Impact Of Woven Kasuti Negi Motifs in Ilkal Sarees Using Regenerated Cellulose Yarns", **International Journal of Textile and Fashion Technology**, S.IX, C.IV, 2019, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÂBÜRLÜLERDE ÇOCUK

Çocuk deyince henüz bulûğ çağına erişmemiş birey kastedilirken, veled, gulâm, zürriyet, hafede, ehl, âl, yetim, rebâib gibi kelimeler de bu manada kullanılır.⁴⁸⁷

Çocuk kavramıyla birlikte tabiki çocukluk kavramını da ele almak konu bütünlüğü açısından daha iyi olacaktır. Çocukluk, henüz yetişkin olmayan ve kendi kararlarını alamayan için kullanılan dönem olarak tanımlanabilir. Farklı şekilde yapılan tanımlar toplumun çocuğa bakışını etkiler. Bu etkileşimde Orta Çağ'da çocuk tanımı bulunmazken, çocuğa bakış sadece küçük insan olur. İnsanların çocuklara karşı yaptıkları tutum ve davranışları ileri ki yıllarda, toplumun karar alabilme yetisine sahip insanın gelişiminde büyük ölçüde katkısı olur. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde geçen çocuk, 18 yaşından küçük her insan çocuk olarak tanımlanırken, ulusal hukuk daha erken bir yaş tespit etmediği süre 18 yaş sınır kabul edilir. Bu durum bazı ülkelerde farklılık gösterirken, ülkemizde standart çocukluk evresi 0-18 yaş olarak belirlenmiştir.⁴⁸⁸ TDK Sözlüğü çocuğu “*bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız*” olarak tanımlar.

İnsanoğlunun değişmeyen evresinden olan çocukluk, her toplumda farklı konumlarda bulunurken, bazen aynı toplumun farklı kesimlerinde dahi değişiklik gösterir. Çocuğun konumu, tarihten günümüze gelişerek ilerler. Tarihsel süreç içerisinde çocuğa bakılacak olursa eğer, ilkçağlarda insanoğlu hayatta kalma mücadelesi verirken, halkanın en zayıf noktası çocuklar görülür. Kadın ve erkek ayrımının açık bir şekilde yaşandığı bu dönemde dahi, avcı ve toplayıcı olan yaşam tarzında en zayıf halka kız çocukları görülür. Yapılan araştırmalara göre çocukların hayatta kalmalarının annenin koruyuculuğu sayesinde olduğu yazılır. Bazı ilkel

⁴⁸⁷ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.VIII, İstanbul 1993, s.355.

⁴⁸⁸ Banu Karakaş, Ömer Can Çevik, “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinde Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18/3, 2016, s.890.

toplumların doğaüstü güçlere tapınmalarından kaynaklı, doğan engelli çocukların, doğaüstü güçler tarafından cezalandırılma olduğu inancı doğar.⁴⁸⁹

Antik Çağ'da yetişkinler, çocuklarla sadece yetişkin gibi düşünebildiklerinde ilgilenirler. Bu düşünce tarzı Hristiyanlık'ta da devam eder. Bir bebeğin doğumu ilk günah olarak görülüp günahlarından arındırılrsa dahi, çocukluk döneminde ilk günahın izlerinin görüldüğü söylenir. Bu ilk günahın izlerinin zamanla ortadan kalkmasının baba otoritesiyle verilen eğitime bağlanır. Yoksul ailelerde çocuk sadece yük olarak görülürken, bu yükten kurtulmanın en kolay yolu eğitimini yatılı bir manastırda aldirmek olur.

Antik Roma döneminde çok önem verilen aile kurumunda, çocuk eğitimine de özen gösterir. Roma eğitim anlayışında dahi gerekirse çocuğunu öldürme izni verilir.⁴⁹⁰ Çocuklara örf ve adetlerin aktarılmasında verdikleri eğitimde 12 Levha Kanunu'da öğretilir. Çocuk sahibi olmak Roma için genişlemek ve güçlenmek anlamına gelirken, Romulus ve Remus adındaki ikiz erkek çocuklar kuruluş efsanesindeki konumları ile önemlerini açıkça görülür.

Antik Çağ'da Sümerlerde çocuğun değerini Gılgamış Enkidu ve Ölüler Dünyası öykülerinden anlayabiliriz. Sümer uygarlığında bu öykülere göre birinin ne kadar çok çocuğu olursa öldüğünde öbür dünyada o kadar rahat yaşar. Girit uygarlığında ise çocuk, bolluk ve bereket olarak görülür. Antik dönemin Atina'sında çocuk iyi bir yurttaş olabilmesi için, iyi bir sporcu, bir çalgı aleti çalabilen ve politikadan anlaması gerekir.⁴⁹¹ Eski Mısır'da, siyasi çıkarlar doğrultusunda çocukların rehine olarak kaçırıldığı, işkencelere maruz kaldığı ya da öldürüldüğü görülür. Mısır'da devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi için soylu ailelerde çocuk evlilikleri yapılır. Soyun devamlılığının kız tarafından sürdürülmesinden kaynaklı önem veren Mısırlılar, kız çocuklarına özenle eğitim verir.

Antik Çağ'da çocuğun eğitiminde öncelik erkeklere verilir. Ancak Mezopotamya'da iki cinsiyette eşit olarak altı yaşından itibaren okula gitmeye başlar. Roma'da da durum bu şekilde idi. Ancak eşitlik konusunda daha üst seviyede

⁴⁸⁹ H. Hilal Şahin, "Çocuk, Çocukluk Kavramları ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi", **Türkiye'de Çocuk Olmak**, Pegem Akademi, Ankara 2020, s.10.

⁴⁹⁰ Mehmet Sağlam, Nerimal Aral, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, S.II, 2016, s.47.

⁴⁹¹ Hatice Karakuş Öztürk, "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.XIII, Ekim 2017, s.258.

bakabilen Spartalılar, erkeklerin aldığı sportif faaliyetlere kız çocuklarını da zorunlu tutarlar.

Orta Çağ'da ise gelişmemiş tıp imkânları dolayısıyla yetişkinliğe varamadan çoğu çocuk ölür. Bu dönemde kadınlar çok sayıda doğum yapmasına rağmen, hastalıklardan dolayı sadece iki ya da üç tanesi hayatta kalabilir. Cinsiyet ayrımının keskin şekilde görüldüğü bu çağda fakir aileye mensup kız çocukları mutfak ve bahçe işleri ile ilgilendiği görülürken, soylu ailenin kız çocukları ise edep kuralları ve zarif iğne işleri ile meşgul olur. Erkek çocuklarında ise fakir ailenin çocukları yedi yaşından itibaren tarlada çalışmaya başlarken, soylu erkek çocukları şövalyelik eğitimi alır.

Kutsal dinlerin bu çağda yaygınlaşması ile insana verilen değer artarken, çocukların dini eğitimlerine de önem verilir. Orta Çağ'da erken yaşlarda erkek çocukların ileride dini görevli olmasını isteyen aileler çocuklarını manastırlara gönderirler. Bu dönemde çocuklar dini görevli olarak kariyer yapma amacının dışında, rahiplerden haftada bir kez vaaz dinlemeye giderler.⁴⁹² Çocukların eğitiminde soylu ailelerde bulunanlar erkek çocukları için özel eğitimler aldırırken, Orta Çağ'ın sonlarına doğru bu eğitime kız çocukları da dâhil olur. Mesleki eğitimleri için ise çocuk yaşta zanaatkârların yanına çırak olarak verilirler. Ancak hizmetçi ve vasıfsız işçi olarak çalışan çocuklar değersiz olarak görülürken, bir eşya muamelesiyle karşı karşıya kalırlar. Bu dönemde yaygın olarak görülen kölelikten nasiplerini alan çocuklar hayvanlar ile uyumak zorunda bırakılır. Bu dönemde karşılaştıkları diğer sorun ise çocuk yaşta evlendirilmeleridir. Kilise dahi 12-14 yaş arası evlilikleri desteklerken çocuklar, çocukluklarını yaşayamadan çocuk sahibi olurlar.

Modern Çağ döneminde çocuk, Rönesans bile birlikte Hümanizm'in önem kazanmasıyla çocuklukta önem kazanır. İngiliz pediatrist Thomas Phaer ve Alman Felix Wurtz pediatriye uygulamaları önemli ölçüde etkiler. Jean Jack Rousseau'nun yazdığı "Emile" adlı kitabı da çocuk haklarından ve bebek bakımından geniş ölçüde bahseder. 17. yüzyılda burjuva ailelerinde çocuklara karşı yakınlık görülürken, 18.

⁴⁹² Özlem Genç, "Çocukların Orta Çağ Avrupası'ndaki Yeri", **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.I, Mart 2016,s.249.

yüzyılda İngiltere’de istenmeyen çocuklar üzerlerine yatılarak öldürölür.⁴⁹³ 19. yüzyıl sanayi devrimi ile çocuklar 6-12 yaş arası günde 12 saat çalıştırılarak en karanlık çağı yaşarlar.

Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle, eğitimli insana doğan ihtiyaçtan dolayı çocuk işçileri okullara yönlendirilir. 19. ve 20. yüzyıllar çocuğun zihinsel, ahlaki ve davranışsal gelişimi incelenir. 17. Yüzyılda söylenen eğitimin ardından gelen dinle zamanında ihtiyaç duyulan oyuncaklar ise günümüzde evrilerek masa üstü oyunlar halinde piyasada çocuklar için yerini alır. Çocukların modern dünyada öneminin kavranması ile çocuklara yönelik gıda, oyun alanları, özel kıyafetler geliştirilir.

1. Dünyada Çocuk

Tüm toplumlarda olduğu gibi dünyada çocukların iyi yaşam sürmesi geleceğin bireyleri olarak yetişmesi dolayısıyla önem arz eder. Bu manada çocukların karşılaştıkları sorunlar tüm dünyayı ilgilendiren sorunlar haline gelir. Tarih boyunca çalıştırılan çocuklar, Sanayi Devrimi’nde resmi olarak işçi istismarına uğradıklarında ilk defa bu dönemde sosyal politikalar kendini gösterir.⁴⁹⁴ Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların yetişkinler gibi haklara sahip olması gerekliliğiyle ortaya çıkar.

Çocukların dünyada edindiğı haklar ışığında, ilk olarak Amerika’da çocuk bürosu kurulur ve ırk, sosyo-ekonomik farklılıklara bakılmadan tüm çocukların sağlıkları ile ilgilenilir (1912). II. Dünya savaşıyla uygulanamayan, “Çocuk Hakları Cenevre Bildirisi” Milletler Cemiyeti’nin kabul ettiğı ilk bildiri olur (1924). Yine Birleşmiş Milletlerin dünya çocuklarının durumunu iyileştirmek amacıyla kurduğı UNICEF “The United Nations International Children’s Emergency Foundation” vakfı çocukların acil ihtiyaçlarını karşılar (1946). Daha sonra kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nde, 25. Madde anne ve çocuk hakları içerir (1948). Yine aynı yıl Paris’te Uluslararası Çocuk Merkezi kurulur. 14.’sü düzenlenen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun aldığı karar ile “Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi” kabul edilir

⁴⁹³ Zeynep Erkut, Serap Balcı, Suzan Yıldız, “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, S.I, 2017, s.22.

⁴⁹⁴ B. Karakaş, Ö. C. Çevik, “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinde... s.889.

(1959). Gelişen toplum ve yapılan araştırmalar ile tüm dünyada çocuk haklarına verilen önem ile incelenmesi için “*Uluslararası Çocuk Yılı*” ilan edilir. Unicef ve Dünya Sağlık Örgütü’nün yaptığı çalışmalar ile anne ve çocuk sağlık hizmetleri için “*Çocuk Yaşatma Seferberliği*” adlı bir program önerir (1982). Birleşmiş Milletler Cemiyeti’nde “Çocuk Hakları Sözleşmesi” kabul edilerek 54 madde yayınlanır. Türkiye bu maddeyi daha geç imzalar (1990). Çocuk işçiliğinin yasaklanmasına ilişkin sözleşmeyi ILO “*International Labour Organization*” kabul eder (1999). Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Planına göre beş yaş altı ölümleri engellemek, ilkokulu zorunlu hale getirmek, çocukların silahlı çatışmalara girmemesi ve çocuk satışı ile ilgili ciddi kararlar alınır (2000). ILO tarafından çocuk işçiliğine karşı verdikleri mücadeleye dikkati çekmek amacıyla 12 Haziran günü “*Çocuk İşçiliğine Karşı Dünya Günü*” ilan edilir (2002).⁴⁹⁵ Günümüzde 20 Kasım “*Evrensel Çocuk Günü*” kabul edilirken, Mustafa Kemal Atatürk tarafından ülkemizde 23 Nisan “*Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı*” olarak kutlanır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde en geniş kapsamıyla yaşama hakları, gelişme hakları, korunma hakları olarak yer alır. Yaşamı hakkı, çocuğun yaşama alanı, tıbbi bakımı gibi temel gereksinimlerini kapsar. Gelişme hakkında ise eğitim hakkı, oyun ve dinlenme, bilgi alma hakkı, din, vicdan ve düşünce özgürlüğünü kapsar. Korunma hakkı, her türlü istismara ve sömürüye karşı korunmayı kapsayan haklardır.⁴⁹⁶ Katılma hakkı çocuğun toplumda etkinliklere katılımını sağlayan haklardır.

Kuruluşların yürüttüğü çalışmalara rağmen, günümüzde hala çocuk istismarı, eğitimde eşitsizlik ve çocuk işçilerinin çalıştırıldığı görülür. Modern aile yapısında ise çocuk, teknolojinin gelişimiyle ekranlara bağlanır hala gelir.

1.2.Avrupa’da Çocuk

Avrupa’da çocuklara küçük yetişkinler olarak bakılması dolayısıyla en zor günlerini yaşar. Bu durumun altında yatan neden ise henüz çocukların ayrı bir

⁴⁹⁵ Z. Erkut, S. Balcı, S. Yıldız, “Tarihsel Süreç İçinde... s.25.

⁴⁹⁶ Ayşe Şener Taplak, Sevinç Polat, Selda Yüzer, “Çocuk Haklarında Unutulanlar ve Çözüm Önerileri”, **Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.II, S.I, 2014, s.63.

büyüme evresi olarak görülmemesidir. Avrupa'daki çocuklar özellikle Orta Çağ'da en karanlık düşüncelerin gölgesinde yaşamak zorunda bırakılır.

Orta Çağ Avrupa'sında kadınlar eğer hamile ise astrologlar aracılığıyla çocuklarının geleceği hakkında bilgi edinmek ister ve Astrologlar çocuğun doğacağı aya göre hangi meslekte olacağı ve eğitim durumu hakkında bilgi verir.⁴⁹⁷ Çocuğunun eğitim ve sosyal konumuna önem veren kadınlar için astrologlardan duyacakları aksi sözlerle çok etkileyici olur. Bu dönemde bir çocuğun kaderinin doğacağı aya bile bağlı olması toplumdaki önemini açıkça gösterir vaziyettir.

Tıbbi imkânsızlıkların doğurduğu çocuk ölümleri, soylu ailelerin çocuklarının gelişiminde avantaja dönüşür. Bunun nedeni ise halk içerisinde olan bebek ölümleri, sütannesi olabilecek kadınların sayısını artırır. Orta Çağ'da sadece anne sütüyle beslenen bebekler için, anne sütü yetersiz geldiğinde sütannesi tutulur.⁴⁹⁸ Tıbbi imkânsızlıkların yanı sıra çocuk ölümlerinin soylu ya da halktan ayırt etmeden en fazla görüldüğü dönem “*çocukların salgını*” diye adlandırılan vebanın ikinci dalgası olur (1361). Çocukların salgınından önce Avrupa'da yaşanan büyük veba salgını nüfusun üçte birlik kısmının ölmesine neden olurken (1347-1352), çocukların iş gücüne daha çok ihtiyaç duyulur.⁴⁹⁹

Çocuk ölümlerinin bu denli çok olduğu dönemde, çocuk yaşta kızlar evlendirilip çocuk sahibi olmaya çalıştırılır. 25 yaşına gelen bir kadının en az üç çocuğunun olması beklenirken, 30'lu yaşlarının ortası artık yaşlılık olarak görülür. Avrupa'da kilisenin onayıyla çocuklar ergenlik çağına girdikleri dönemde evlilikleri gerçekleştirilir. Evlilikleri konusunda hangi kesimden olursa olsunlar rızaları alınmadan büyükleri tarafından uygun görülen ile yapılır.

Cinsiyet ayrımının kendini hissettirdiği coğrafya Avrupa olurken, erkek çocukları aileler tarafından daha çok arzu edilen cinsiyet olur.⁵⁰⁰ Bunun nedeni ise erkek çocuğu ailenin soyunu devam ettirecek olması ve çalışarak ailesine yardımda bulunması görülür.

⁴⁹⁷ Ö. Genç, “Çocukların Orta Çağ Avrupası'ndaki... s.242.

⁴⁹⁸ Elif Fatma Özkan Pehlivanoglu, İlhami Ünlüoğlu, “Emzirmenin Tarihsel Gelişimi”, **Aile Hekimliğinde Anne Sütünün Anne ve Bebek Sağlığı Açısından Önemi**, Baskı. I, Ankara 2019, s.23.

⁴⁹⁹ Haydar Akın, “Felaket Geliyorum Demişti: Orta Çağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kebikeç Dergisi**, S.XLVI, 2018, s.252.

⁵⁰⁰ Ö. Genç, “Çocukların Orta Çağ Avrupası'ndaki... s.243.

Avrupa’da aileler çocukların farklı fizik yapıda olduklarının farkında olmayarak yetişkin kıyafetleri giydirebilir. Çocukların o dönemde tüm giyinme ve süslenme modelleri büyüklere bağlı şekilde gelişir. Yetişkinler gibi görülen çocuklar, tarlalarda çalışır, çocuk yaşta evlendirilir, yeterli görüldüğünde iktidara getirilir ve suçlu bulunursa bir yetişkin gibi asılır.⁵⁰¹ Çocuklar doğdukları sosyal sınıfa göre muamele görürken, soylu bir ailede doğan çocuk iyi şartlar altında eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanırken, alt sınıfta doğan çocuklar ise tüm bunlardan mahrum bırakılır.

Avrupa’da eğitim, kız ve erkek için farklı olurken, bulunduğu sosyal sınıfa göre de değişiklik gösterir. Soylu bir ailede doğmuş erkek çocuk şövalyelik eğitimi alırken, kız çocuk ise görgü ve el işlemleri eğitimi alır. Alt sınıflara mensup ailelerin erkek çocukları eğitim için en uygun yer manastırlar görülür. Çünkü çocuk aileye yük olmaktan çıkarken, manastırda aldığı eğitim ile din adamı olabilir. Yoksul ailelerin kız çocukları ise eğitimden uzak kalırken, soylu ailelere hizmetçilik yapar. Avrupa’da çocukların büyük çoğunluğu okuma yazma dahi öğrenemezler. Hiçbir söz hakkına sahip olmayan çocuğun yaşadığı bu dönem, köleliğin de en ağır şekilde uygulandığı dönemdir. Çocuklar Avrupa’da yetişkin kölelere kıyasla daha ucuza satıldığı da bilinir.

Dönemin toplumunda en ihtiyaç duyulan sınıf işçi gücü olurken, 7 yaşına kadar annelerinin yanında büyüyen erkek çocuklar bu yaştan itibaren çırak olarak mesleki eğitim alırlar. Meslek grubuna göre çıraklık süresinde değişiklik gösterebilir. Fakir aileler çocuklarına eğitim imkânı sağlayamazken, çıraklık eğitimi için bir ustanın yanına veremediklerinde fiziksel yeterliliklerine göre işlere gönderilir.⁵⁰² Orta Çağın en ucuz işçisi olan çocuk hizmetçiler, soylu ailelerin yanında çok sayıda bulunurlar.

Çalışma hayatında aktif şekilde varlık gösteren çocuklar, sanayi devriminde en ağır şartlarda çalışmak zorunda bırakılır. 6-12 yaş arasında ki çocuklar günde 12 saat çalıştırılırken, hala yarım insan muamelesine maruz kalarak düşük ücretler alırlar. Çocuklar genellikle pamuk fabrikalarında ve giysi sanayisinde çalıştırılır.⁵⁰³

⁵⁰¹ H. H. Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramları... s.10.

⁵⁰² Ö. Genç, “Çocukların Orta Çağ Avrupası’ndaki... s.252.

⁵⁰³ Z. Erkut, S. Balcı, S. Yıldız, “Tarihsel Süreç İçinde... s.23.

Küçük ve hafif olmalarından dolayı fabrika bacalarını temizlemek için bacadan aşağıya bellerine ip bağlanarak sarkıtılır ve hayatları hiçe sayılır.

Avrupa’da yaşanan tüm bu çocuk istismarlarına rağmen modern dünyada yapılan yenilikler ile çocuğun toplumdaki yeri iyileştirilir. Avrupa’da pediatristlerin yaptıkları çalışmalar ile çocukların dünyası daha iyi anlaşılır. Gelecekte toplum için faydalı bir birey olması adına özenle yetiştirilir.

1.3.Asya’da Çocuk

Asya’da çocuk geniş bozkırlarda hüküm süren Türk Devletlerinin himayesinde kıymet görürken, “oğul-evlat” olarak hitap edilir. Türkler, çocukları geleceğe güçlü bireyler olması için dini ve kültürel etkilerin altında yetiştirirken, cesur, devletine bağlı ve kahraman olmalarına özellikle önem verilir. Tüm bu özellikler çocukların adları içinde belirleyici rol oynar. Özellikle Altay Türklerinde uygulanan bu töreye göre belirli bir yaşa kadar geçici bir ad verilen çocuklar, ileri ki yaşlarında yapacakları kahramanlığa göre kalıcı bir ad sahibi olur. Oğuzlar bu konuda daha katı davranarak, çocukları adsız olarak çağırırlar. Bunun nedeni ise düşman ile çarpışmamış, kan akıtmamış kimse ad almaya layık görülmez.⁵⁰⁴ Bu manada çocukların gelişiminde yiğitliğin ve kahramanlığın ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

Kız erkek ayrımının kendini her coğrafyada gösterdiği açık şekilde bilinirken, Türklerin kız çocuklarını da erkekler gibi eğittikleri görülür. Ancak halk için çocukluk evresi hızla geçilmesi gereken bir dönem olarak görülür. Çünkü çocuklar göçebe halinde yaşayan halka ayak uyduramazlar.⁵⁰⁵ Bunun yanı sıra bozkırın çetin hava şartları ve halkın saldırıya açık halde bulunmaları durumu zorlaştırır. Göçebe yaşam sürmek çocuklara da hayvan bakıcılığı, çadır işleri, giysi üretimi, silah ve ev eşyası yapımı, yemek içmek, eğlencelerde yarışmalara katılma ve spor faaliyetlerine hâkim olmayı sağlar.

Çocukların yetiştirilmesi ise belli bir yaşa kadar anne tarafından sağlanır. Çocukların eğitiminde atalarını ve kabilelerin tarihini öğretilirken, anne ya da

⁵⁰⁴ Mevlüt Metin Türkteş, “Türklerde Ad Verme ile İlgili Bazı Tespitler”, **Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi Dergisi**, S.XVII, 2018, s.36.

⁵⁰⁵ H. H. Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramları... s.19.

babanın soyu ayrı tutulmaz hepsi anlatılır. Çocukların gelişiminde anne sütü yetersiz geldiğinde, sütanneye emzirmesi için verilir. Türk çocukları hemen her kademedan sütanneye sahip olur. Sadece hanedana mensup çocukları emzirecek sütannelerin asil, sağlıklı ve ahlaklı olmalarına önem verilir.⁵⁰⁶ Sütannelere Türkler tarafından her zaman saygı duyulur ve gerçek anne yerine koyulur.⁵⁰⁷

Okul ve benzeri kurumların yokluğu nedeniyle çocuklar ailede dönemin şartları gereğince eğitim alır. Türklerde şehzadelerin eğitimi, ileride devlet yönetiminde bulunacakları için çok önem verilirken, yönetimi ileride en büyük erkek çocuğun alacağı kesin olmaz. Devlet yönetimi hanedan ailesinde en dirayetli olana geçer.⁵⁰⁸ Bazen bu hanedana mensup olmayanlar içinden seçilebilir. İbn Batutta Seyahatname'sinde Özbek Hanlığına yaptığı ziyaret ile ilgili, tahta babasının tayin ettiği veliahtın geçmiş olmasına rağmen dirayet gösteremediğinden öldürülüp yerine kardeşini geçirdiklerini yazar.⁵⁰⁹

Çocuklu aile Türkler için soyunun devamlılığı anlamında önemli olup, bu hususta erkekler çocukları olmayan kadınlardan hemen boşanırlar ve başkasıyla yeniden evlenirler. Öyle ki Kırgızlarda çocuğu olmadan ölmek, felaket olarak görülür. Çocuk doğurmadan ölen kadınlar, babasının köyüne gönderilerek orada gömülür. Çünkü anlayışa göre çocuk doğuramadığı için kocasının köyünde gömülmeyi haketmez.⁵¹⁰ Çocuğu olmayan kadın ne ailede ne de toplumda söz sahibi olabilir.

Asya'da yazılı olmasada kendisini topluma kabul ettiren kanun töre idi. Töre herşeyden üstün tutulur hatta "*töre konuşunca han susar*" denir. Törenin kabul ettiği bir hususta evin en küçük oğlunun baba ocağını devam ettireceği ve hükümdar olamasalar da baba serveti küçük oğlunun hakkı görülür. Kız çocuğu ise baba mirasından hakkını alarak evlendiği çadira çeyizi ile gider.⁵¹¹ Kız çocuklarının gelişiminde ailenin en dikkat ettiği şey ahlaki güzelliğin yanı sıra uysal, namuslu ve ailesine bağlılığı olur. Türkler de çocuğa dair bilgileri destan, masal ve öykülerden

⁵⁰⁶ Ş. Beyânî, **Moğol Dönemi İran'ında...** s.48.

⁵⁰⁷ Ekber Şah'ın sütanesi Mâhım Enege'nin devlet yönetiminde etkin rol oynadığı bilinir. Bkz. R. V. Garbe, **Akbar Emperor of India 'A Picture...** s.167.

⁵⁰⁸ İ. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü...** s.260.

⁵⁰⁹ M. Çevik, **İbn Batutta Seyahatnamesi...** s.254.

⁵¹⁰ Mayramgül Dıykanbayeva, "Kırgız Türklerinde Erkek Çocuğun Önemi ve Edebi Eserlere Yansıması", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, S.XLVI, Erzurum 2011, s.183.

⁵¹¹ İlhan Aksoy, "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi", **Ululararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.IV, S.XVI, 2011, s.14.

öğrenebiliriz. Bu sözlü gelenek ile çocukların hızla büyümesine ve kahraman oluşlarına dair örnekler bulabiliriz.⁵¹² Türeyiş, Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Manas Destanları çocukların kahramanlıkları ve zorluklar karşısında ki mücadeleleri üzerine anlatılan öykülerdir.

1.4.Hindistan’da Çocuk

Hindistan’da tarihten günümüze hala kendini hissettiren kast sistemi, çocukların sosyal yaşamını da büyük ölçüde etkiler. Özellikle erkek çocukları etkileyen bu sistemde kastın devamlılığını erkek çocuk üstlenir. Babadan oğula geçen bu sistemde, erkek çocuğun mesleki eğilimi de yine babasının mesleği doğrultusunda olur.

Kastın asiller ve soylular sınıfına bağlı ailenin çocuğu toplumun en şanslı kesiminden olurken, eğitim, sağlık ve eğlence sektöründe sonsuz imkânlarla sahip olurlar. Ancak kastın Sudralar “işçiler” sınıfına bağlı bir ailenin çocuğu sadece hayatta kalma mücadelesi verir.

Kız erkek eşitsizliğinin her coğrafyada farklı etkilerinin olduğunun bir diğer kanıtı da Hindistan olur. Erkek çocuklara kıyasla kızlar ailede yük olarak görülür. Bunun nedeni ise evlendirmek için kız ailesinin damada ödediği *drahoma* ücretidir. Özellikle kız çocuklarının, henüz çocuk yaşta evlendirilmesi toplum tarafından normal görülür. Kız çocukların ailesinden miras hakkına dahi sahip olamaz. Ancak erkek çocuklar için bu durum söz konusu olmaz mirastan haklarını alırlar. Miras erkekler arasında tam olarak eşitlikçi politikada dağılmazken, en büyük erkek çocuk mirastan biraz daha fazla pay alır. Erkek kardeşler arasında akli ve fiziki engeli olan çocuk miras hakkını alamazken, sağlıklı olan kardeşleri tarafından bakılırlar.

Dini inanışlar ve mistik yaşamın hâkim olduğu Hindistan’da çocuklar doğumlarından on iki gün sonra isim verilirken, isimlerinden biri gizli tutulur. Aileler çocuklarını yetiştirirken Hinduizm dini eğitimlerini verecek vedalar⁵¹³ öğretilir. Anne ve babalar çocuklarını sekiz ile on iki yaş arasında dini eğitimlerini verirken,

⁵¹² H. H. Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramları... s.17.

⁵¹³ Sanskritçe vid (bilmek) kökünden türeyen vedalar, ilahi ya da kutsal bilgi anlamında olup, Hinduizm’in Rig Veda, Yacur Veda, Sama Veda ve Atharva Veda’dan meydana gelen kutsal metinlerdir. Bkz. Ali İhsan Yitik, “Vedalar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XLII, İstanbul 2012, s.593.

çocukları üzerinde velayet hakkına sahip olurlar. Ancak Brahmanların (din adamları) çocukları dini göreve başladıklarında velayet hakkı kalkar.⁵¹⁴

2. Bâbürlülerde Çocuk

Türk toplumunun çocuğa bakışı ve davranış biçimi Türk kökenli olan Bâbürlü Devleti tarafından da aynen devam ettirilir.⁵¹⁵ Çocukların gelişiminde aileye ve devlete bağlılıkları aşılanırken, verilen eğitimin temelinde kahraman, akıllı ve sadık olmaları yatar. Bu anlayış ile büyüyen çocukların isimleri koyulurken cesur, dinine ve devletine bağlı olmaları belirleyici rol oynar. Bâbür Şah'ın isminin tıpkı Türk geleneklerine uygun şekilde verildiği anlaşılr. Dini manada Zahirüddin Muhammed yani “*dinin koruyucusu Muhammed*” anlamındayken, Bâbür ise şaman inancına göre “*pars, aslan*” anlamında verilir.⁵¹⁶ Bâbür Şah Kandahar zaferinin ardından ise Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbür Padişah olarak anılır.⁵¹⁷

Türklerde yaşadıkları coğrafyadan kaynaklı, çocukluğun hızlıca geçilmesi gereken evre olarak görülmesi Bâbürlüler Devletinde de görülür. Hanedana mensup çocukların devlet işleri hakkında fikirler yürütmeye başladıklarında, idari makamlarda görevler almaya başlarlar. Şehzadeler küçük yaşta aldıkları vilayet sorumluluğu ile tahta çıkmaya hazırlanırlar. Devletin devamlılığını herşeyden üstün tutan Bâbürlü Devleti, boşalan tahtın doğuracağı olumsuz sonuçlardan kaçmak için, şehzadeler çocuk yaşta hükümdar ilan edilir. Bâbürlü Devleti'nin Bâbür Şah ve Ekber Şah gibi büyük devlet adamları küçük yaşta saltanat tahtına oturdukları halde saltanatın gerektirdiklerini yerine getirirler.

Hanedan mensupları çocuklara eğitimlerini dönemin en iyi âlimlerinden özel olarak dersler aldırırlar. İlmi anlamda, dini eğitimlerinin yanında astronomi, geometri, edebiyat ve cebir gibi dersler alırlarken, dönemin hâkim dillerine de vakıf olurlar. Askeri eğitimleri için ise binicilik, okçuluk, ektrim ve yüzme gibi aktif

⁵¹⁴ Abdullah Demir, “Tarihten Günümüze Çocuk Hakları”, **International Journal of Early Childhood Education Research**, C.I, S.III, s.39.

⁵¹⁵ H. H. Şahin, “Bâbürlülerin Etnik Menşei... s.5.

⁵¹⁶ J.P. Roux, **Büyük Moğolların Tarihi...** s.134.

⁵¹⁷ Bâbür, **Babürnâme...** (1970), s.405.

bulunacakları dersler alırlar. Yönetim ile ilgili eğitim ise tecrübeye dayalı küçük yaşta aldıkları idarecilik görevi ile edinirler.

Her Türk devleti için saltanatın devamlılığı olarak görülen çocuklara Bâbürlü Devleti Şahları çok kıymet verir. Bunun en büyük örneklerini Bâbüname'den ve Hümâyûnname'den okuyabiliriz. Bâbür Şah'ın, Hümâyûn Şah doğduktan sonra verilen şenlikler ve Şah'ın sevinci ve Gülbeden Begüm ile konuşmasında kızını eşlerinden üstün görmesi oğluna ve kızına karşı olan sevgiye örnek teşkil eder.⁵¹⁸ Sadece Bâbür Şah değil, hanedanın tüm padişahları çocuklarına karşı hassas davranırlar.

Özellikle siyasi amaçla yapılan dönemin erken evlilikleri Bâbürlü Devleti'nde Bâbür Şah zamanında görülür. Bâbür Şah, henüz 5 yaşındayken, Semerkant'a yaptığı yolculukta şehrin hâkimi amcası Sultan Ahmed Mirza'nın kızlarından Ayşe Sultan Begüm ile nişanlanır.⁵¹⁹ Bâbür Şah'ın Hocend idaresinde bulunduğu yıl Ayşe Begüm ile evlenirler.⁵²⁰ Ancak Bâbür Şah'tan sonra erken evlilikler pek görülmez.

3. Sarayda Çocuk

Bâbürlü sarayında çocuk yaşta tahta oturan ilk 12 yaşında Bâbür Şah olur. Bâbür Şah, babası Ömer Şeyh Mirza öldüğünde Fergana'da tahta oturur (1494).⁵²¹ İsmi anlamı gibi "aslan" olan Bâbür Şah, tahta oturduğunda ilk hedefi Semerkand olurken bir kez başarısızlığı onu yıldırılmaz ve 14 yaşında Semerkant'ı alır (1496). Bâbür Şah'ın Türk gelenekleri ile yetişerek büyük hedeflere küçük yaşta karar verir ve bir gün Hindistan'ın hükümdarı olmayı aklından çıkarmaz. Küçük yaşta tahta oturmasının verdiği tecrübesizlik ve devlet büyüklerinin itaatkârsızlıkları karşısında en büyük destekçisi olan anneannesi İsen Devlet Begüm sayesinde, küçük yaşta devlet idaresini yapabileceğini kanıtlar.

Bâbür Şah'ın ilk veliahtı olan Hümâyûn Şah'ın Kâbil'de doğumu ile ortaya çıkan sevinç tüm sarayı etkisi altına alır (6 Mart 1508). Bâbür Şah, Bâbüname'de Hümâyûn Şah'ın doğumu ile yapılan düğünden "*Hümâyûn doğduktan sonra çarbağa*

⁵¹⁸ Gülbeden, *Hümâyûnname*... s.132.

⁵¹⁹ J.P. Roux, *Büyük Moğolların Tarihi*... s.136.

⁵²⁰ Bâbür, *Babürnâme*... (1970), s.155.

⁵²¹ Bâbür, *Babürnâme*... (1970), s.3.

çıkartılarak doğum günü yapıldı. Beyler ve emirler, büyükler ve küçükler düğün hediyeleri getirdiler. Pek çok ak akçe toplandı. Bundan evvel bu kadar çok ak akçe bir arada görülmemiştir. Çok güzel bir düğün oldu.” diye söz eder.⁵²²

Bâbürlü sarayında soylu kadınlar hamile kaldıklarında çocuğun verdiği heyecan herkesi etkisi altına alır. Hanedan kadınları ve Şah’lar çocuğun cinsiyeti hakkında konuşmaya ve doğum hazırlıkları yapmaya başlar. Bâbür Şah, çocuk sahibi olacağını öğrendiğinde kadınlar arasında cinsiyetin öğrenilmesi için bir çeşit fala bakıldığından bahseder, *“İki kâğıttan birine Ali veya Hasan, diğerine de Fatma yazıp bu iki kâğıdı çamurla yoğurup bir testi suyun içine koyarlar. Hangisi önce açılırsa, ona göre hükmederler. Erkek çıkarsa erkek, kız çıkarsa kız olacak derler”*.⁵²³ Kadınların düzenledikleri bu rutielin dışında Şah’ların gördükleri rüya da çocukların cinsiyeti konusunda fikir verir. Hümâyûn Şah Hamide Banu Begüm’ün hamileli sırasında rüyasında Jinde Fil Ahmedi Cam’ı⁵²⁴ görerek, oğlu olacağı ve adını Celalüddin Muhammed Ekber koymasını müjdelendir. Hümâyûn Şah diğer eşi olan Mah Çüçek Begüm’den bir kızı olduğu haberini aldığı rüyasında gördüğü iki hizmetçinin adlarını birleştirerek, kızının adını Bahtünisa Begüm koyar.⁵²⁵

Dönemin tıbbi imkânsızlıklarından dolayı çocuk ölümleri saray halkında da olur. Bâbür Şah bu tıbbi imkânsızlıklar yüzünden iki çocuğunu kaybeder. Bâbür Şah henüz iki yaşında ölen oğlu Faruk’un ölümüyle ve bir aylık iken ölen kızı Fahrünnisa’dan⁵²⁶ duyduğu üzüntüden Bâbünamesinde bahseder.⁵²⁷ Bâbür Şah’ın duyduğu evlat sevgisinin en açık örneği, oğlu Hümâyûn Şah ağır şekilde hastalandığında oğlunun acısından *“Rabbim eğer can mukabilinde can kabul olunursa, ben ki Bâburum, ömür ve canımı Hümâyûn’a bahşettim.”* diye dua eder. Ertesi gün Bâbür Şah hastalanırken Hümâyûn Şah iyileşir.⁵²⁸ 2-3 ay hasta yatağında yatarken dahi uzun zamandır göremediği 11 yaşındaki oğlu Hindal Şah’ı sorar ve gelişimi hakkında bilgiler alır.

⁵²² Bâbür, **Babürnâme...** (1970), s.405.

⁵²³ Bâbür, **Babürnâme...** (2006), s.413.

⁵²⁴ Jinde Fil Ahmedi Cam, Horasanlı şair ve sofidir. Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.167.

⁵²⁵ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.203.

⁵²⁶ Bâbür Şah’ın ilk çocuğu olan Fahrünnisa, Ayşe Sultan Begüm ile henüz 19 yaşında iken olan kızıdır. Bkz. Bâbür, **Babürnâme...** (1970), s.231.

⁵²⁷ J.P. Roux, **Büyük Moğolların Tarihi...** s.419.

⁵²⁸ Gülbeden, **Hümâyûnname...** s.135.

Bâbü Şah, Bâbünamesi'nde oğullarına daha fazla yer verirken, kızlarından bahsetmez. Ancak bu kızlarına karşı duyduğu sevginin az olduğu anlamına gelmez. Bâbü Şah'ın eşi Dildâr Begüm'den olan Gülbeden Begüm babasının huzuruna ilk çıktığı anı Hümâyûnname'de *“Halifei Babam geldiği zaman ben onu ayakta karşıladım. Bu sırada onun karısı Sultanım dahi geliverdi. Ben bilmeyerek ona karşı da ayağa kalkmak istedimse de Halifei Babam ısrar ile mâni oldu ve dedi ki: o ihtiyar hizmetçinizdir, ona karşı ayağa kalkmanıza hacet yoktur.”* şeklinde aktarırken, kız çocuklarına eşlerinden daha çok kıymet verdiği anlaşılır.⁵²⁹ Gülbeden Begüm, babasının kendisine olan şefkatini şu sözlerle aktarır, *“Bir müddet beni kucaklarında oturtular. Bu iltifatları esnasında o kadar büyük bir sevinç duydum ki onun üstünde bir sevinç tasavvur edilemez.”* Gülbeden Begüm, Bâbü Şah öldüğünde henüz sekiz yaşında olduğunu bildirirken, bu olayın çok daha küçük yaşta yaşanmış olduğunu anlayabiliriz.⁵³⁰

Hümâyûn Şah oğlu Ekber Şah Amarkot'ta doğduğunda tıpkı babası gibi sevinir ancak dönemin ekonomik krizinden dolayı düğünler tertip edemeyerek yanındakilere, *“Oğlumun doğumu dolayısıyla size verecek hiçbir hediyem yok. Bu kokuyla oda koksun ve bu şekilde oğlumun şöhreti dünyaya yayılsın”* diyerek güzel koku dağıtır (1542).⁵³¹ Ancak Ekber Şah 5 yaşına bastığında sünnet düğünü için Hamide Banu Begüm, Kâbil'de büyük bir şenlik düzenler.⁵³² Çarşıların hepsi süslenirken, göze güzel görünecek yerlere Mirza'lar aynalar asarlar. Düzenlenen eğlence de halka uzun elbiseler ve hilatlar dağıtılır. Hümâyûn Şah öldüğünde henüz 13 yaşında bulunan Ekber Şah, atalığı Bayram Han gözetiminde tahta oturur (1556). Tecrübesizliği ve devletin ciddi tehlikeler içinde olmasından dolayı saltanatının ilk 4 yılı Bayram Han'ın desteği ile geçer.

28 yaşına kadar erkek çocuğu olmayan Ekber Şah, saltanat tahtını emanet edecek veliahtı olmadığından büyük bir kedere boğulur. Ekber Şah'ın bu kederine bir son verebilmesi için devletin önde gelen isimlerinden biri *“Acmir şehrinde mefdûn Hoca Muinü'd-dîn-i Çiştî hazretlerinin türbesine giderek, bütün vaktini ibadet ve riyazetle geçiren ünlü bir şeyh vardır. Onun duasının bereketiyle, pek çok sıkıntı*

⁵²⁹ Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.132.

⁵³⁰ H.Hilal Şahin, “Bâbürlü Sultanı Gülbeden Begüm”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.III, S.VIII, 2016, s.8.

⁵³¹ H. H. Çağlayan, “Ekber Şah Döneminde Hindistan...” s.15.

⁵³² Gülbeden, *Hümâyûnname...* s.197.

sahibinin dertlerine çare olunduğu bütün Hindistan’da bilinmektedir” diyerek Acmir şehrine gönderir.⁵³³ Ekber Şah’ın bu duaları kabul olur ve Cihangir Şah dünyaya gelir (1570). Cihangir Şah, yazdığı Hatırat’ında çocukluğu ile ilgili pek bilgi vermezken, zaman zaman görüştüğü devlet adamlarının saygısından ve okula gidişinden bahseder.⁵³⁴

3.1. Çocukların Eğitimi

Bâbü Şah çocukluğundan itibaren hükümdar vasıflarına uygun şekilde eğitim alır. Aldığı siyasi ve askerî eğitimin yanı sıra karakterinin şekillenmesinde Hoca Ubeydullah’ın büyük etkisi olur. Hoca Ubeydullah öldüğünde Bâbü Şah’ın din hocası olan Mevlânâ Kadı’ya karşı büyük bir hayranlık besler. Binicilik, okçuluk, ektrim, yüzme gibi çeşitli eğitim de alır.⁵³⁵ Dil öğrenimine ilgisi olan Bâbü Şah, Türkçeye hâkim olmakla birlikte, Farsça ve annesi tarafından Moğolcayı öğrenir.⁵³⁶

Bâbü Şah’ın oğlu Hümayûn Şah annesi Mâhım Begüm’ün himayesinde Kâbil’de yetişir ve âlimlerden cebir, geometri ve astronomi eğitimi alır.⁵³⁷ Ayrıca binicilik, okçuluk, ektrim, yüzme gibi dersler de alır. Öğrendiği diller arasında Arapça, Farsça, Türkçe ve Hintçe yer alır. Bâbü Şah’ın ilk oğlu olması nedeniyle sarayın gözde çocuğudur. Devlet yönetimine hâkim olması için 12 yaşında Badehşan’a yönetici olarak gönderilir.⁵³⁸ Panipat Savaşı’nda henüz 18 yaşındayken (1526) gösterdiği askeri cesaret dolayısıyla babasının takdirini kazanır.

Hümayûn Şah’ın oğlu Ekber Şah aldığı eğitimlerden sonra ilk askeri başarısını 13 yaşında Pencap ve Kuzey Afganistan’da bulunun Afganları gözetim altında tutar. Ekber Şah aldığı askeri eğitimlerle elde ettiği başarıların yanı sıra sanatsal faaliyetlere de ilgilidir ve dönemin ressamlarından çizim dersleri alır. Açık hava sporlarına fazlaca zaafı olan Ekber Şah fil terbiyeciliği yapmaktan çok zevk alır. Ancak aldığı eğitimlerdeki başarısına rağmen Ekber Şah’ın birçok hocası O’na

⁵³³ N. Kadim, **Tarih-i Selim Şah IV. Babürlü Hükümdarı...** s.37.

⁵³⁴ N. Kadim, **Tarih-i Selim Şah IV. Babürlü Hükümdarı...** s.XXXIV.

⁵³⁵ J.P. Roux, **Büyük Moğolların Tarihi...** s.136.

⁵³⁶ Hasan Günaydın, **Babür Şah’ın Liderlik Sırları**, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2016, s. 45.

⁵³⁷ E. Konukçu, “Hümayûn”... s.481.

⁵³⁸ D. Şahbaz, “Hindistan’da Bâbü İmparatorluğu’nun... s.52.

okuma ve yazma öğretmeyi başaramaz.⁵³⁹ Bâbürlü Devleti'nin en evrensel fikir yapısına sahip ve yeniliklerin öncüsü olmasına rağmen okuma yazma bilmemesi Ekber Şah'ı reformlarında engellemez.

Ekber Şah'ın oğlu Cihangir Şah'tan sonra tahta oturan oğlu Hürrem Şah Lahor'da doğar (1592). Büyüdüğünde büyük bir savaşçı olacağı daha küçüklüğünden belli olan Hürrem Şah, geleneksel eğitim alarak askerlik mesleğinde başarısını kanıtlar. 23 yaşında Racputlara karşı verdiği mücadelede başarılı olup Ahmednagar Kalesi'ni alınca babası tarafından Şah Cihan unvanı alır (1616).⁵⁴⁰ Sarayda veliahtlar aldıkları askerî eğitimle cesur savaşçı olarak yetişirken, devlet idaresi üzerine de ciddi eğitim görürler.

Şah Cihan'ın oğlu Evrengzîb Şah, eğitimini Molla Abdüllatîf Sultânîpûrî, Mîr Muhammed Hâşim Gilânî, Seyyid Muhammed Kannevcî, Şeyh Ahmed Molla Cîven, Şeyh Abdülkavî Burhânîpûrî, Dânişmend Han ve Sadullah Han gibi meşhur âlimlerden alır.⁵⁴¹ Askerî eğitiminin ilk başarısını 17 yaşında Cüchâr Singh Bundelâ'ya karşı gösterirken, yönetimde deneyim kazanması için ertesi yıl Dekken Valiliğine atanır. Şah Cihan'ın çocukların eğitimine verdiği önem ile şehzadeler zamanlarını ilmi meselelerde harcar. Şehzade Dârâ Şükûh askerî eğitimini geri planda tutarak dini ve ilmi meselelerle meşgul olur. Ancak Evrengzîb Şah askerî ve yönetim meselelerine daha çok vakit ayırarak, idari gücü elinde toplar. Cihangir Şah'ın hastalığının ardından tahta Evrengzîb Şah oturur (1659).

Evrengzîb Şah, Âlemgîr Şah unvanıyla tahta oturduğunda, çocukluğundan beri aldığı siyasi ve askerî eğitim sayesinde bazı durumlardan kıvrak zekâsıyla kurtulur. Evrengzîb Şah'ın oğlu Şah Âlem Bahadur Şah Burhanpur'da doğduğunda, Âlemgîr Şah eğitimiyle bizzat ilgilenir (1643). Çeşitli ilim dallarıyla ilgilenirken, babası gibi iyi bir asker olmak için harp sanatında iyi eğitim alır.⁵⁴² Bahadur Şah'ın çocukluğundan beri ilme olan ilgisiyle Gaziddin ve Firuz Ceng medreselerinin kurulumunu sağlar.

Bahadur Şah'tan sonra tahta oturan Cihandar Şah'ın çocukluğu ile ilgili fazla bilgi olmazken, tahta oturana kadar siyasi tecrübesini Mûltan valiliği yaparak

⁵³⁹ A. Wink, **Akbar...** s.13.

⁵⁴⁰ A. Özcan, "Şah Cihan..." s.251.

⁵⁴¹ K. A. Nizami, "Evrengzîb..." s.537.

⁵⁴² A. Taşagıl, "Bahadır Şah I..." s.455.

kazanır.⁵⁴³ Cihandar Şah'ı tahttan bertaraf edip yerine Barha Seyyidlerinin desteğiyle Ferruh Siyer geçirilir. Devlet ta taht mücadelelerinin yoğunluk kazanmasıyla şehzadeler küçük yaşta tecrübesizlikleriyle tahta oturtulur. Bu da devletin büyük zarar görmesine neden olur. Bu duruma örnek teşkil edebilecek Refiüd Derecat'ın 18 yaşında zorla Seyyid kardeşler tarafından tahta oturtulması gösterilebilirken, birkaç ay sonra öldüğünde yerine kardeşi Feriüd Devle oturtulur. Ancak bu isimler yönetimde söz sahibi olan isimler olamazlar.

Hanedan mensupları çocukların eğitiminde ellerinde ki tüm imkânları kullanırken, kız erkek ayrımı yapmadan özenle ders görürler. Dini, ilmi ve siyasi dersler devrin önemli âlimleri tarafından öğretilir. Ancak devlet gerileme dönemine girdiğinde eğitimde de gerilemeler görülür. Şehzadelerin ve kızların eğitimsizliği devlette savurganlığa neden olurken, ekonomik sonuçları da ağır olur.

3.2. Çocukların Kıyafetleri

Sarayda erkek çocuklar uzun gömleklerin altına bol şalvar pantolonlar giyerken, değerli taşlardan yapılmış kolyeler ve yüzükler takarlar. Çocuklar ayaklarına terlik tarzında üstü açık ayakkabılar giyerken, başlarına ince bezden yapılmış başlık sararlar. Sarayda zemin süslü halılar ile kaplı olduğundan, bazen çıplak ayakla vakit geçirmekten de zevk alırlar.⁵⁴⁴ Kızlar da hanedana mensup kadınlardan örnek alarak, uzun gömlek giyerken ya uzun etek tercih ederler ya da bol pantolon giyerler. Başlarına örttükleri örtünün yanı sıra zarif takılar kullanırlar.

4. Toplumunda Çocuk

Bâbürlü sarayında hanedana mensup çocuklara büyük önem verilirken, aynı durum saray dışında görülmez. Toplumda kız-erkek ayrımcılığı gözle görülür farklar teşkil ederken, geleneklerle bu farklılaşma nesilden nesile aktarılan miras haline

⁵⁴³ E. Konukçu, "Cihandar Şah... s.537.

⁵⁴⁴ Bâbürlü Devleti'nde halılar sarayda üretilse de kalitesinin Osmanlı halıları kadar iyi olduğu söylenir. Bkz. W. Foster, *Early Travels in...* s.308.

gelir. Halk erkek çocuğu olduğunda bunu eve bereket olarak değerlendirirken, kız çocuklarını yük olarak görür. Toplumda erkek çocuklar küçük yaşta itibaren tarlalarda çalışarak ve hayvancılık yaparak ailesine katkıda bulunur. Kız çocukları da aynı tempoda çalıştırılıyor olmasına rağmen ailede yük olarak görülürler. Kız çocukları saray halkında da görüldüğü gibi henüz 9-10 yaşlarında evlilikleri gerçekleştirilirken, çeyiz geleneği fakir halk için büyük sıkıntı doğurur. Hanedana mensup soylu kadınlar kız çocuklarının bu yükünü hafifletmek için yardımlarda bulunsalar da her zaman her aileye yetişemezler. Nur Cihan Begüm ve Cihanârâ Begüm evlenecek kızlara yaptıkları yardımlarla bilinen iki önemli kadındır.⁵⁴⁵

Toplumda Sati geleneği ile zor durumda kalan kadınların yanı sıra erken evliliklerden dolayı kız çocukları da bu geleneğin kurbanı olur. Daha önce de belirttiğimiz üzere küçük yaşta evlendirilen kız çocuklarının kendilerinden yaşça büyük olan kocaları öldüklerinde, aile şeref kazanmak ve çocuklarıyla gururlanmak için bu geleneği uygular.⁵⁴⁶ Hindu toplumu, Sati geleneği ve erken evliliklere destek olurken, Müslüman toplumda da çocuk evliliklere sıcak baktıkları görülür. Ancak Müslüman halk, Hindu toplum kadar çocuklarına katı gelenekler uygulamaz. Dönemin geçim zorunluluğu için çocuk yaşta evlenen kızlar, doğum yaptıklarının ertesi günü çalışmaya zorlanır.

4.1 Çocukların Eğitimi

Toplumda çocuklar sınıf farklılıklarından en çok etkilenen kesimdir. Alt sınıfa mensup bir çocuk önemli dereceden ihtiyaçları için gün boyu çalışırken, orta sınıfa mensup çocuklar ise eğitim ve oyun hakkına sahiptir. Çocukların genelde eğitimlerini mensup oldukları dinin ibadethanesinde aldıkları bilinir.

Güneşin doğuşuyla evden çalışmak için ayrılan çocuklara okuma yazma bilen babalar öğretmenlik yapar.⁵⁴⁷ Ancak bu şekilde tam olarak eğitim aldıkları söylenemez ve çalışmak zorunda olan kız ve erkek çocukların çoğunluğu okuma yazma dahi öğrenemez.

⁵⁴⁵ E. Konukçu, "Cihanârâ Begüm... s.536.

⁵⁴⁶ H. H. Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde...** s.99.

⁵⁴⁷ R. Misra, **Women in Mughal...** s.138.

4.2. Çocuk Kıyafetleri

Orta Çağ'da çocukluk döneminin ayrı bir evre olduğunun farkında olmayan halk, Bâbürlü toplumunda da aynı anlayışta karşımıza çıkar. Kadın erkek ayrımının şekillendirdiği giyim tarzında, çocukların büyüklerinden ayrı giyinmedikleri görülür. Ancak kız çocuklarının belli bir gelişme çağına kadar erkek çocuklarıyla aynı tarzda giyindiği söylenir.⁵⁴⁸

Erkek çocukları ise şalvar gibi bol pantolonlar giyer. Belli bir çağa geldikten sonra kızlar bağlı oldukları toplumsal çevrelere göre giyim tarzını benimser. Hindu inancına bağlı kızlar uzun etek ve üste göbeği açıkta bırakan kısa kollu gömlek giyerken, Müslüman olan bir kızlar uzun etek ve uzun kollu bazen dize kadar uzanan bir gömlek giyer. Her iki dine mensup kızların zaman zaman başlarına örtü taktıkları görülür.

Çocukların genel olarak şalvar giydikleri, belli bir yaşa kadar üstleri çıplak veya büyüklerinden kalan gömleklerle idare ettikleri bilinir. Saraya mensup çocukların takılarının taklit edilerek hem kız çocukları hem de erkek çocuklarının değersiz madenlerden takılar kullandıkları görülür.

⁵⁴⁸ R. Misra, *Women in Mughal...* s.146.

SONUÇ

Bâbürlü Devleti, Hindistan'da, Müslüman-Hint kültürünün oluşumunda birinci derecede etkin rol oynamıştır. Türkler, İslamiyet'in Hindistan'da yerleşmesinin yanı sıra, Türk kültürü, Türk mimarisi ve töresinin de bölgede kalıcı olmasına katkı sağlamıştır. Müslüman Türklerin Hindistan'da uzun süre varlık göstermesi sosyo-kültürel yapıyı değiştirerek kadın ve çocuğa bakışın seyrinde olumlu bir rol de üstlenmiştir.

Türklerin tarih boyunca kadın ve çocuğa verdiği değer doğrultusunda eşitlikçi politikası, varlık gösterdiği her coğrafyada kendisini açıkça göstermiş, kadın ve çocuğun gördüğü değer Bâbürlü Devleti ile Hindistan'da aynı biçimde devam ettirilmiştir.

Türklerin kadına verdiği siyasi ve sosyal haklar hem hanedan içerisinde hem de toplumda eşitlikçi politikaya dayandırılmakla birlikte, bu eşitlikçi anlayış ile kadının söz hakkı ve erkekler karşısındaki konumu Bâbürlü Devleti'nde üst seviyede olmuştur.

Bâbürlü Devleti'nde siyasi hayatta kadın, devleti yönetme kabiliyetinde ve gücünde karşımıza çıkarken, sosyal hayattaki becerisiyle de yabancı seyyahların gözünden kaçmayarak takdir toplamıştır. Kadınların konumlarının yabancı seyyahlar ve yabancı devlet adamları tarafından tuhaf karşılanması, Bâbürlülerde kadına verilen değer dönemin diğer devletlerinden çok üst seviyede olduğunun bir göstergesidir.

Hanedana mensup kadınların eğitimleriyle özenle ilgilenen Şahlar, daha çocuk yaşta gerekli ortamı ve hocaları onlar için tahsis etmiştir. Hanedana mensup her çocuğun eğitime verilen önemin nedeni, ileriki yaşlarda siyaseten aktif rol almalarından kaynaklanmıştır. Bâbü Şah'tan itibaren her dönem siyasi fikirleri ve yol göstericiliğiyle karşımıza bir kadın çıkarken, Bâbü Şah *Bâbünamesi*'nde kadınların fikirlerine verdiği önemi net bir şekilde dile getirmiştir.

Bâbürlü Devleti'nde, kadının etkisinden uzaklaşmayan ve varlıklarını inkâr etmeyen bir anlayış kabul edilirken, devletin zor zamanlarında dahi kadınların katkıları gözle görülür derecede fazladır. Bâbürlülerde kadınlar Şahların yerine tahta

oturmamış, savaş meydanında komutanlık yapmamış olsa da arka planda üstlendikleri rol kayda değerdir.

Siyasi varlıklarının yanı sıra sosyal hayatlarında da dönemin estetik anlayışına yön verenlerin kadınlar olduğu görülmektedir.

Kadınların çocuk yaşta aldıkları eğitimle edindikleri tecrübeleri günümüze *Hümâyûnname* gibi eserlerin gelmesinde büyük katkı sağlamış; aldıkları edebi eğitimin yanı sıra çeşitli ilim dallarınada ilgi göstermişlerdir. Bu ilgi dönemin önemli âlimlerinin Hindistan'a gelerek eğitim vermesine sebep olmuş, ilmi ilerlemeyi de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Şahlar ve hareme mensup kadınlar tarafından kişisel kütüphanelerin oluşması sağlanmıştır.

Yine Bâbürlüler döneminde kadın ve çocukların eğitimlerine verilen önemin yanı sıra sosyal faaliyetlere de aynı derece de önem verildiği bilinmektedir. Bâbür Şah'ın, Hindistan'da kurduğu devlet ile bulunduğu ortamı bahçe sanatı ve mimarisi ile güzelleştirerek yurt edindiği anlayış, kendisinden sonra da özellikle kadınlar tarafından devam ettirmiştir. Kadınlar, medrese, cami, vakıf ve türbelerin mimari faaliyetlerinin denetimlerinin yanı sıra bahçe tasarımlarıyla da yakından ilgilenmişlerdir.

Kadınların devlette edindiği konum itibarıyla, mal varlıklarının bir kısmıyla hayır işleri yapmaktan büyük keyif aldıklarını söylemek mümkün. Saray dışında toplumun bulunduğu zor durumlarda kadınların mal varlıklarını harcamaktan kaçınmadığı ve özellikle kadınların yuva kurmaları konusunda yardımda bulundukları bilinmektedir.

“Bâbürlülerde Kadın Kimliği ve Çocuk” başlıklı tezimizde temelde kadının kimliğinin sorgulanması, toplumdaki konumunun saptanması ve çocuklara verilen değer üzerinden özelde Bâbürlüler döneminde kadına bakış ve çocuğu mevcut araştırmalar ve ulaşabildiğimiz çalışmalarla ele almaya çalıştık.

Söz konusu tezimiz kapsadığı dönem itibarıyla Türkiye’de ilk defa çalışıldığından beraberinde birtakım eksiklikleri de bünyesinde barındırmakla birlikte bundan sonra yapılacak çalışmalara öncülük yapması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- AHMAD, Khwajah Nizamuddin, **The Tabaqat-ı-Akbari**, (Çev: Brajendrannath De), The Asiatic Society, C.II, Calcutta 1996.
- AHMAD, Khwajah Nizamuddin, **The Tabaqat-ı-Akbari**, (Çev: DE. B, A. M, S.I.C.), The Asiatic Society, C.II, Calcutta 1936.
- ALLAN J, HAİG T. W, DODWEL H. H. **The Cambridge Shorter History of India**, Cambridge At The Universty Press, London 1934.
- ALLAMİ, Ebul-Fadl, **The Akbarnama**, (Çev: H.Beveridge), The Asiatic Society, C.II, Calcutta 2000.
- ALLAMİ, Ebul-Fadl, **The Akbarnama**, (Çev: H.Beveridge), The Asiatic Society, C.III, Calcutta 2000.
- BÂBÜR, Gazi Zahiruddin Muhammed, **Bâbürnâme**, (Çev. R. Rahmeti Arat), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- BÂBÜR, Gazi Zahiruddin Muhammed, **Bâbürnâme**, (Çev: R. Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.
- BANERJI, S. K., **Humayun Badshah**, Humphrey Milford Oxford Universty, London 1938.
- BAYUR, Y. Hikmet, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, Ankara 1987.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.II, Ankara 1987.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.III, Ankara 1987.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.III, Ankara 1950.
- BEYÂNÎ, Şîrîn, **Moğol Dönemi İran'ında Kadın**, çev: Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2018.
- BETHAM, R. M. **Marathas and Dekhani Musalmans**, Superintendent of Government Printing, India 1908.

- BIYIKTAY, Halis, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- BINGLEY, A. H. **Hand-Book On Rajputs**, Asian Educational Services, New Delhi 2011.
- CHANDRA, Satish, **History of Medieval India**, Orient Black Swan, New Delhi 2007.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, **Tarihi, Coğrafyası ve Şahsiyetleri ile Gülçin Çandarlıoğlu'nun Türkistan'ı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, IV. Baskı.
- ÇEVİK, Mümin, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- DALRYMPLE, William, **The Last Mughal**, Penguin Books, India 2006.
- DUĞLAT, Mirza Haydar, **Tarih-i Reşidi Geride Bıraktıklarımızın Hikâyesi** (Çev: Osman Karatay), Selenge Yayınları, İstanbul 2006.
- DUFF, James Grant, **A History Of The Mahrattas**, R. Cambray Co., C.I, Calcutta 1912.
- ERALY, Abraham, **The Last Spring Great Mughals**, Viking, India 1997.
- ERSKINK, William, **History of India Under The Two First Sovereigns Of The House Of Taimur, Baber and Humayun**, Vol. I, London 1854.
- ELLIOT, H. M. **Shah Jahan**, Cornell University Library, ABD 1875.
- ELLIOT, H. M., DAWSON, John, **The History Of India As Told By Its Own Historians**, C.VII, London 1877.
- ERSÖZ, Emine, **Manu Kanunnamesi'ne Göre Hinduizm**, Dokuz Eylül Üniversitesi "Yükseklisans Tezi", İzmir 2007.
- FOSTER, William, **Early Travels In India (1583-1619)**, Oxford University Press, England 1921.
- GARBE, Richard Von, **Akbar Emperor of India**, The Open Court Publishing Company, Chicago 1909.
- GORDON, John J. H. **The Sikhs**, William Blackwood And Sons, London 1904.
- GRENARD, Fernand, **Baber First of The Moguls**, Thornton Butterworth Limited, London 1931.

- GÜLBEDEN, **Hümâyûnname**, (Çev: Abdürrab Yelgar), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- GÜNAYDIN, Hasan, **Babür Şah'ın Liderlik Sırları**, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2016.
- GORDON, Stewart, **The Marathas 1600-1818**, The New Cambridge History Of India II, Cambridge University Press, New York 1993.
- IRVINE, William **Later Mughals**, M.C. Sarkar Sons, Vol. I, Calcutta 1922.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011.
- KADİM, Nevres-i, **Tarih-i Selim Şah IV. Babürlü Hükümdarı Cihangir Şah'ın Hatıratı** (Haz: Fahri Unan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- KENNEDY, Pringle, **History Of The Great Moghuls From 1605 to 1739 A.D.** , Thacker Spink Co, Calcutta 1911.
- KINCAID, C. A. **A History Of The Maratha People**, Humphrey Milford Oxford University Press, C.I, London 1918.
- KINCAID, C. A. **A History Of The Maratha People**, Humphrey Milford Oxford University Press, C.III, London 1925.
- KORTEL, S. Haluk, **Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- KULKE, Hermann- ROTHERMUND, Dietmar, **Hindistan Tarihi** (Çev: Müfit Günay), İmge Kitapevi, Ankara 2001.
- LAMB, Harold, **Babur The Tiger**, Garden City, New York 1961.
- LANE, Stanley, **History of India**, The Grolier Society, Part. III, London 1906.
- LANE, Stanley, **History of India**, The Grolier Society, Part. IV, London 1906.
- LANE, Stanley-POOLE, **The Coins of The Moghul Emperors of Hindustan in The British Museum**, London 1892.
- LANE, Stanley, POOLE, B.A. **Ruler Of India Aurangzib**, Oxford Clarendon Press, England 1893.
- LETHBRIDGE, Roper, **The History Of India**, Macmillan And Co LTD, London 1896.
- LURAGHI, Raimondo, **Sömürgecilik Tarihi** (Çev: Halim İnal), E Yayınları, İstanbul 2000.

- MAJUNDAR, Ramesh Chandra, **An Advanced History of India**, Macmillan, C.II, New York 1978.
- MAZLAGAN, Edward, **The Jesuits And The Great Mogul**, The Holy, London 1932.
- MANUCCI, Niccolao, **Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708**, (Çev, William Irvine), John Murray Albemarle Street Published For The Government Of India, C.II, London 1907.
- MEMİŞ, Ekrem, **Eski Çağ Medeniyetleri Tarihi**, Ekin Yayınevi, Bursa 2015.
- MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- METCALF, Barbara D., METCALF, Thomas R. **Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi**, (Çev: Zeynep Hale Akman), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018.
- MİSRA, Rekha, **Women in Mughal India (1526-1748 A. D.)**, Munshiram Manoharlal Oriental Publishers, Delhi 1967.
- MURRAY, Hugg, **Story of British India**, T. Nelson And Sons, London 1854.
- OJHA, P. N. **North Indian Social Life During Mughal Period**, Oriental Publishers, India 1975.
- OJHA, P.N. **Aspects of Medieval Indian Society and Culture**, B. R. Publishing, Delhi 1978.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, C.I, Ankara 2005.
- PRASAD, Beni, **History of Jahangir**, The Indian Press, Allahabad 1930.
- PRASAD, Ishwari, **A Short History of Muslim Rule in India**, The Indian Press, Allahabad 1930.
- ROUX, Jean-Poul, **Büyük Moğolların Tarihi Babur**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.
- SAKSENA, Banarsi Prasad, **History of Shahjahan of Dihli**, Central Book Depot, Allahabad 1958.
- SARDESAI, Govind Sakham, **New History of Marathas The Expansion Of The Maratha Power (1707-1772)**, Phoenix Publications, C.II, Bombay 1946.

- SARKAR, Jadunath, **A Short History of Aurangzib 1618-1707**, M. C. Sarkar, Calcutta 1930.
- SARKAR, Jadunath, **History of Aurangzib**, Orient Longman LTD. C.I-II, London 1912.
- SARDESAI, Govind Sakham, **New History of The Marathas Shivaji, His Line (1600-1707)**, C.I, Phoenix Publications, Bombay 1946.
- SARKAR, Jadunath, **History of Aurangzib**, Sri Gouranga Press, C.IV, Calcutta 1919.
- SCHIMMEL, Annemaria, **The Empire of The Great Mughals History, Art and Culture**, Reaktion Books LTD, London 2004.
- SINGH, Patwant, **The Sikhs**, Alfred A. Knopf, New York 2000.
- SRIVASTAVA, Ashirbadi Lal, **The Moghul Empire (1526-1803 A. D.)**, Shiva Lal Agarwala & Co LTD, Agra 1959.
- STUART, C. M. Villiers, **Gardens of The Great Mughal**, Adam And Charles Black Soho Square, London 1913.
- ŞAHİN, H.Hilal, **Hindistan’da Türk Rönesans’ı Ekber Şah ve Dîn-i İlâhî’si**, Selenge Yayınları, İstanbul 2020.
- TUNCOR, Ferit Ragıp- ARIKAN, Salahattin, **Babur-Ahmet Rasim-Bach Marconi**, Türk ve Dünya Büyükleri Serisi:17, İstanbul Matbaası, Ankara 1959.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.II, Ankara 2011.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, C.III, Kısım.I, Ankara 2011.
- ÜÇÖK, Bahriye, **İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar**, TTK Basımevi, Ankara 1965.
- WINK, Andre, **Akbar**, Oneworld Oxford, England 2009.
- YÜCEL, Muallâ Uydu, **Bozkırın Asenaları**, Çoban Yayınları, İstanbul 2019.

Makaleler :

- AÇIL, Okan, “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.III, S.63-72.

- ARAT, Reşit Rahmeti, “Timuroğulları ve Babur Hakkında Tarihi Özet”, **Baburname Vekayi**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, S.25-122.
- AFYONCU, Erhan, “Hadım Süleyman Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVIII, İstanbul 2010, S.96-98.
- ALAM, Muhib, “Turkish Influence On India Culture”, Art And Architecture, **Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2008, S.45-56.
- ALİ, M. Athar, “Avrangzeb”, **Encyclopedia of Asian History**, C.I, New York 1988, S.106-107.
- ALPTEKİN, Duygu, “Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları Bağlamında Feminizm”, **Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, S.XX, Konya 2008, S.21-33.
- AKSAN, Yücel, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.XXVIII, 2013, S.355-368.
- AKSOY, İlhan, “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.IV, S.XVI, 2011, S.11-19.
- AKIN, Haydar, “Felaket Geliyorum Demişti: Orta Çağ’da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kebikeç Dergisi**, S.XLVI, 2018, S.247-296.
- ANSARİ, A. S. Bazmee, “Gülbeden Begüm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1996, C.XIV, S.235.
- AYDEMİR, Cahit, YILMAZ GENÇ, Sema, “Orta Çağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, S.XXXVI, C.X, 2011, S.226-241.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Aile”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul 1989, S.196-200.
- ATEŞ, Süleyman, “İslâm’ın Kadına Getirdiği Haklar”, **İslami Araştırmalar**, C.X, S.IV, 1997, S.304-310.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, “Evrenzîb Âlemgîr ve Dini Siyaseti Üzerinde Bir İnceleme”, **Belleten**, TTK Basımevi, C. IX, S.XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI, Ankara 1945, S.1-62.

- BAYUR, Yusuf Hikmet, “Orta ve Yeni Kurunda Orta Asya ve Hindistan Türklerinde Kadınların Mevkii”, **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, S.I, Ankara 1995, S.43-46.
- BEKSAÇ, Engin, “Tac Mahal”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXIX, İstanbul 2010, S.337-339.
- BİTMEZ, Mehtap Nur, “İnsan Hakları Ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Türkiye’de Kadına Yönelik Sosyal Politikalar”, **Toplum Ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, S.IV, 2019, S.53-80.
- CÖHÇE, Salim, “Kalaç Sultanlığı”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2008, S.77-89.
- CÖHÇE, Salim, “Hindistan’da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.1, Ankara 2002, S.815-820.
- ÇAĞLAYAN. H. Hilal, **Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Yüksek Lisans Tezi”, Ankara 2005.
- ÇAKMAK, Diren, “Fransız Devrimi’nde Kadın: Eksik Yurttaş”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, 2007, S.VII, C.II, S.727-745.
- ÇEVİK, Naile, “Sanat Felsefesinde Kültürel Bir Metafor Olarak Kadın İmgesinin Çağdaş Seramik Sanatına Yansımaları”, **İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi**, C.VI, S.XIII, S.333-342.
- DELEN, Meltem, “Emir Timur ve Yönetim İlkeleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.LXXIII, 2017, S.144-161.
- DEMİRDAĞ, Muhammed Fatih, “Ana Tanrıça İkonografisi ve Anaerkillik”, **Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.I, S.I, Bahar 2017, S.6-18.
- DEMİR, Abdullah, “Tarihten Günümüze Çocuk Hakları”, **International Journal Of Early Childhood Education Research**, C.I, S.III, S.37-47.
- DEMİRKENT, Işın, “Bizans”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1992, S.230-244.
- DIYKANBAYEVA, Mayramgül, “Kırgız Türklerinde Erkek Çocuğun Önemi ve Edebi Eserlere Yansıması”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, S.XLVI, Erzurum 2011, S.181-194.

- DUMAN, M. Zeki, “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi Ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C.I, S.IV, 2012, S.19-51.
- DURMUŞ, Aynur, “Türk-Osmanlı Tarihinde İlk Kadın Sultan ‘Raziye Hatun’”, **Türkiye’de ve Dünyada Kadın Araştırmaları**, Çukurova Üniversitesi, Adana 2015, S.28-34.
- EROĞLU, Engin, “Sosyo-Ekonomik Açından Türklerde Kadının Konumu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.XLIV, C.IX, Haziran 2016, S.443-447.
- ERSOY, Ersan, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.XIX, S.II, Elazığ 2009, S.209-230.
- ERKUT, Zeynep, BALCI, Serap, YILDIZ, Suzan, “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, S.I, 2017, S.17-28.
- ERİNÇ, Sırrı, “Hindistan”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul 1998, S.69.
- ERİŞGİN, Özlem Söğütü, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.IV, S.II, Malatya 2013, S.1-31.
- FAROOQI, Naimur Rahman, “Delhi Sultanlığı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IX, İstanbul 1994, S.130-132.
- GENÇ, Özlem, “Çocukların Orta Çağ Avrupası’ndaki Yeri”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.I, Mart 2016, S.241-261.
- GÜNDÜZ, Tufan, “Safeviler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXV, İstanbul 2008, S.451-455.
- GÜNER, Gülay, BENER, Özgür, “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.III, S.XV, 2011, S.157-171.
- GÜMRÜKÇÜOĞLU, Saliha Okur, “İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkında Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XVII, S.IV, 2013, S.223-256.
- GÖLEN, Zafer, “Babur Devlet Siyasetinde Kadınların Rolü”, **Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I**, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, S.640-658.

- HAIDAR, Mansura, “Indo-Turkish Exchanges In The Sphere Of Architecture”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2008, S.57-77.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Kadın”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXIV, İstanbul 2001, S.82-86.
- HÖKELEKLİ, Hayati, “Çocuk”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, İstanbul 1993, S.355-359.
- KAFALI, Mustafa Kafalı, “Cengiz Han”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, S.367-369.
- KARAGÖZOĞLU, Berna, “Hinduizm ve İslam Tasavvufuna Yaklaşımı ile Hindistan’ın Ünlü Türk Bilgini Şehzade Dârâ Şükûh”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt. IV, Sayı. XIII, Aralık 2017, S.96-121.
- KARAKAŞ, Banu, ÇEVİK, Ömer Can, “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinde Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 18/3, 2016, S.887-906.
- KARAGÖZOĞLU, Berna, “Padişah Babanın Şair Kızı: Zebunnisa”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.IX, Nisan 2016, S.215-233.
- KAYA, Mehmet Ali, TAŞDÖNER, Kevser, “İlkçağda Kadın: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakımından Helenistik Çağ Öncesi İlkçağ Tarihine Genel Bakış”, **Türk Bilim Dergisi**, C.IV, S.XXI, Temmuz 2017, S.1-25.
- KAYALI, Yalçın, “Eski Bir Hint Geleneği: Sati”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S.LIII, 2013, S.365-374.
- KERİMOV, Rauf, “Geleneksel Hint Müziği Üzerine Bir Derleme”, **İdil Dergisi**, C.2, S.VIII, 2013, S.106-112.
- KILIÇ, Yusuf, DUYMUŞ, H. Hande, “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”, **TSA XIII**, S.I, 2009, S.159-178.
- KOCH, Ebba, “Mughal Place Gardens From Babur To Shah Jahan (1526-1648)”, **Muqarnas**, Brill Academic Publisher, C.XIV, 1997, S.143-165.
- KONUKÇU, Enver, “Zahîrüddîn Muhammed Bâbürr (ö. 937/1530)”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul 1991, S.395-396.
- KONUKÇU, Enver, “Kutbüddin Aybeg”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, S.231-232.

- KONUKÇU, Enver, “Cihanârâ Begüm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, S.536-537.
- KONUKÇU, Enver, “Akhunlar”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.I, Ankara 2002, S.827-830.
- KONUKÇU, Enver, “Behmeniler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1992, S.353-354.
- KONUKÇU, Enver, “Hümâyûn”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul 1998, S.481-483.
- KONUKÇU, Enver, “Bâbürlüler Hindistan’daki Temürlüler”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınevi, C.VIII, Ankara 2002, S.744-760.
- KONUKÇU, Enver, “Hindistan’daki Türk Devletlerinin Kuruluş ve Yıkılışları”, **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirimleri (5-6 Kasım 2007)**, Sakarya 2008, S.131-151.
- KONUKÇU, Enver, “Ekber”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.X, İstanbul 1994, S.542-544.
- KONUKÇU, Enver, “Cihangir”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul 1993, S.538-539.
- KONUKÇU, Enver, “Hinduşahiler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul 1998, S.117-118.
- KONUKÇU, Enver, “Begüm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1992, S.344.
- KOCH, Ebbe, “Mughal Palace Gardens From Babur To Shah Jahan (1526-1648)”, **Muqarnas**, S.XIV, 1997, S.143-165.
- KÖSE, Hızır Murat, “Siyaset”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVII, İstanbul 2009, S.294-299.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, “Balaban Han”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1992, S.3
- KÖPRÜLÜ, Fuat, “Bey”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1992, S.11-12.
- KORDHANYAMATH, Jyothi, KAUVERYBAI, S., “An Impact Of Woven Kasuti Negi Motifs In Ilkal Sarees Using Regenerated Cellulose Yarns”, **International Journal of Textile and Fashion Technology**, S.IX, C.IV, 2019, S.1-10.

- MERÇİL, Erdoğan, “Âdilşâhîler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 1988, S.384-386.
- NARAIN, Awadh K., “Kuşan Devleti”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.I, Ankara 2002, S.821-826.
- NİZAMÎ, Khaliq Ahmad, “Ferruhsiyer”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XII, İstanbul 1995, S.411.
- NİZAMÎ, Khaliq Ahmad, “Evrengzîb”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XI, İstanbul 1995, S.537-539.
- ORUÇ, Cihan, DAĞLAR, Mehmet, “Tahmasb-Hümâyûn İttifakında Şiiliğin Rolü”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Ordu 2016, S.665-670.
- ORUÇ, Cihan, “Şah Cihan Döneminde Bâbürlü-Safevi Diplomatik İlişkileri”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl:2, No:2, Güz 2017, S.287-306.
- ÖZCAN, Azmi, “Osmanlı-Hindistan Münasebetleri”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul 1998, S.81-85.
- ÖZCAN, Azmi, “Şah Cihan”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVIII, İstanbul 2010, S.251-252.
- ÖZDEMİR, İlker, “Toplumsal Cinsiyet ve Kültürlerarası İletişim”, **Türkiye’de ve Dünya’da Kadın Araştırmaları**, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana 2015, S.282-289.
- ÖZMEN, Burak, ÖZER, M. Akif, “Parlamente Ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi”, **Strategic Public Management Journal**, C.III, 2017, S.17-34.
- ÖZLER, Fadime, “Sanatın Simgeleştiği Çağdaş İki Büyük Örnek: Osmanlılar ve Bâbürlüler”, **Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri, Edebiyat-Kültür-Sanat Dergisi**, 2017, S.305-332.
- ÖZTÜRK, Murat, “Siyasi Evliliklere Sistemik Bir Örnek: Asya Hun Devleti İle Çin Han Devleti Arasında Evlilik Antlaşması”, **Genel Türk Tarihi Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Gülçin Çandarhoğlu 75. Yaş Armağanı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017, S.123-136.

- ÖZTÜRK, Hatice Karakuş, “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.XIII, Ekim 2017, S.253-276.
- PALABIYIK, M. Hanefi, “Hindistan Tarihinde Gazneli Türk Hâkimiyeti”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2008, S.91-127.
- PARLAK, Seher, “Orta Çağ’da Kadın Olmak”, **Doç. Dr. Numan Durak AKSOY Anısına**, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Matbaa ve Basımevi, 2017, S.1-13.
- PEHLİVANOĞLU, Elif Fatma Özkan, ÜNLÜOĞLU, İlhami, “Emzirmenin Tarihsel Gelişimi”, **Aile Hekimliğinde Anne Sütünün Anne ve Bebek Sağlığı Açısından Önemi**, Baskı. I, Ankara 2019, S.21-25.
- PIRLANTA, “İsmail, Bâbü’r Şah’ın Hayatı ve Kişiliği”, **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10 (10/2016), S.215-245.
- REVAZI Syed Ali Nadeem, “The Organization Of Education In Mughal India”, **The Medieval India Journal**, IHC; Proceedings, 68th Sessions, 2007, S.389-397.
- SAĞLAM, Mehmet, ARAL, Nerimal, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, S.2, 2016, S.43-56.
- SIDDIQUI, Iqtidar Husain, “Gurlular”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XIV, İstanbul 1996, S.207-211.
- SIDDIQUI, Iqtidar Husain, “Lûdîler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 2003, S.217-218.
- SIDDIQUI, Iqtidar Husain, “Kutsiyye Begüm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXVI, Ankara 2002, S.321.
- SIDDIQUI, Iqtidar Husain, “Nur Cihan”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 2007, C.XXXIII, S.251-252.
- ŞAHİN, H. Hilal, “Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış (XV-XVIII. Yüzyıl)”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt:2, Sayı:6, Ağustos 2015, S.59-77.
- ŞAHİN, H. Hilal, “Çocuk, Çocukluk Kavramları Ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, **Türkiye’de Çocuk Olmak**, Pegem Akademi, Ankara 2020, S.2-36.
- ŞAHİN, H. Hilal, “Evrensel Barış-Sulh-i Küll ‘Sonsuz Tolerans’”, **Genel Türk Tarihi Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Gülçin**

Çandarlıoğlu'na 75. Yaş Armağanı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017, S.97-112.

ŞAHİN, H. Hilal, “Müslüman Türk Devletinin Tek Kadın Sultanı ‘Belkîs-i Cihan Raziye Begüm’”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 5 (16), 2018, S.362-377

ŞAHİN, H. Hilal, “Orta Çağ Hindistan’ında Yönetim: Bayram Han’ın Ekber Şah’a Etkisi”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C.XVIII, S.3, S.1194-1204.

ŞAHİN, H. Hilal, “Hindistan’da Dul Olmak, Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Kadın Özel Sayısı, C.IX, Sonbahar 2017, S.61-73.

ŞAHİN, H. Hilal, “Madunların Kimliksel Varoluşunda Kadın İmgesi: İndira Gandhi Örneği”, **Kadın Çalışmalarında Güncel Konular Dergisi**, Eğitim Yayınevi, II. Baskı, Kasım 2018, S.168-180.

ŞAHİN, H. Hilal, “Sosyal Tarih Açısından Bir Hatıratın Muhteva Analizi “Gülbeden Begüm’ün Hümayûnnâmesi”, **Turkish Studies-History**, 15(2), 2020, S.641-676.

ŞAHİN, H.Hilal, “Bâbürlü Sultanı Gülbeden Begüm”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.III, S.VIII, 2016, S.1-22.

ŞAHİN, H. Hilal, “Bâbürlülerin Etnik Menşei Hakkında Bir Mülâhaza”, Hacettepe Üniversitesi, **II. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu**, Ankara 2014, S.1-19.

ŞAHBAZ, Davut, “Hindistan’da Bâbü İmparatorluğunun Kuruluş Dönemi: Zahirüddin Muhammed Bâbü”, **DTCF Dergisi** 57. 1, 2017, s.582-604.

TAŞAĞIL, Ahmet, “Bahadır Şah I”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, S.455.

TAŞAĞIL, Ahmet, “Bahadır Şah II”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1991, s.456

TAPLAK, Ayşe Şener, POLAT, Sevinç, YÜZER, Selda, “Çocuk Haklarında Unutulanlar ve Çözüm Önerileri”, **Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.II, S.I, 2014, S.62-71.

- TELLİOĞLU, İbrahim, “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.LV, Erzurum 2016, S.209-224.
- TOMBULOĞLU, Tuba, ERDOĞAN, Eralp, “Şah I. Tahmasb (1524-1576) Döneminde İran-Hindistan İlişkileri”, **Türk Tarihine Dair Yazılar III**, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, S.65-75.
- TOKER, Halil, “Urduca”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XLII, İstanbul 2012, S.170-172.
- TÜRKDOĞAN, Özlem, “Ana Akım Medyada Annelik Miti”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, S.XII, 2013/2, S.35-59.
- TÜRKTAŞ, Mevlüt Metin, “Türklerde Ad Verme İle İlgili Bazı Tespitler”, **Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi Dergisi**, S.XVII, 2018, S.34-44.
- VURAL, Suat, “Hindistan’da İngiliz Hâkimiyetinin Kurulması”, **Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2008, s.129-138.
- YILMAZ, Cuma Ali, “Büyük İskender Hindistan’da”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.LIII, 2016, S.501-505.
- YİTİK, Ali İhsan, “Vedalar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XLII, İstanbul 2012, S.593-594.

Yükseklisans ve Doktora Tezleri :

- GÖK, Fulya Akgül, **Evli Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerile İlgili Algılarının Aile İşlevlerine Yansıması**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı “Yüksek Lisans Tezi”, Ankara 2013.
- MACİT, Abdulkadir, **Şeybani Hanlığı (1500-1599)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul 2015.
- TARAKÇI, Tuğba, **Bizans Toplumunda Kadın**, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı “Yüksek Lisans Tezi”, Giresun 2019.

İnternet Kaynakları :

ŞİMŞEK, Leyla, “Tarih, Toplum, Siyaset, ... Ve Kadın Olmak”
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/172506> , Erişim Tarihi:
05.03.2020, s.14

EKLER

Resim 1: Zahîrüddîn Muhammed Bâbüür Şâh (1483-1530)⁵⁴⁹

⁵⁴⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/babur> , (Erişim Tarihi 09.09.2020).

Resim 2: Nasîrüddîn Muhammed Hümâyûn Pâdşâh (1508-1556)⁵⁵⁰

550

https://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCm%C3%A2yun_%C5%9Eah#/media/Dosya:Painting_of_Humayun,_c._1700.jpg (Erişim Tarihi 09.09.2020).

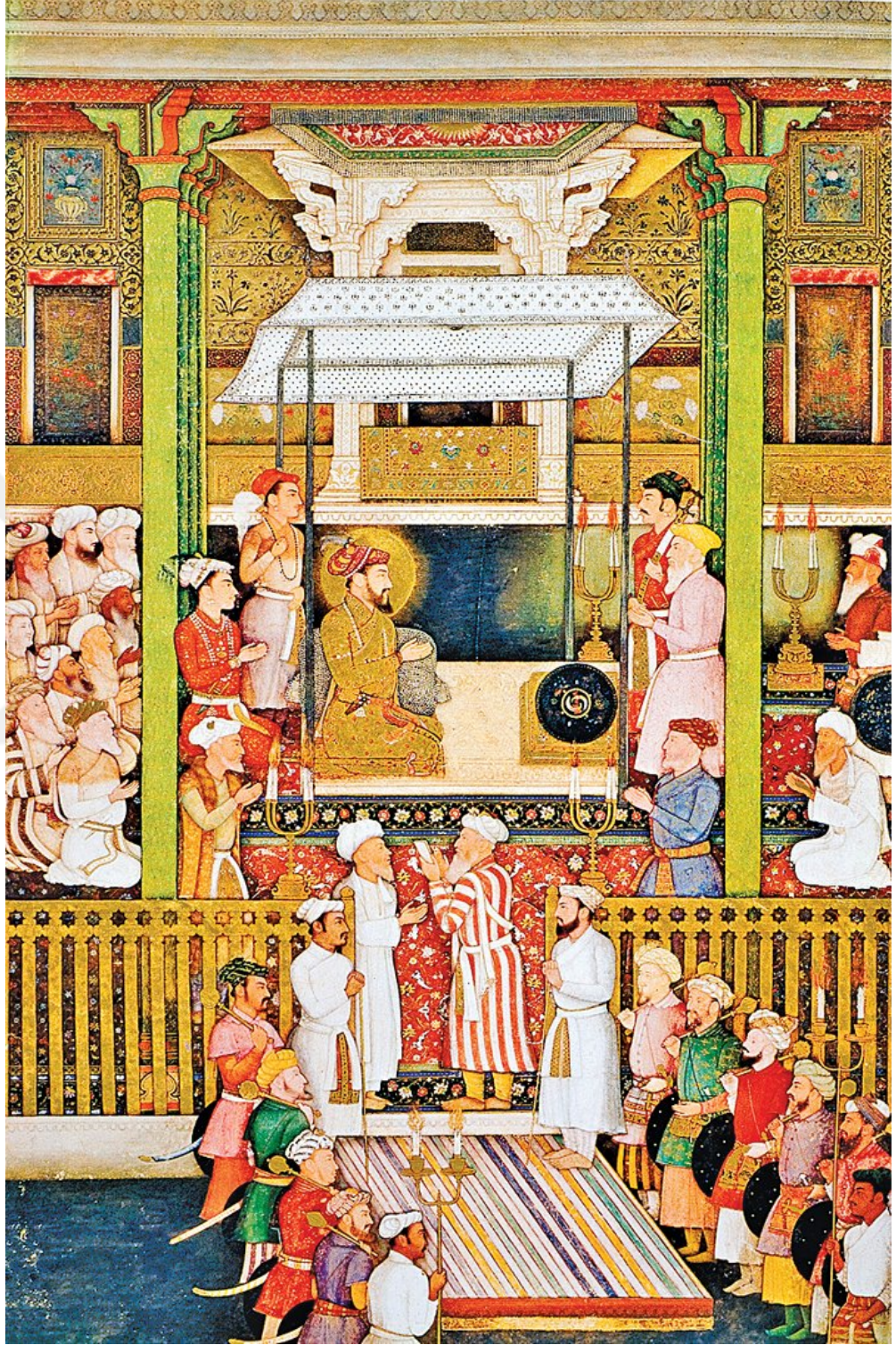
Resim 3: Pâdişâh-ı Gâzî Ebü'l-Feth Celâlüddîn Muhammed Ekber Şâh (1542-1605)⁵⁵¹

⁵⁵¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ekber-sah> (Erişim Tarihi 09.09.2020).

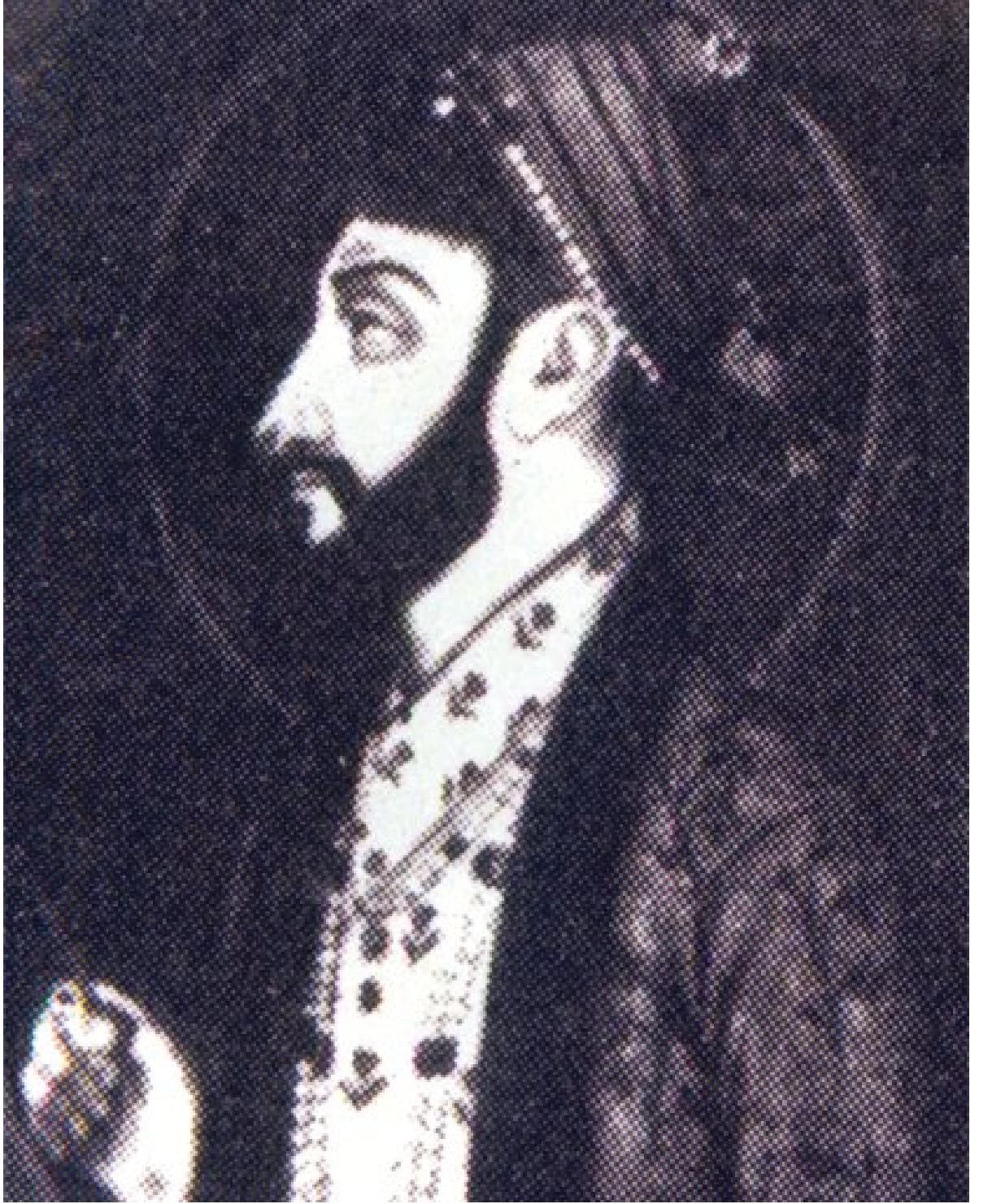
Resim 4: Ebü'l-Muzaffer Nûreddîn Muhammed Cihângîr b. Ekber (1605-1627)⁵⁵²

⁵⁵² <https://islamansiklopedisi.org.tr/cihangir> (Erişim Tarihi 09.09.2020).

Resim 5: Şah Cihan (1592-1666)⁵⁵³

⁵⁵³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/sah-cihan> (Erişim Tarihi 09.09.2020).

Resim 6: Pâdişâh-ı Gâzî Âlemgîr Ebü'l-Muzaffer Muhammed Muhyiddîn Evrengzîb (1658-1707)⁵⁵⁴

⁵⁵⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/evrengzib> (Erişim Tarihi 09.09.2020).

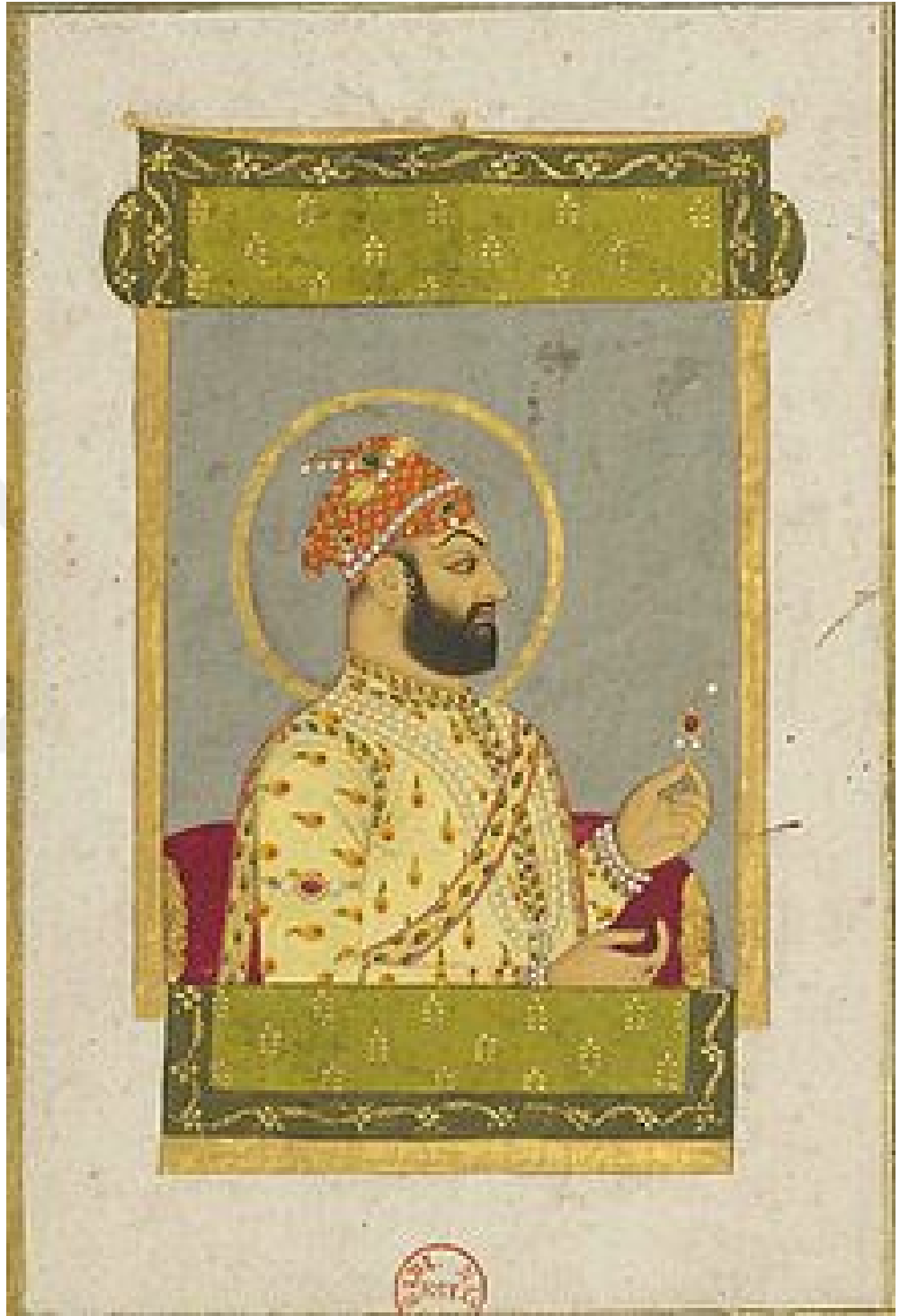
Resim 7: Ebû Nasr Kutbüddîn Muhammed Muazzam Şâh Âlem Bahâdır Şâh b. Evrengzâb (1707-1712)⁵⁵⁵

⁵⁵⁵[https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Bahad%C4%B1r_%C5%9Eah#/media/Dosya:Shah_Alam_Bahadur_\(Bahadur_Shah_I_1707-1712\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Bahad%C4%B1r_%C5%9Eah#/media/Dosya:Shah_Alam_Bahadur_(Bahadur_Shah_I_1707-1712).jpg) (Erişim Tarihi 09.09.2020).

Resim 8: Ebü'l-Feth Muizzüddîn Muhammed b. Bahâdır Şâh (1712-1713)⁵⁵⁶

⁵⁵⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/Cihandar_%C5%9Eah#/media/Dosya:Jahandar_Shah,_Mughal_Emperor..jpg (Erişim Tarihi 09.09.2020).

Resim 9: Ebü'l-Muzaffer Muhammed Muînüddîn Ferruh-Siyer (1713-1719)⁵⁵⁷

⁵⁵⁷https://tr.wikipedia.org/wiki/Ferruhsiyer#/media/Dosya:The_Emperor_Farrukhsiyar_on_his_balcony_1715-1719,_Biblioth%C3%A8que_nationale_de_France,_Paris.jpg (Erişim Tarihi 10.09.2020).

Resim 10: Ebü'l-Muzaffer Sirâcüddîn Muhammed Bahâdır Şah b. Ekber Şah (1775-1858)⁵⁵⁸

⁵⁵⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Bahad%C4%B1r_%C5%9Eah#/media/Dosya:Bahadur_Shah_II.jpg (Erişim Tarihi 10.09.2020).

Resim 11: Hamide Banu Begüm (1527-1604)⁵⁵⁹

⁵⁵⁹https://en.wikipedia.org/wiki/Hamida_Banu_Begum#/media/File:Hamida_Banu_Begum,_wife_of_Mughal_Emperor_Humayun.jpg (Erişim Tarihi 10.09.2020).

Resim 12: Nur Cihan Begüm (1577-1645)⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bd/Nurjahan.jpg> (Erişim Tarihi 10.09.2020).

Resim 13: Mümtaz Mahal (1593-1631)⁵⁶¹

⁵⁶¹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2a/Mumtaz_Mahal.jpg (Erişim Tarihi 10.09.2020).

Resim 14: Cihanârâ Begüm (1614-1681)⁵⁶²

⁵⁶² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5b/Jahanara_1635.jpg (Erişim Tarihi 10.09.2020).

Resim 16: Begüm Sahiba Zeenat Mahal (1823-17 Temmuz 1886)⁵⁶⁴

⁵⁶⁴ <https://prabook.com/web/show-photo.jpg?id=2327379> (Erişim Tarihi 10.09.2020).

Resim 17: Begüm Samru (1750-1836)⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ <https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2019/07/samru1.jpg> (Erişim Tarihi 15.09.2020).

Resim 18: Avusturyalı asker Walter Reinhardt⁵⁶⁶

⁵⁶⁶ https://live.staticflickr.com/3943/15103524513_bd559db577_b.jpg (Erişim Tarihi 15.09.2020).

Resim 19: Aralarında Avrupalı askerlerin de bulunduğu 3.000 kişilik birliğe kumandanlık eden Begum Samru ve ev halkını gösteren bu tablo 1830'da yapılmış.⁵⁶⁷

⁵⁶⁷ <https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2019/07/samru2.jpg> (Erişim Tarihi 15.09.2020).

Resim 20: Begum Samru'nun Sardhana'da inşaa ettirdiği bazilika⁵⁶⁸

Resim 21: Cihanârâ Begüm'ün Agra'da inşaa ettirdiği Cami Mescid⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ <https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2019/07/samru3.jpg> (Erişim Tarihi 15.09.2020).

⁵⁶⁹ https://iqna.ir/files/tr/news/2016/7/28/5909_307.jpg (Erişim Tarihi 15.09.2020).

Resim 22: Nur Cihan'ın inşaa ettirdiği Agra Türbesi⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/agra> (Erişim Tarihi 15.09.2020).

Resim 23: Zeenat Mahal Begüm'ün Haveli Konağı⁵⁷¹

Resim 24: Ruşen Ahtar Bahçesi Agra⁵⁷²

⁵⁷¹ <https://lokmargin.com/wp-content/uploads/2016/07/Zeenat-Mahal-Haveli-2-1.jpg> (Erişim Tarihi 15.09.2020).

⁵⁷² https://en.wikipedia.org/wiki/Roshanara_Bagh (Erişim Tarihi 15.09.2020).

Resim 25: Ruşen Ahtar Bahçesi içerisindeki mezarı⁵⁷³

Resim 26: Ruşen Ahtar'ın mezarının içinden görünümü⁵⁷⁴

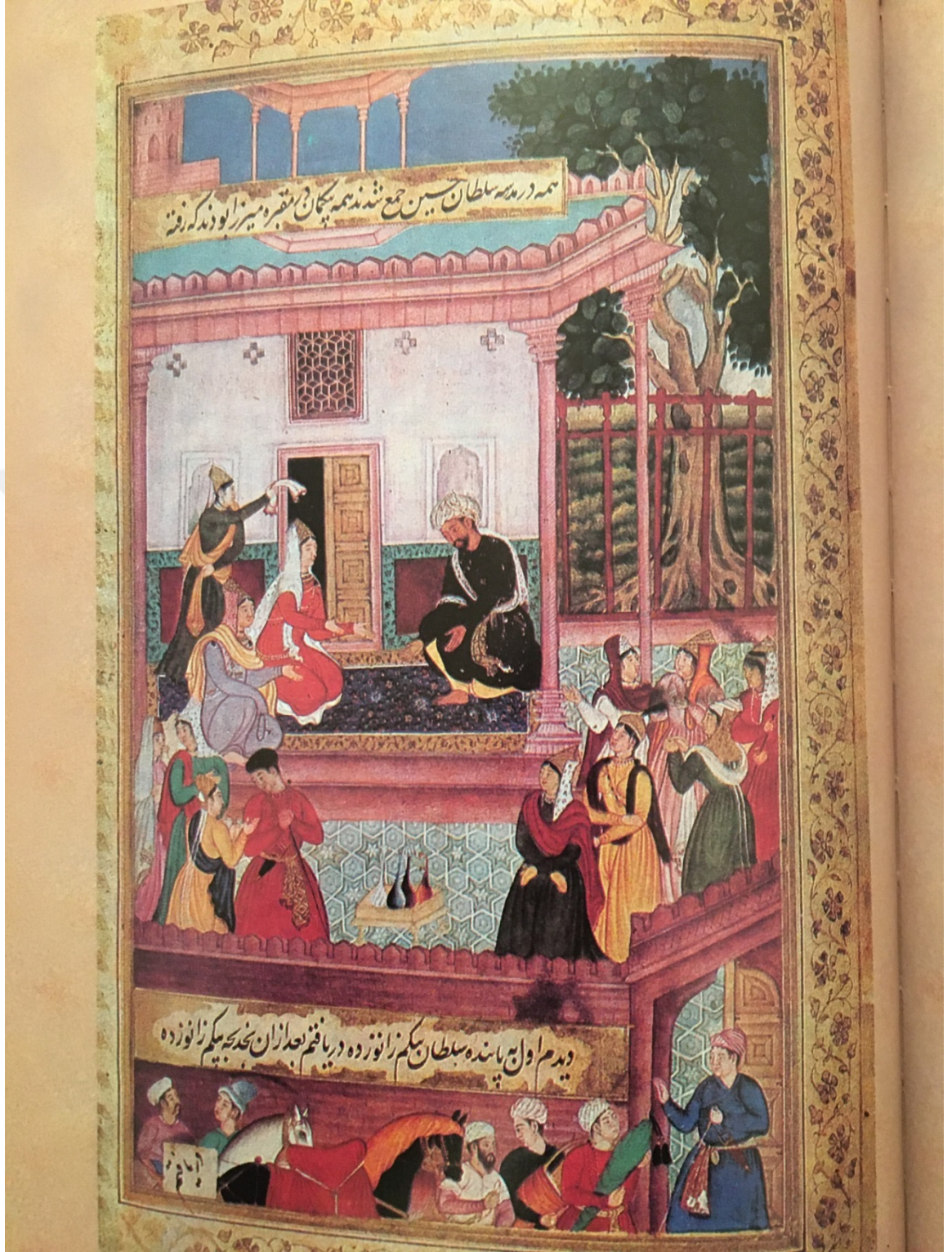
⁵⁷³ https://en.wikipedia.org/wiki/Roshanara_Bagh (Erişim Tarihi 15.09.2020).

⁵⁷⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Roshanara_Bagh (Erişim Tarihi 15.09.2020).

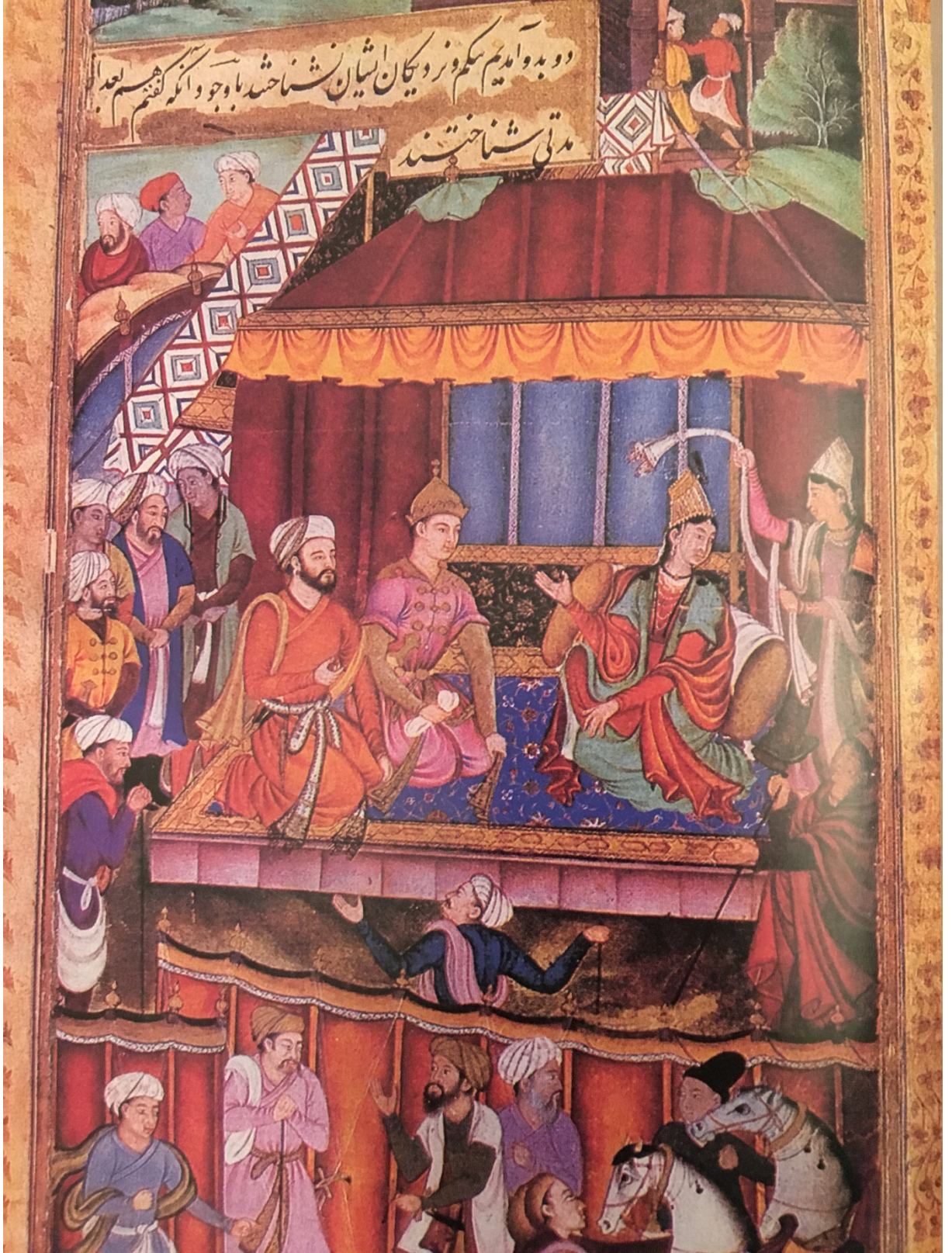
Resim 27: Şah Cihan'ın Mümtaz Mahal için yaptırdığı Tac Mahal⁵⁷⁵

⁵⁷⁵ <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/39/tac-mahal-1.jpg> (Erişim Tarihi 15.09.2020).

Resim 28: Sultan Hüseyin Mirza'nın medresesinde toplanan begümler ve Bâbü Şah.⁵⁷⁶

⁵⁷⁶ Bâbü, *Babürnâme...* (2006), ekler kısmından alındı.

Resim 29: Hanzade Begüm ve Bâbüür Şah'ın on yıl sonra ki buluşmaları⁵⁷⁷

⁵⁷⁷ Bâbüür, **Babürnâme...** (2006), ekler kısmından alındı.

Resim 30: Nur Cihan Begüm ve harem mensubu kadınlar polo oynarken.⁵⁷⁸

Resim 31: Cihangir Şah ve Nur Cihan Begüm'ün isimlerinin olduğu gümüş para.⁵⁷⁹

⁵⁷⁸https://ichef.bbci.co.uk/news/800/cpsprodpb/117E0/production/_103184617_mediaitem103184616.jpg (Erişim Tarihi 28.09.2020).

⁵⁷⁹https://ichef.bbci.co.uk/news/800/cpsprodpb/2B2C/production/_103225011_f3a3a4b6-746f-43a8-9d62-5b4584088b36.jpg (Erişim Tarihi 28.09.2020).

Resim 32: Harem hizmetçisinin tuttuğu aynaya bakarak otoportresini yapan soylu bir Bâbürlü kadını.⁵⁸⁰

Resim 33: Ekber Şah'ın sütannesi Mâhim Enege'nin inşa ettirdiği Khairul Manzil Mescidi.⁵⁸¹

⁵⁸⁰<https://i2.wp.com/feminisminindia.com/wp-content/uploads/2018/01/women-in-the-act-of-painting-.png?w=400&ssl=1> (Erişim Tarihi 28.09.2020).

⁵⁸¹https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/0e/Khairul_Manazil_Mosque_03.jpg/1200px-Khairul_Manazil_Mosque_03.jpg (Erişim Tarihi 28.09.2020).

Resim 34: Rajput Krallığında yapılan Jauhar geleneğinin bir tasviri. ⁵⁸²

⁵⁸²https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5b/The_Rajput_ceremony_of_Jauhar_%28holocaust%29%2C_1567.jpg (Erişim Tarihi 29.09.2020).

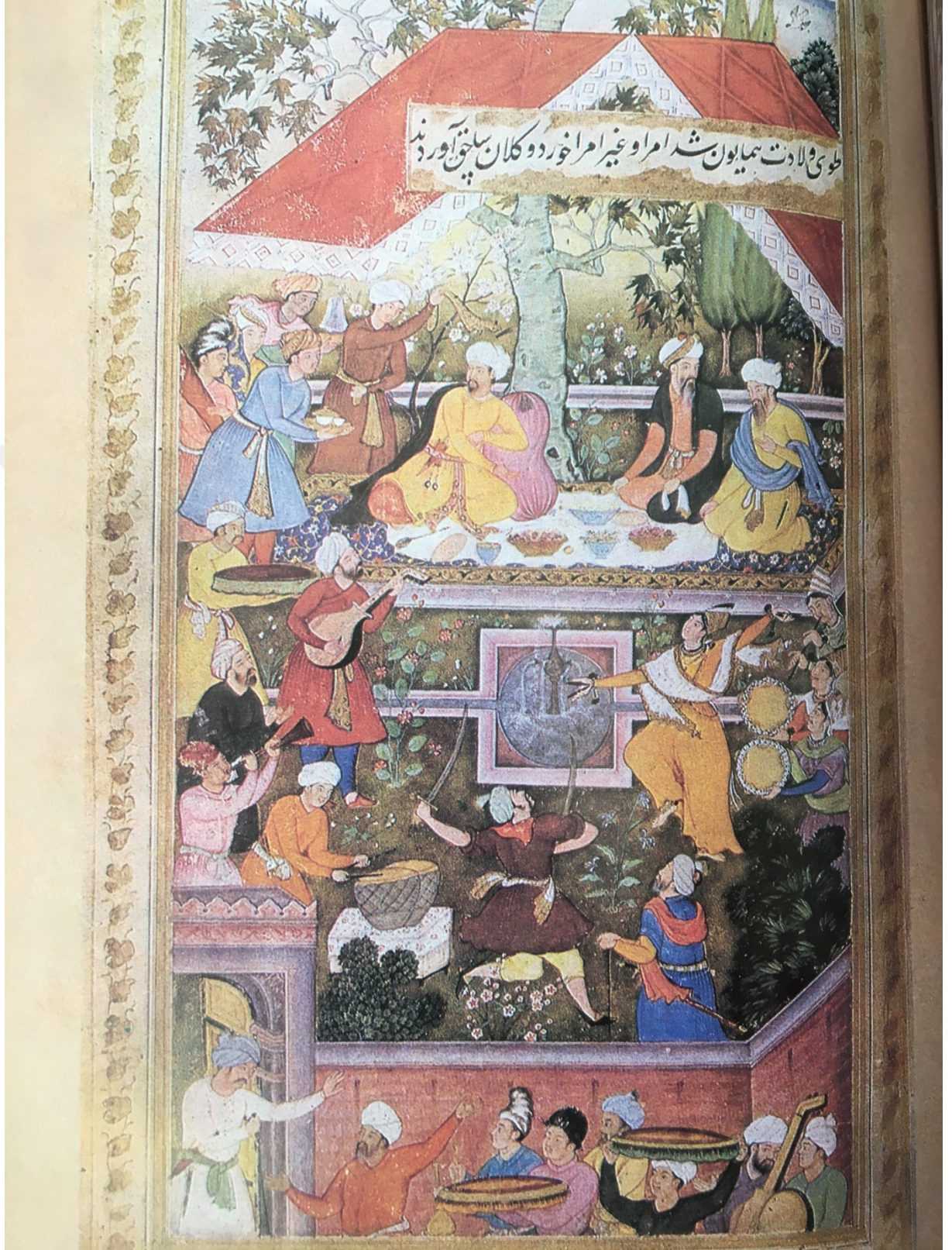
Resim 35: Sati geleneğinin bir tasviri.⁵⁸³

⁵⁸³<https://i2.wp.com/www.sosyalbilimler.org/wp-content/uploads/2019/09/Sati-Gelene%C4%9Fi-Sosyal-Bilimler-Cover.jpg?fit=1600%2C898&ssl=1> (Erişim Tarihi 29.09.2020).

Resim 36: Bâbüname’de tasvir edilen Bağ-ı Sefa bahçesi.⁵⁸⁴

⁵⁸⁴ Bâbü, **Babürnâme...** (2006), ekler kısmından alındı.

Resim 37: Hümâyûn Şah'ın doğum günü kutlamalarını gösteren bir tasvir.⁵⁸⁵

⁵⁸⁵ Bâbü, *Babürnâme...* (2006), ekler kısmından alındı.

Resim 38: Cihangir Şah, yöneticiler ve bir şehzadenin bulunduğu mahkeme⁵⁸⁶

⁵⁸⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/Cihangir#/media/Dosya:Jahangir_in_Darbar.jpg. (Erişim Tarihi 10.12.20).

Resim 39: Cihangir Şah'ın mahkemesi⁵⁸⁷

⁵⁸⁷ http://warfare.tk/Moghul/17thC/Jahangirs_Darbar-1620.htm. (Erişim Tarihi 10.12.20).

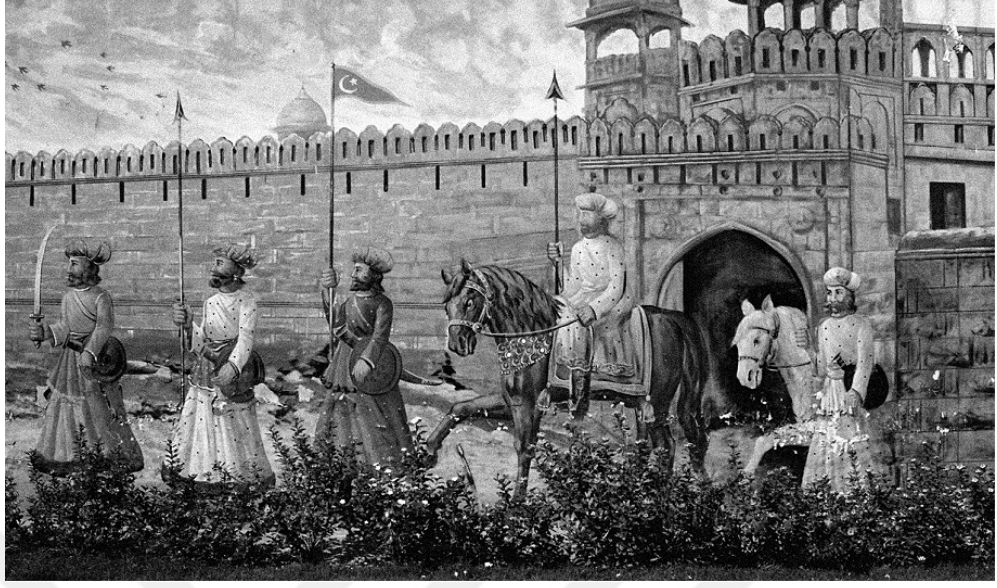
Resim 40: II. Bahadır Şah ve şehzadeyi tasvir eden bir gravür.⁵⁸⁸

⁵⁸⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/bahadir-sah-ii>. (Erişim Tarihi 10.12.20)

Resim 41: Dârâ Şükûh'un sohbeti⁵⁸⁹

⁵⁸⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/dara-sukuh>. (Erişim Tarihi 10.12.20).

Resim 42: Kızıl Kale önünde Bâbürlü askerler.⁵⁹⁰

Resim 43: Evrengzib Şah ve Dilras Banu Begüm'ün düğünündeki kadın müzisyenler.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ <https://yedikita.com.tr/hindistanda-turk-asri/>. (Erişim Tarihi 10.12.20).

⁵⁹¹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Female_musicians_wedding_of_Aurangzeb.jpg. (Erişim Tarihi 03.01.2021).

Resim 44: Ekber Şah'ın hemen yanında oturan Mahım Enege'nin mahkemedeki yetkisini açıkça gösteriyor.⁵⁹²

⁵⁹² https://en.wikipedia.org/wiki/File:Marriage_of_Adham_Khan,_son_of_Mahan_Anga,_Akbarnama.jpg. (Erişim Tarihi 02.01.2021).

Resim 45: Ruşenara Begüm hizmetlileri ile⁵⁹³

⁵⁹³ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5d/Raushanara.jpg> (Erişim Tarihi 03.01.2021).

Resim 46: Meryem Zamani'nin Cihangir Şah'ı doğurduğu anı gösteren bir gravür.⁵⁹⁴

⁵⁹⁴ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1f/Birth_of_jahangir.jpg. (Erişim Tarihi 04.01.2021).